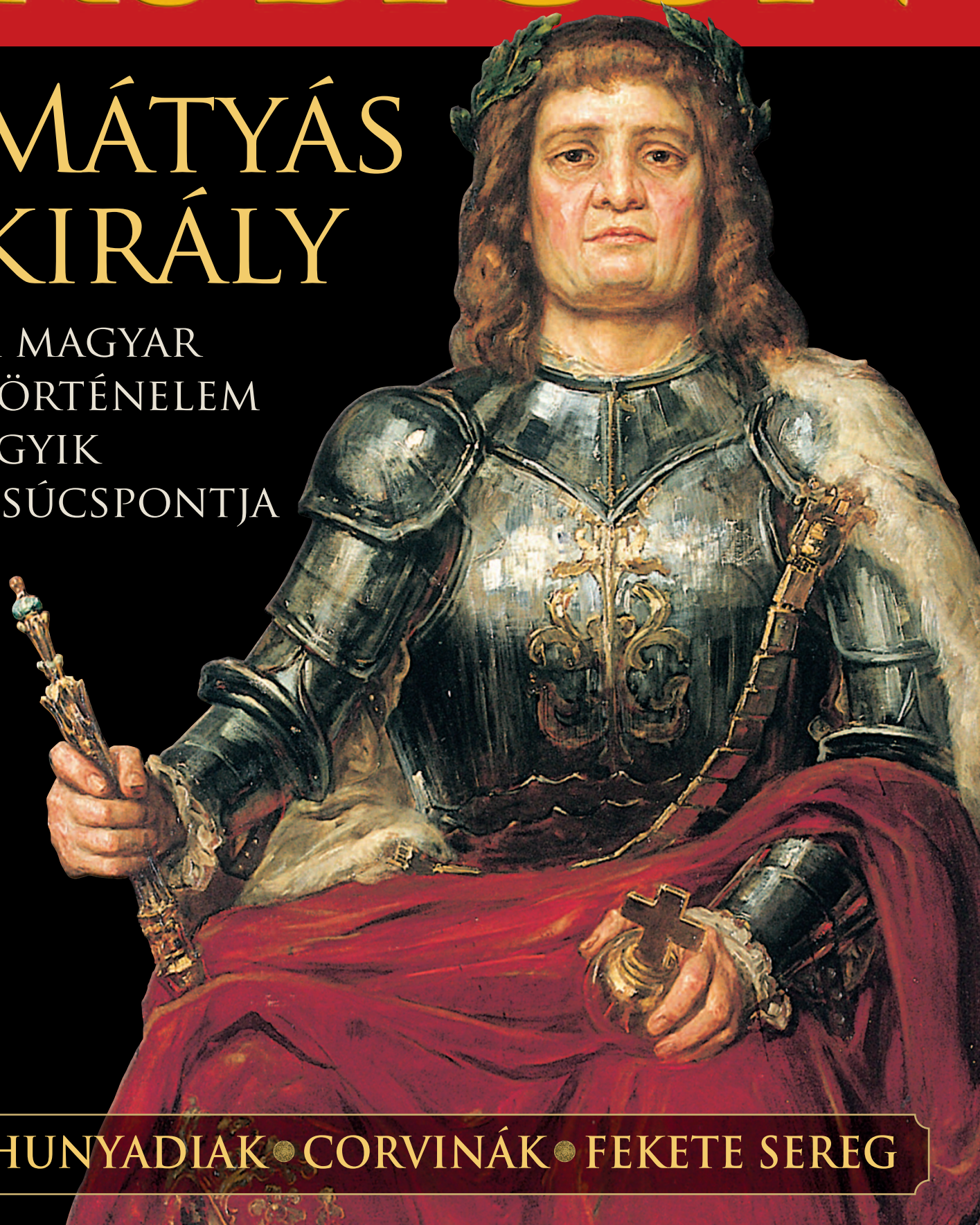

RUBICON

MÁTYÁS KIRÁLY

A MAGYAR
TÖRTÉNELEM
EGYIK
CSÚCSPONTJA

HUNYADIÁK • CORVINÁK • FEKETE SEREG

Ajándékozzon
Rubicon-előfizetést!

ajándék, amely

12

hónapra kínál olvasnivalót!

Éves előfizetési díj:
6950 Ft

Születésnapra, évfordulóra lepje meg családtagjait, barátait
Rubicon-előfizetéssel!

Kedvezményes akciónk keretében tízet fizet tizenkettőt! kap!

Rendelje meg honlapunkon!

www.rubicon.hu

Előfizetés menüpont

Információ: www.rubicon.hu • rubicon@t-online.hu • 06-1 402-1848
1161 Budapest, Sándor u. 60.

Főszerkesztő:
Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:
Bácskai Vera, Bertényi Iván,
Gyarmati György, Mezey Barna,
Ormos Mária, Orosz István

Szerkesztőség:
Csorba László, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Németh György, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:
Potencsik Erika

Képszerkesztő:
Basics Beatrix, Vajda László

Fotó:
Dabasi András, Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:
Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:
Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.
Felelős kiadó: Rácz Árpád
A szerkesztőség címe:
1161 Budapest, Sándor u. 60.
Telefon: 402-1848
Fax: 402-1849
e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.
2600 Vác, Nádas utca 8.
Felelős vezető: Lakatos Viktor

Terjeszti a Lapker Zrt.
Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél
(Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt.,
10102237-77185300-00000001),
valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.
Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán
(XIII., Lehel u. 10/A,
levélcím: LHI, Budapest 1900),
illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,
vidéken a postahivatalokban.
Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.
1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.
Tel.: +36 1 243 9232
www.colorinterpress.hu
HU ISSN 0865-6347

4

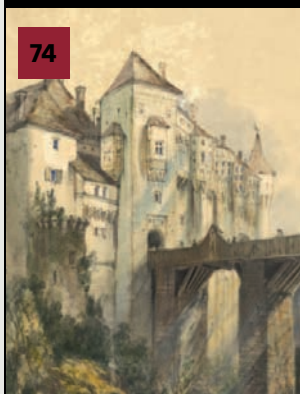
24

42

62

74

TARTALOM 2016/4

A HÓNAP TÉMÁJA: MÁTYÁS KIRÁLY

- 4 **Lupescu Radu:** A Hunyadiak
- 24 **Horváth Richárd:** Mátyás király udvara
- 32 **Tringli István:** Mátyás országai.
Miről árulkodik a Thuróczy-krónika címerkoszorúja?
- 36 **Szende Katalin:** „S nyögte Mátyás bús hadát...”
Hunyadi Mátyás és Bécs
- 42 **Nagy Balázs:** Dinasztikus politika a késő középkorban
- 50 **Buzás Gergely:** Mátyás király visegrádi palotája
- 58 **Gyöngyössy Márton:** A magyar pénz „méltósága”.
Mátyás nagy pénzreformja
- 60 **Pallos Lajos:** Mátyás király korai portréérmei
- 60 **Gyöngyössy Márton:** Mátyás és a török rokon.
„Egy vér folyik ereinkben”
- 62 **Rácz György:** Mátyás király (ok)levelei
- 70 **Péterfi Bence:** A Fekete sereg.
Mátyás király sziléziai zsoldosai
- 74 **Lupescu Radu:** Vajdahunyd vára
- 79 **Zsupán Edina:** A Corvina Könyvtár

ONLINE PLUSZ

Basics Beatrix: Mátyás király tudósai körében

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Régészeti Tár és Éremtár · Magyar Nemzeti Galéria · Budapesti Történelmi Múzeum · Forster Központ · Magyar Nemzeti Levéltár · MNL Soproni Levéltára · Országos Széchényi Könyvtár · Mátyás Király Múzeum, Visegrád · Buzás Gergely – Narmer Bt. · Photocon

RUBICON A FACEBOOKON

www.facebook.com/rubicon.tortelenmi.magazin

LUPESCU RADU

A HUNYADIAK

A Hunyadiak történelmi szerepvállalása évszázadok óta mindenkit lenyűgöz. Ebben a családban bárki megtalálhatta történelmi ideálját, akár a győztes hadvezért, az ellenségben is tiszteletet kiváltó hőst,

akár a kultúra és művészet pártolóját, az ország területének növelőjét, a magyart, az igazságos fejlődelmet kereste. Nincs is a magyar történelemben még egy család, amely ilyen tiszteletet vívott volna

A Hunyadi-ház diadalünnepe

Vizkelety Béla rajza nyomán metszette Franz Kollarz. Vizkelety Béla (1825–1864) a Nemzeti Színház jelmeztervezője volt. 1857-ben készült litográfiája a Napkelet című lap jutalomképeként jelent meg. A szerző különösen kedvelte a sokalakos, tömegeket megmozgató jeleneteket, amelyeken a szereplők bemutatásánál használhatta viselettörténeti kutatásainak eredményeit.

ki magának mind az ifjúság, mind a felnőttek világában. Szereplése kereken egy évszázadot tesz ki a magyar történelemben: a 15. század elején jelent meg átlagos nemesi famíliaként, és a 16. század ele-

jén halt ki mint az ország legvagyonosabb családja. Ez a látványos család-történet nemcsak az utókort, hanem a kortársakat is lenyűgözte. Jogosan merül fel a kérdés: kik is voltak valójában a Hunyadiak?

I. EREDETELMÉLETEK

Mátyás király volt az egyetlen olyan magyar uralkodó, aki nem származott uralkodói dinasztiából, sőt a család társadalmi helyzete két generációval korábban még igen szerénynek volt mondható. A Hunyadiaknak azonban, mint megannyi más 15. századi családnak, sikerült az áttörés. A társadalmi mobilitás, különösen Luxemburgi Zsigmond uralkodása óta, olyan méreteket öltött, hogy végső soron a Hunyadi család szerepvállalásának szerencsés alakulása nehezen ugyan, de elfogadhatóvá vált a kortársak számára is. Nem rendkívüli pályafutásról van szó, amint sok történeti műben olvasható, hanem három generáció, azaz Vajk, János és Mátyás kitartó munkájáról, akik a társadalmi felemelkedés minden lépcsőfokát alaposan elkoptatták.

Hunyadi János kapcsán talán még nem, de Mátyás királlyá választása után sokan már a kortársak közül is feltették a kérdést: honnan származik a család? A kérdésre adott válaszok időben és érdekcsoportoknak megfelelően változtak. A kortársakat elsősorban az eredetből kikövetkeztethető társadalmi helyzet érdekelte. A Hunyadi János- és Mátyás-ellenes tábor a választ a család lejáratására igyekezett felhasználni, míg a Mátyás környezetében született válszok az uralkodói tekintély emelését szolgálták. A 19. században nemzeti történetírások születésével inkább a kérdés etnikai vetülete került előtérbe, a magyar, román és szerb történészek egyaránt saját nemzetük fiainak állították be a Hunyadiakat. A vita a család származása kapcsán mindmáig folytatódik, és noha történész körökben kezd kialakulni a konszenzus, a tudományos álláspont és a néphit között még mindig döbbenetes a szakadék.

A ZSIGMOND-LEGENDA

A Hunyadi család eredetével kapcsolatos elképzelések széles választékából kétségtelenül a Luxemburgi Zsigmond királytól való származás legendája örvendett a legnagyobb népszerűségnek. Évszázadokon keresztül fennmaradt a magyarság tudatában, és noha az utóbbi évszázadban a történészek sokat tettek annak érdekében, hogy a tudományos kutatás medrébe tereljék ezt a témát, még ma is szívósan él a köztudatban. Ez a származástörténet igen korai, már a Hunyadiak életében ismert volt, nem a nép költötte a család kihalása után. Nem kizárt, hogy bizonyos elemei – mint például a holló lenyilazása és a gyűrű visszaszerzése – éppen a család berkeiben születtek, s később, más szerzőknek köszönhetően, újabb elemekkel és részletekkel egészültek ki. Alapjául a család régi címere szolgált, benne egy olyan madárral, amely mindig is nagy népszerűségnek örvendett a folklórban. Eköré aztán olyan homályosan ismert tények és szereplők kapcsolódtak, mint a román gyökerek, Zsigmond szerepe a család Magyarországra kerülésében és előmenetelében vagy éppen az elég korán Hunyadi kezébe került Marzsina-birtok.

A történetet először Antonio Bonfini, Mátyás király humanista udvari történetírója rögzítette ekképpen: „Azt

mondják, hogy az Erdélyben tartózkodó Zsigmond összefeküdt egy nemes oláh intelligens és bájos lányával, három hónap múlva megtudta, hogy az teherbe esett tőle, fényesen megajándékozta, és emlékeztetőül egy gyűrűt hagyott nála. Utasította, hogy szülöttjét gondosan táplálja, nevelje, s ha fölcseperedett, küldje el hozzá a jellel; a kisasszony aztán esetét fölfedve gazdag hozományával hozzáment egy nemes oláhhhoz, aki a móríng bőségére meg a becstelenség nagybecsű voltára tekintve szívesen fogadta a leány ajánlatát. Ez a maga idején csinos és formás fiúcskát szült, akít Jánosnak nevezett el. Midőn a kised anyja ölében feküdt, odaröppent egy holló, és a jelül adott gyűrűt felragadta. Az asszony nagy ijedségében gyorsan megkérte a férjét, hogy vegye üldözőbe a hollót, és szerezze vissza a gyűrűt, nehogy a kisleány reménységét az átkozott madár elrabolja. Erre a férfi nyilával megsebesítette a hollót, és a gyűrűt máris visszavette. Később a feltűnő szépségű ifjú János az anyja tanácsára elment Zsigmondhoz, és felmutatta a gyűrűt. A király ráismert, és birtokokkal, falvakkal bőségesen megadományozta őt.”

A legenda szerint a keresztény közérköcs alapján ugyan megbotránkozott, de elfogadott szokás áldozata volt tehát Hunyadi János anyja, akivel az uralkodó Hunyad megyei átutazása alkalmával ismerkedett meg. Bonfini szerint ezt a történetet Hunyadi János legnagyobb ellensége, Cillei Ulrich udvarában találták ki, hogy lejárassák a családot. Ma már lehetetlen megállapítani Bonfini megjegyzésének valóság alapját, hiszen a Zsigmondtól való esetleges származás inkább növelte, mint csökkentette volna Hunyadi kar-

rierlehetőségét, amelyet Ulrich minden bizonnyal igyekezett megakadályozni.

Hogy a Zsigmondtól származás legendája milyen pozitív jelleggel bír, az Heltai Gáspár krónikájából derül ki, amelyben szép kerek történeté nőtte ki magát. Heltai előadása Bonfini elbeszélésére épül, de a részletekben van néhány jelentős eltérés. Heltai ugyanis pontosabb adatokkal szolgál az esemény idejére és a részt vevő személyekre vonatkozóan, ami jelentős mértékben emelte története hitelét. Szerinte a csábításra 1392-ben került sor, amikor Zsigmond valóban vezetett hadjáratot a törökök ellen, igaz, Erdélyt nem érintette, csak a Szörényi bántság területét. Utalt Hunyadi János anyjának kilétére, akiről sem Bonfini, sem az oklevelek nem tesznek említést. Egy „Morzsinai nemzetből való” aszszonyról van szó, akinek – a közhiedelemmel ellentétben – nem mondja meg a keresztnevét. Nem is tudta a keresztnevet, ugyanis következetesen csak Morzsinainak nevezte. Feltételezett keresztnevét – Erzsébet – egy másik krónikás, Cortesius jegyezte le. Heltai Gáspárnak köszönhetően a Zsigmondtól származás legendája országszerte elterjedt. A siker magyarázata kétségtelenül krónikájának magyar megfogalmazásában és a történet olvashatóbb előadásmódjában rejlik, s összefüggött az éppen ebben a korszakban kialakuló erőteljes Mátyás-tisztelettel.

Ezt az eredetelméletet a 18. századig lényegében senki sem kérdőjelezte meg. Carolus Christianus Besser az első között vetette el s állt ki a havasalföldi román eredet mellett. A 19. században már egészen háttérbe szorult, teljesen elfeledtetni azonban nem lehetett. Elő-

ször Aranka György és Kazinczy Ferenc támadta meg, inkább erkölcsi, mint tudományos alapon: „Megczáfolása azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János Magyarország Kormányzója és Erdélyi Vajda vad ölelésből eredett.” Fejér György és Teleki József az újonnan előkerült oklevelek segítségével a legenda valótlanságát tudományosan is alátámasztotta. A 19. század végére elavultnak tekintett történetet tudományos igényvel utoljára Möller István támasztotta fel hamvaiból, aki a vajdahunyadi vár úrn. Mátyás-loggiája falképeinek egyes jeleit a Zsigmondtól származás történetével asszociálta. Möller elég indulatos reakciót váltott ki a történészekből, amit jól tükröz Fraknoi Vilmos megállapítása: „Ezekután őszinte sajnálattal kell kijelentem, hogy az érdemdús műtörténész, mikor combinatiók alapján történeti igazságnak tünteti föl azt, ami a történetírás kezdettől fogva mesének tart, illetékessége határain túlépött.”

Ezen eredettörténet átütő sikerének több oka volt: egyfelől azt a reményt táplálta, hogy a magyar történelemben oly nagyszerű szerepet betöltő Hunyadiak nem voltak sem szerény, sem román származásúak, másfelől a legendának hitelt adott a család közismert címere a hollóval, csőrében gyűrűvel. Mindezt pedig – Heltai Gáspárnak köszönhetően – már a 16. század óta el lehetett olvasni magyar nyelven.

A CORVINUS-LEGENDA

A család eredetével kapcsolatos, legrvidebb ideig virágzó legenda az ún. Corvinus-legenda volt, mely a magyarországi humanizmussal született és vele is múlt ki. A humanista fejedelmi

udvarok tipikus termékéről van szó, amelyet Petrus Ransanus humanista érdeklődésű domonkos szerzetes írt le először, aki a nápolyi király követeként került Magyarországra, bár a legenda jellegzetesen Bonfini-történetként épült be a köztudatba. Eszerint „Mátyás királynak az oláh But fia, Corvinus János volt az apja, aki az atyai faluban született, melyet a mi időkben is Corvinum-nak mondanak, Zsigmond uralkodása idején, aki először ismerte fel virtusát és lelkének kiválóságát; anyja az amazonnak tartott Szilágyi Erzsébet volt. Ahogy felcseperedett, azt állította, hogy római nemzetségből született, ahogy szüleitől gyakran hallotta, törzsét a Corvinusokra vezette vissza, akik a rómaiak ősi családjai közé tartoztak.”

Nem világos, hogy Mátyás király hogyan viszonyult a Corvinus-legendához. Az kétségtelen, hogy a királyi udvar köréhez tartozó humanisták alapozták meg és hirdették, tehát a királytól teljesen idegen nem lehetett. Sőt, a király engedett a név mögött rejlő eredet csábításának, amikor elfogadta, hogy házasságon kívül született fiát Corvin Jánosnak nevezzék. Mátyás azonban soha nem használta a Corvin nevet. A Corvinus-legendáé máig ható egyedüli következménye azonban – sajnálatos módon – éppen Mátyás, sőt néha az egész család Corvin megnevezése mind a hazai, mind a külföldi irodalomban.

A Corvinus-legendáé, úgy tűnik, egy érdekes családtörténeti adatot mentett át az utókorra. Ransanus és Bonfini is megemlékeznek az al-dunai Kevéről mint a család korai tartózkodási helyéről. Az adat hitelességét Kulcsár Péter próbálta meg alátámasztani, amire alább még visszatérek.

A HITELES ADATOK TÜKRÉBEN

A család eredetével kapcsolatos legendák évszázadokra elhomályosították a valóságot. Bár a 18. században már megkérdőjelezték ezek hitelét, okleveles adatokkal alátámasztott, hitelesebb eredetelméletet senki sem vázolt fel. Erre már csak azért sem volt esély, mert a család levéltárát a 16. század elején a Hunyadi-vagyont megőrző Brandenburgi György a németországi Ansbachba vitte. Az oklevelekbe vetett hit azonban megvolt, amint Benkő József 1778-ban befejezett nagy művében, a *Transsilvania specialis*ban olvasható: „Engem táplál az a remény, hogy

napfényre fog kerülni a beiktató levél, amelynek erejénél fogva Jánost, anyja gyámsága alatt lévén beiktatták az említett uradalomba. Ha ez bekövetkezik, véget ér minden vita János származásáról.” A családi levéltár egy része II. József jóvoltából, a többi pedig a 19–20. században több részletben került viszsza. Benkő nem is sejtette, hogy amikor sorait papírra vetette, már Magyarországon volt a Vajdahunyadra vonatkozó oklevél, éppen a családi levéltár II. József segítségével visszaszerzett részében. Első alkalommal Fejér György publikálta 1844-ben. Benkő óhaja tehát teljesült, de feltételezése nem igazolódott. A legkorábbi oklevelek ugyanis nem biztosítottak egyértelmű támpontot a család eredetére vonatkozóan.

A Hunyadi család levéltára szerencsére viszonylag épen átvészelte a későbbi évszázadok viszontagságait. E levéltár darabjait számba véve egyértelművé válik, hogy egységes gyűjteménnyel állunk szemben, amely lineárisan nőtt, törések nélkül, összhangban az országos eseményekkel. Emiatt a család birtokainak gyarapodását pontosan nyomon lehet követni, különösen a korai szakaszban. Ennek fényében egészen biztosan lehet állítani, hogy a család első okleveles említése 1409-ből való. Zsigmond királynak a hunyadi birtokra vonatkozó pátese a Hunyadi család levéltárának legkorábbi darabja. Más levéltárakban sem maradt fenn a Hunyadiakkal kapcsolatban olyan oklevél, amely ennél korábbi lenne. Az a tény, hogy az 1409-es birtokadományozásra vonatkozó okmányok minden egyes darabja megmaradt, szintén a Hunyadi-levéltár álagának jó megőrzését bizonyítja.

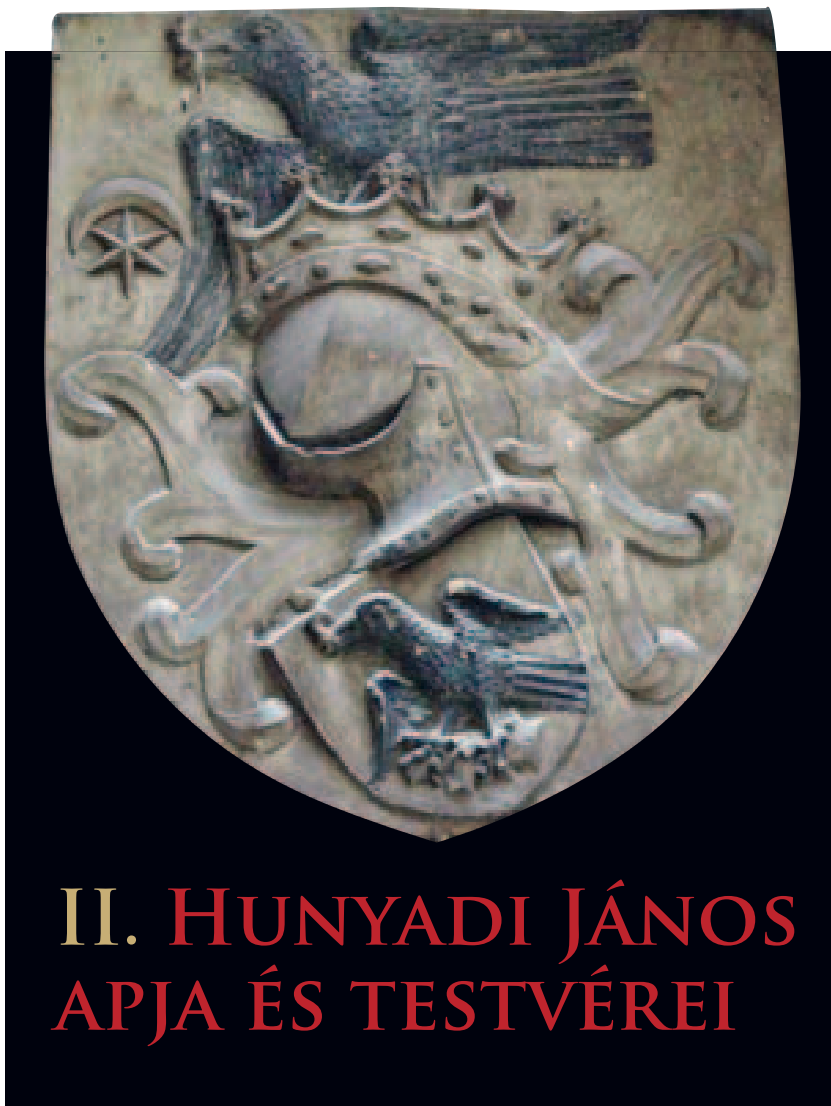
Az 1409-ben kelt királyi pátenst két megállapítást tesz lehetővé. Először is a családnak 1409 előtt bizonyára nem voltak magyarországi birtokai, mivel a családfőt, Vajkot nem nevezi meg birtoka szerint. A másik az oklevélben található keresztnevekkel kapcsolatos, amelyeket már korábban is tárgyalt a történetírás. Először Réthy László tanulmányozta őket, aki Vajk nevének figyelembevételével a család délszláv eredetét igyekezett bebizonyítani. A Vajk keresztnév azonban jóval elterjedtebb volt ahhoz, hogy forrásértékűnek lehetne tekinteni. Figyelemre méltóbb ilyen tekintetben a Radul, amelyről Karácsonyi János egyértelműen kimutatta, hogy román – szerinte havasalföldi – eredetű. A korai oklevelekből tehát mindössze annyi derül ki, hogy

a család idegenből került Magyarországra, a keresztnevek alapján talán Havasalföldről.

Thuróczi János szabatatosan, ellentmondásoktól mentesen fogalmazta meg, amit az oklevelek sejtetnek: „Élt ekkor az országban egy bátor vitéz, Havasalföld népének nemes, nevezetes szülöttje, Hunyadi János, harcos férfiú [...] Mondják ugyanis, hogy Zsigmond királyt e vitéz apjának híre-neve vette rá, hogy őt Havasalföld vidékéről a saját országába hozza és országának lakosává tegye, továbbá, hogy örök birtokként méltóképpen megajándékozza Hunyad erődítményével, ahol most nemes és nézni is gyönyörűséges vár emelkedik.” A havasalföldi származást még a Hunyadiakkal ellenséges szemléletben fogant Cillei-krónika is igazolja, amely szerint Hunyadi János „aus dem Landt Wlachey” származik.

A kutatás jelenlegi állása szerint is a havasalföldi eredet a legkézenfekvőbb. Az 1400 körüli havasalföldi állapotok ismerete igen hézagos, mivel roppant kevés írott forrás őrződött meg abból a korból. Ismerünk Serbét, Vajkocat és Radulokat, de genealógiai összefüggések nem mutathatók ki. Ezek az adatok mindössze annyit támasztanak alá, hogy a család által kezdetben használt keresztnevek elterjedtek voltak Havasalföldön.

Valószínűleg bojárcsaládról van szó, és az sincs kizárva, hogy rokonságban állt a havasalföldi uralkodói dinasztiával, a Basarabbal. A család áttelepedésének okáról Thuróczi mindössze annyit említ, hogy Vajkot vitézsége miatt hozta Zsigmond király Magyarországra. Zsigmond különféle diplomáciai és hadi vállalkozásai során több alkalommal is kapcsolatba került havasalföldiekkel. 1395–96-ban mindennaposá váltak e kapcsolatok: 1395-ben Mircea elűzött havasalföldi vajda Brasóban hűségesküt tett Zsigmondnak, később a magyar király vezetett hadjáratot Havasalföldre, 1396-ban pedig havasalföldi kontingens vett részt a Nikápolynál vereséggel zárult kereszties hadjáratban. De nem feltétlenül kell valamilyen konkrét politikai eseményhez kötni a Hunyadi család Magyarországra jutását, erre egyéb körülmények között is sor kerülhetett. 1374-ben például öt havasalföldi bojár menekült Nagy Lajos királyhoz a vajdájukkal való konfliktus miatt. Oláh Miklós apja, Stoián szintén a havasalföldi vajda elől menekült Mátyás királyhoz, majd lett szászvárosi királybíró. ❀

II. HUNYADI JÁNOS APJA ÉS TESTVÉREI

Az áttelepedés kezdeményezője Hunyadi János apja, Vajk volt, majd rokonainak egy része is követte őt. Ahogy Zsigmond korának művészetét nemzetközi jellege miatt igen találóan internacionálisnak nevezi a művészettörténeti kutatás, hasonlóképpen internacionális volt Zsigmond udvara is. Ebben a kozmopolita közösségben találkozunk először Hunyadi János apjával, akinek jelenléte a királyi udvarban havasalföldi származása ellenére sem meglepő.

Nem tudjuk, mikor mondtak le görögkeleti vallásukról és lettek katolikusok. Lehet, hogy a családtagok különböző időpontokban tértek át, de az irányadó szerepet bizonyára Vajk játszotta. Zsigmond udvarában katolikus lehetett, gyerekei is azok voltak. Elképzelhető, hogy a testvérek, unokatestvérek csak később követték példáját. Ezt támasztja alá Vajk testvérének, Radulnak az esete, aki 1409-ben Radul, 1419-ben László, más néven Radul formában szerepel az oklevelekben.

A királyi udvari szolgálat hamarosan meghozta gyümölcsét. Zsigmond király 1409. október 18-án adományozza Hunyad birtokát örök tulajdonul Vajknak és általa testvéreinek, Magasnak és Radulnak, továbbá atyai nagybátyjának, Radulnak és Vajk fiának, Jánosnak. Minden bizonnyal Vajk akkor már Magyarországon élő teljes rokonságáról van szó. Figyelemre méltó a kis János említése az oklevélben, aki akkor mindössze néhány éves lehetett. Ez Hunyadi János első említése.

Az adományozás tárgya egy nagy potenciállal rendelkező kis birtok, ahol a korábbi hiedelemmel ellentétben akkor még nem volt vár, sőt az oklevél még mezővárosnak sem nevezi a települést. A család helyzetével a legjobb párhuzamot a szintén román eredetű Kendefi család esete szolgáltatja Hunyad megyében. 1404-ben Malomvizi Kende fia, János Zsigmond királytól kapta adományba a hátszegi Nuksora (Nucșoara) birtokot. A két birtok szerkezetében (falú és a hozzá tartozó föl-

dek) hasonló volt, Hunyadot valamivel nagyobb mérete és jobb fekvése helyezte előtérbe. A két család tehát nagyjából egy időben kezdett nemesi jogon földet birtokolni a megyében.

Az 1409-ben kelt oklevél a Hunyadiak genealógiája szempontjából is igen fontos, hiszen a család aprajánagyja szerepel benne. Bizonyára senki sem maradt ki belőle, aki számított. Az első ismert generáció tagjai közül megemlíti Serbét és testvérét, Radult. Mindkét név igen elterjedt volt Havasalföldön Șerb, Șerbu, Șerbea, illetve Radul alakban. Az adományozás pillanatában Serbe már nem élt, Radul viszont igen. Ő 1419 előtt halt meg utódok nélkül. Serbének három fiáról tudunk, akiket megemlít az oklevél: Vajk, Magas és II. Radul.

A következő generációt elsődlegesen Vajk képviseli, a főadományozott. Nevének román változatai: Voicu, ritkábban Voico. Magyar megfelelője Vajk. Bonfini Butinak, Heltai Voik Buthinak nevezte. Nincs kizárva, hogy egy ideig Ozorai Pipo familiárisa volt. 1409-ben Zsigmond király udvari lovagja volt, 1414-ben továbbra is lovagnak számított, azonban hunyadi birtokán tartózkodott. 1419-ben testvére, Radul intézte a család ügyeit, tehát valamikor korábban halt meg. Fiai: János, ifj. János és II. Vajk. Több lánya is volt, akik közül név szerint Klárát ismerjük, illetve egy másik lányról is tudunk, aki a Szentgyörgyi Székely családba házasodott be.

Vajk feleségének, vagyis Hunyadi János anyjának kilétét nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Heltai szerint a Morzsina családából származó nőről van szó. Keresztnevét, az Erzsébetet Cortesius jegyezte fel, és e két adatból született Morzsina Erzsébet alakja, akit később a köztudat Szilágyi Erzsébet asszonyi erényeivel ruházott fel. A Szörényi bánág vidékéről ismerünk ugyan egy Morzsina családot, ők azonban csak a 16. században jelentek meg az írott forrásokban, amikor a Hunyadiak már kihaltak. A feleség katolikus lehetett, mivel az előző házasságából hozott lányát Klárának keresztelte. Vajk a második férje volt.

Vajk testvérei közül Magasról nem tudunk semmit, II. Radul viszont bátyja halálát követően vezető szerepet játszott a család életében. 1419-ben úgy szerepel egy oklevélben, mint László, más néven Radul, Vajk testvére. Úgy tűnik tehát, hogy katolikus hitre térése alkalmával a László nevet vette

fel. Talán az ő felesége volt Branicskai Anikó (Ankó), egy hátszegi kenézi családból származó hölgy, aki kiterjedt Hunyad megyei rokonsággal rendelkezett. Családjá akkor már nemesnek számított. A feleség kiválasztása jól tükrözi a betelepülő Hunyadiak első generációjának társadalmi állását. László olyan feleséget választott magának, aki valahol a kis- és középnemes-ség határán helyezkedett el.

A Branicskai lánnyal kötött házasság sok zavart okozott a Hunyadi család eredetének kutatásában, ugyanis a történészek egy része ebből a család hátszegi román származását olvasta ki. Az Anikóval kötött házasság azonban nem emiatt, hanem a Hunyadiak társadalmi helyzetének megítélése miatt lényeges. Ez a házasság, illetve az adományba kapott Hunyad birtok egyértelművé teszi, hogy a Hunyadiak akkoriban a megyei szinten tevékenykedő nemesség, azaz a középnemesség sorába tartoztak Hunyad megyében. A többiekkel szemben volt azonban egy igen fontos előnyük: Vajknak köszönhetően sikerült kialakítaniuk egyfajta szorosabb kötődést a királyi udvarhoz.

Hunyadi Jánosnak volt még egy lánytestére, akit sajnos név szerint nem ismerünk, de feltételezhetően – a források nagyon ellentmondásosak – a források nagyon ellentmondásosak – Szentgyörgyi Székely Jánoshoz ment feleségül. Férje kezdetben székely is

abban a nehéz időszakban a Hunyadiak tántoríthatatlan híve, egyik legfontosabb támasza volt.

Hunyadi János öccsei közül a legkisebb, II. Vajk még gyerekkorában meghalt. A másik, akit szintén Jánosnak kereszteltek, szinte Hunyadival párhuzamos karriert futott be. A forrásokban néha Jovánként, kisebbik Jánosként vagy ifjabb Jánosként szerepel. Bátyja mellett a család másodhegedűse volt, a királyi udvarba sem került. Mialatt bátyja külföldre kísérte Zsigmondot, ő Csáki László erdélyi vajda (1427–1437) alatt szolgált, a vajda havasalföldi hadjárata során meg is sebesült.

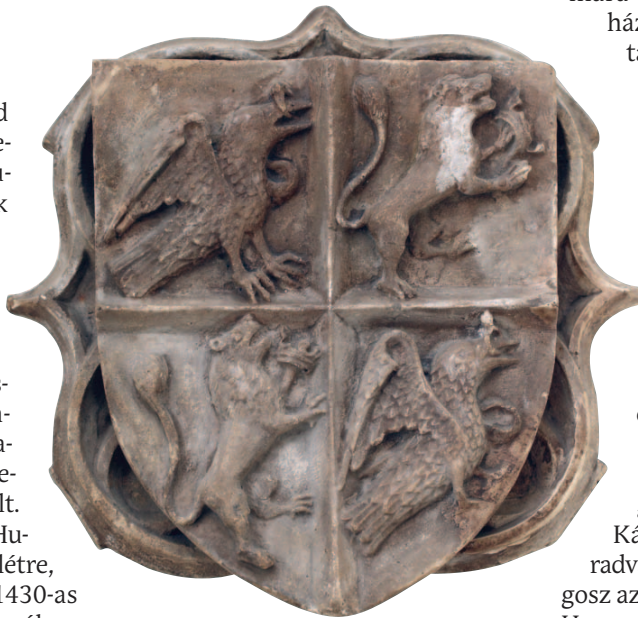
1434 után a két testvér pályafutása szorosan összefonódott: 1437-ben együtt szolgálták Zsigmondot ötven lándzsával, 1439-ben együtt kapták meg igazgatásra a Szörényi bántság várait, majd ugyanabban az évben együtt nevezte ki őket Albert király szörényi bánokká. 1440-ben említik utoljára.

Erdélyben halt meg, valószínűleg az Utószülött László és I. Ulászló között kirobbant polgárháború során. Miután Hunyadi János Magyarország kormányzója lett, csodálatos, szarkofágszerű síremléket rendelt öccse számára a gyulafehérvári székesegyházba. Ez az uralkodói reprezentációba illő síremléktípus tökéletesen tükrözi Hunyadi János szeretetét és tiszteletét fiatalon elhunyt öccse iránt.

Szórványos adatok arról tanúskodnak, hogy rokonságban állhatott II. Vladislav havasalföldi vajdával, akit rokonának (proximus noster) nevez, illetve a szintén havasalföldi származású Oláh Miklós apai nagyjával. Az előbbi esetben talán csak udvariassági formulával állunk szemben, a második esetben pedig Olahus genealógiai spekulációjával. A Kárpátokon kívüli régióban maradvra érdemes megemlíteni Jan Długosz azon tudósítását is, amely szerint Hunyadi János biztatására, az ő segítségével került trónra II. Péter vajda, aki feleségül vette egyik ötven év körüli nővérét. Ezt az adatot sem kétségbe vonni, sem más adatokkal alátámasztani nem lehet. Az kétségtelen, hogy II. Péter Hunyadi bizalmi embere volt, moldvai vajdaként neki adományozta Chilia várát. ✿

Hunyadi János címerének eredeti (fent) és bővített változata (lent)

HUNYADI JÁNOS TESTVÉREI

Vajk gyerekei képviselik a család ismert tagjainak harmadik generációját. A legidősebb fiú Hunyadi János volt, de vegyük sorra először a testvéreit. A lányok közül Klára a legismertebb, ő János féltestvére volt anyai részről. A Szatmár megyei középbirtokos Dengelegi családba házasodott. Ez a házasság is jól tükrözi azt a társadalmi kört, amelyben a Hunyadiak mozogtak a 15. század elején. Férje Dengelegi Pongrác volt. Elképzelhető, hogy e házasság Hunyadi János közvetítésével jött létre, ugyanis János és Pongrác az 1430-as években Zsigmond király udvarában szolgáltak mint udvari lovagok. Pongrác később Hunyadi fontos támasza lett, 1441–1444 között Erdély alvajdája. 1444. november 10-én halt meg a várnai csatában. A két család jó viszonya Mátyás korában is megmaradt, amikor Pongrác három fia már országos méltóságokhoz jutott, bárók lettek.

pán (1444), a kunok bírja (1444–1446), majd pedig horvát-szlavón bán és a vránai perjelség kormányzója volt (1446–1448). Közös gyermekük, Székely Tamás az 1450-es években a vránai perjelséget vitte tovább, illetve

III. HUNYADI JÁNOS

pmeditat: paucos post dies mltis cu munerib⁹ (vt ipe spabat)
placatu regni hūgarie trássiluanas traducere fecit in partes.
De electione dñi iohānis wayuode in gubernatorē: ⁊ de ta/
lione per eundē a drakul wayuoda exacta.

Hic hāc tādē belli rēpētatē: postqz regis wladislaw lu/
gubzem interitū: ne quis in regno in alterius offensā
moueretur: per dominos prelatos ⁊ barones regni in
terdictum est: ⁊ nihilominus vt adueniente sc̄lo pē/

Hunyadi János a Thuróczi-krónika augsburgi kiadásában, 1488

Az a személy, aki Vajk után a következő szintre emelte a család társadalmi megítélését és jelentőségét, Vajk legidősebb fia, Hunyadi János volt. Bármennyire is fontos emberré nőtte ki magát, olyan alapvető adatok, mint születésének dátuma és helye, a család kezdeti szerényebb mivoltának homályába veszttek. Amikor 1409-ben a család megkapta a hunyadi birtokot, már élt, hiszen neve szerepel az adományozottak között. Korával kapcsolatban mindössze annyit tudunk, hogy fiatalabb volt Kapisztrán Jánosnál, aki 1386-ban szüle-

tett. 1409-ben minden bizonnyal kisgyermek volt.

A fiatalkorára vonatkozó adataink elég szerények és nem mindig megbízhatóak. Feltételezhetően Ozorai Pipónál szolgált először, akinek neve a család betelepődése és a hunyadi birtok megszerzése kapcsán is felmerült. Ezt követően került Lazarevics István szerb fejedelem udvarába, ahol 1426-ban jövendő feleségének apja, Szilágyi László is familiáris volt. Itt ismerkedett meg Szilágyi Erzsébettel, aki méltó házastársnak bizonyult a nem könnyű természetű János számára. További szór-

ványos adatok arról tanúskodnak, hogy fiatalkorában a Csáki család valamelyik tagjánál, illetve Újlaki István macsói bánnál szolgált. Itt lett jó barátja Újlaki Mikós, akivel szinte párhuzamosan alakult a karrierje, együtt aratták korai sikereiket és lettek erdélyi vajdák.

A bán halála után, 1430 körül került Zsigmond király udvarába. Ezzel lényegében lezárult egy ciklus a család történetében, hiszen onnan folytatta, ahol apja abbahagyta: Zsigmond udvari vitéze lett. Ez tette lehetővé annak idején Vajknak a hunyadi birtok megszerzését, most pedig új távlatokat nyitott János karrierje számára. 1430–1434 között elkísérte európai útjára az uralkodót, akit ez alkalommal Rómában császárrá koronáztak. János azonban nem volt jelen a koronázáson, mivel Milánóban maradt, Filippo Maria Visconti udvarában, ahol két évet töltött 1431–1433 között. Zsigmond kozmopolita királyi, majd császári udvara és az itáliai környezet képezte az alapját mindannak, amire befolyásos baráti körét, hadművészeti ismereteit, reprezentációs, politikai és diplomáciai tevékenységét építette. Mondhatni új emberként tért vissza családjá körébe, szolgálataira pedig a császár továbbra is igényt tartott.

Itt vált szét apa és fia karrierlehetősége. Az apa udvari vitézként visszakerült Vajdahunyadra, János viszont továbbra is a királyi szolgálatában maradt, és egyre fontosabb feladatokkal bízták meg. A milánói évek alatt kisebb vagyona tett szert, és ezt a lehető legjobb helyre fektette be: kölcsönt adott Zsigmondnak. A családi ingatlanvagyon eddig mindössze a hunyadi birtokból állt és sehogyan sem akart gyarapodni. Most azonban a kölcsön fejében János és hasonló nevű öccse zálogba kapott egy mezővárost, Papit a marosi rév felével. Több évtizedes szünet után tehát Hunyadi János ismét gyarapítani kezdte a család birtokait, Zsigmond és Albert korában csak zálogbirtokokkal, I. Ulászló uralkodásával kezdődően örökös birtokadományokkal.

Az 1430-as évek végére a két testvér katonai szolgálata egyre nélkülözhetlenebbé vált. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a milánói epizód után a két Hunyadi részt vett Zsigmondnak a csehországi husziták elleni harcaiban. Az ott szerzett tapasztalatokat Hunyadi egész életében ka-

Címerbővítő armális
Hunyadi János részére

matoztatta. Ezt követően kerültek a déli végekre, amikor Habsburg Albert király (1437–1439) a déli részek legfontosabb királyi várainak egy részét (Szörény, Görény, Orsova, Miháld) bízta a védelmükre, majd életének utolsó évében szörényi bánokká nevezte ki őket. Itt olyan hatalmasságok örökébe léptek, mint Ozorai Pipó és Tallóci Frank, akik tiszteletre méltóan védtek az ország határát.

A Hunyadi testvérek immár országos méltóságviselők, bárók lettek. Igazi áttörésnek számított ez a család történetében, ám óriási feladattal társult: védelmezni kellett a határ támadásnak legjobban kitett szakaszát, ahol Galambóc megszerzése révén a Török Birodalom határos lett a Magyar Királysággal. Jól tükrözi a család státuszában bekövetkezett minőségi változást, hogy míg korábban a két testvér minden oklevélben Oláh Jánosként szerepelt, a Szörényi bánság élére való kinevezés után következetesen Hunyadi Jánosnak nevezték őket. Noha formailag bárók lettek, a valóságban a család vagyona és társadalmi megítélése még messze volt az országos méltóságviselőktől. Ez azt jelentette, hogy Hunyadi hírneve és méltóságai messze megelőzték vagyoni helyzetét. A család birtoka ugyanis még mindig

szérsény volt: Hunyadon kívül a többit csak zálogban birtokolták.

Albert hirtelen halála és állapotos özvegye nehéz helyzet elé állította az országot. A nemesség egy része kitartott fia, Utószülött László mellett, míg a többiek a fiatal lengyel királyt, Jagelló Ulászlót hívták az országba. A Hunyadi testvérek sokat köszönhettek Albertnek, így kiállításuk Jagelló Ulászló mellett eleinte bizonytalan volt. Csak azt követően álltak Ulászló oldalára, hogy Magyarország koronázott királya lett. A két tábor között kirobbant polgárháború során esett el az Erzsébet-párti Erdélyben Hunyadi János öccse 1440-ben.

Végül a bátaszéki győzelem hozta meg az átütő sikert nemcsak I. Ulászlónak, aki katonai fölénybe került az Erzsébet-párttal szemben, hanem Hunyadi Jánosnak is, akit Újlaki Miklóssal együtt az uralkodó hamarosan kinevezett erdélyi vajdának. Hunyadi ezzel a legbefolyásosabb bárók sorába lépett, elsődlegesen hadvezéri képességeinek köszönhetően. Szérsény udvari vitézként hagyta el egykoron Erdélyt, és vajdaként tért vissza ebbe az Ulászlóval szemben ellenséges tartományba, ahol még ő sem rendelkezett megfelelő kapcsolatrendszerrel. Ekkortól azonban a Szörényi bánság területe mellett Erdélyben is megkezdhetette hatalmának kiépítését.

Az I. Ulászlóval való együttműködés Hunyadi János törökellenes harcainak legdicsőségesebb szakasza. 1442-ben magát a ruméliai beglerbéget győzte le, a következő évben pedig támadó hadjáratra vállalkozott a törökök ellen, amire Európában már évtizedek óta nem volt példa. 1444-ben hatalma csúcán volt, már országok sorsáról dönthetett. Szerbia és Bulgária jövője forgott kockán, és nem véletlen, hogy éppen ekkor jutott a legnagyobb területek birtokába: a magyar történelem egyik legzűrösebb birtoktranzakciója során megkapta Brankovics György szerb despota magyarországi birtokainak egy részét. Ezzel családi vagyona összhangba került bárói hatalmával és új társadalmi pozíciójával.

Hunyadi pályafutása nem volt rendkívüli vagy szokatlan. Onnan folytatta családjá felemelését, ahol apja abbahagyta. Kitartó munkával, lépésről lépésre haladt előre mind a méltóságok megszerzése, mind a családi birtok gyarapítása terén. Mire országos méltóságviselő lett, ennek megfelelő családi vagyonnal, már bőven túl volt a 30. életévén. Többnyire a csatatereteken, nehezen szerzett érdem volt ez, nem könnyen az ölébe hullott gazdagság vagy hirtelen felívelő pályafutás. ❀

Fotó: Mudrák Attila

A Hunyadiak síremlékei

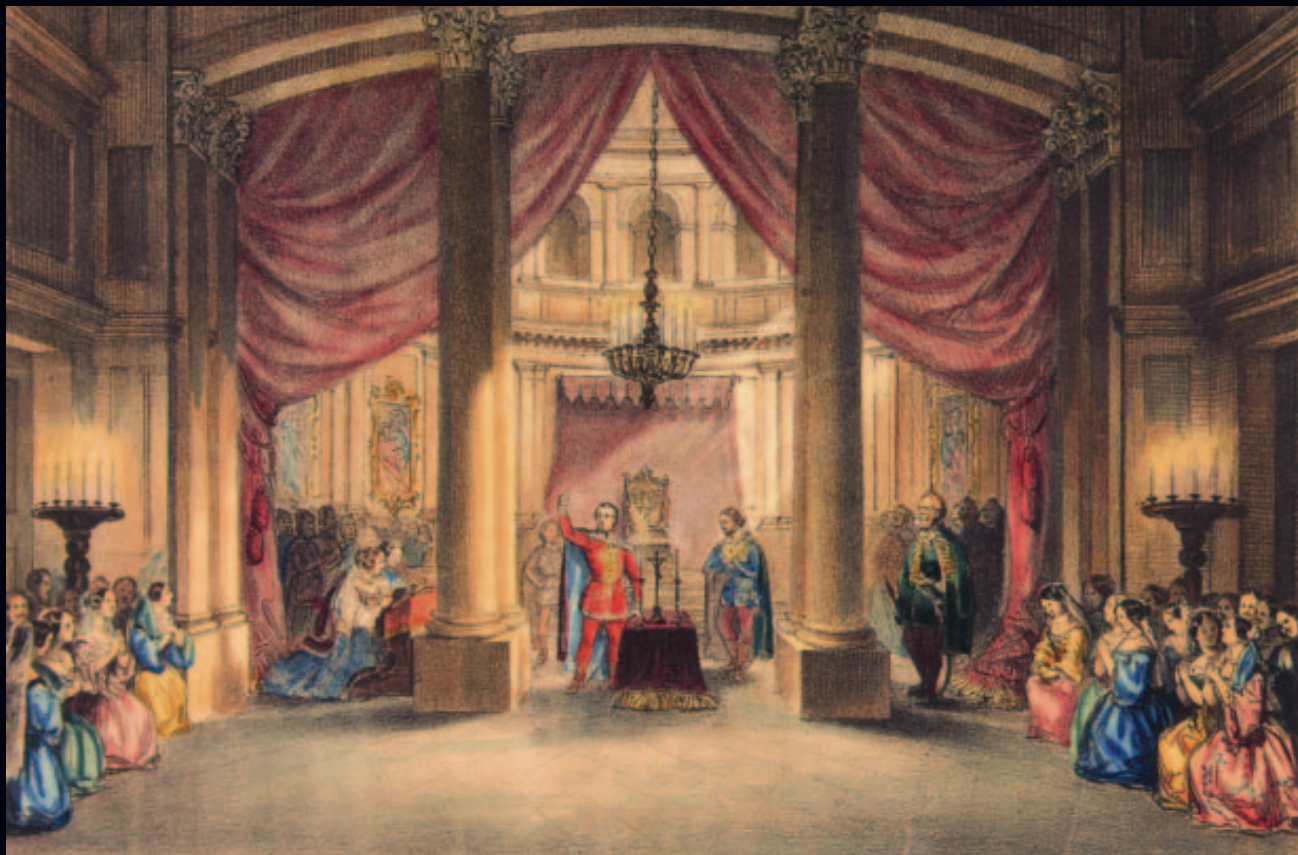
A 15. század közepén a gyulafehérvári székesegyház a Hunyadiak valószínű panteonjává vált, a család három tagját temették ide. Az első temetés kezdeményezője Hunyadi János volt, aki kormányzóként sem feledkezett meg szeretett öccséről, az 1440-ben meghalt ifj. Jánosról. Az uralkodói síremlékek nagyszerűségét idéző szarkofág mindmáig a legjobban megőrződött és egyértelműen azonosítható Hunyadi-síremlék. Az ifjú vitéz teljes vértetben jelenik meg a fedlapon, jobb kezében zászlót tart, feje a sisakján pihen, lábát pedig a bátorságot megtestesítő oroszlánra helyezi. A szarkofág oldallapjait mérművel díszítették és három címert helyeztek el rajta, a Hunyadiakét, a Magyarországra utaló vágásos címert és a Jagellók lengyel királyi címert, ifj. János ugyanis I. Ulászló táborában harcolva esett el egy erdélyi csatában.

A középső síremléket Hunyadi Jánosnak szokták tulajdonítani. Hunyadi már 1442-ben kifejtette azon óhaját, hogy halála esetén a gyulafehérvári székesegyházban temessék el, ami a nándorfehérvári csatát követő halála után meg is történt. Mátyás király bizonyára állíttatott neki síremléket, de ez nem maradt meg. A jelenlegi 1533-ban készült Szapolyai János király megbízásából. A két hosszanti oldallap a török-ellenes harcokra utal: az egyik oldalon csatajelenetet, a másik oldalon török foglyok elhurcolását látjuk. A síremlék fedlapja, noha utólagosan belekarcolták Hunyadi János nevét, valószínűleg valamelyik erdélyi fejedelem síremlékének képezte a részét. Erre a kavarodásra 1658 után került sor, amikor a tatárok kifosztották a székesegyházat, szétverték és megcsontkították a síremlékeket.

A harmadik síremléken Hunyadi László neve látható. A szép, alakos fedlap páncélozott vitézt ábrázol, feje kettős hímvett párnán pihen, lábánál oroszlán hever. Kétoldalt elegáns címertartó angyalok támasztják Hunyadi János és Szapolyai János címert. Vagyis ez a fedlap nem más, mint Hunyadi János 1533-ban készült szarkofágjának felső része. Ez lényegében azt jelenti, hogy Hunyadi László síremlékéből semmi nem őrződött meg. A tatárdúlás után több darabra szétvertve találták meg a Hunyadi-síremlékeket, de mivel csak a 18. században állították fel ismét őket, senki nem emlékezett eredeti állapotukra.

IV. HUNYADI LÁSZLÓ

Erkel Ferenc Hunyadi János című operájának 19. századi színpadképe

A színes litográfia jól példázza, hogy a Hunyadi család tagjainak történelmi szerepe nemcsak a képzőművészet, hanem a zene világában is ihlető erejű volt.

Hunyadi László igen érdekes tagja volt a családnak. Nagy reménnyel tekintettek rá, ám karrierjének éppen reményteljes csúcán bukott el. Torzóban maradt életútja tökéletesen testesítette meg a magyar sors 19. századi töréseit, nem véletlenül lett a magyar irodalom és művészet allegorikus történelmi hőse. Olyan fiatalon halt meg, hogy felvázolni sem tudjuk belső tulajdonságait, így bármennyire is közelinek érezzük magunkhoz, mégis enigmatikus személy marad.

László közel egy évtizeddel volt idősebb Mátyásnál. 1431-ben vagy 1433-ban született. Kezdetben a különféle birtokadományok kapcsán kiállított oklevelekben szerepel a neve, első alkalommal 1444-ben. Mivel ő számított a Hunyadi-vagyon legfontosabb örökösének, apja nagy hangsúlyt fektetett a

neveltetésére, és korán bevonta az ország politikai életébe. Ezt megelőzően László neve politikai házasságkötési kísérletek kontextusában fordul elő. 1448 tavaszán a Cillei Ulrikkal kötött kiegyezés alkalmával vetődött fel először Hunyadi László és Cillei Erzsébet eljegyzésének lehetősége. Erzsébet anyai részről Brankovics György szerb despota unokája volt. Az eljegyzésből végül nem lett semmi, mivel a Hunyadi és Brankovics közti viszony jelentős mértékben megromlott, sőt 1448 decemberében Hunyadi János a szerb despota fogságába került. Innen csak úgy tudott szabadulni, hogy Lászlót hagyta maga helyett túszként a despotánál, illetve átengedte Érsomlyó várát. Hunyadi a becsületén esett sérelem megbosszulása, fia kiszabadítása és a Brankovics-birtokok megszerzése érdekében több mint egy évet várt,

míg végül 1450-ben a tavaszi hadjárat során sikerült kiszabadítania fiát.

László, aki időközben nagykorú lett, országos méltóság viselőjeként bukkan fel legközelebb. 1452-ben apja a pozsonyi ispánságot bízta rá, melynek várát még 1450-ben szerezte meg a Rozgonyiaktól. Ugyanazon év októberében jelentős küldöttség ment Bécsbe, hogy Magyarország hódolatát fejezze ki V. Lászlónak, és előkészítse hazajövetelét. Hunyadi János nem volt tagja a küldöttségnek, de maga helyett elküldte fiát, Lászlót, aki nemcsak a család érdekeit képviselte, de kíséretével a Hunyadiak előkelőségét is reprezentálta. Lászlót ugyanis – ahogyan Újlakit is – 400 lovas katona kísérte, míg a többiek – Szécsi Dénes, Vitéz János, Garai László – ennél jóval kisebb kísérettel érkeztek. László rövid ideig horvát és dalmát bán volt, illetve egy ka-

tonai vállalkozásáról is tudunk: a csehek ellen az északkeleti megyékbe induló had főkapitányának nevezték ki. Azonban apjához hasonlóan neki sem sikerült úrrá lennie a csehek felett.

Az utólagos események alapján úgy tűnik, 1456-ban László részt vett Nándorfehérvár védelmének megszervezésében. Talán kezdettől fogva ott volt a várban, és Szilágyi Mihály oldalán harcolt. Az apja számára végzetes kimenetelű ostrom után László lett a család feje. Az apai örökség azonban óriási volt: tartalmazta a királyi jövedelmeket, a főkapitányi tisztet, a hatalmas birtokokat, amelyek között jogosan és jogtalanul szerzett családi birtokok, illetve jelentős királyi birtokok egyaránt voltak, a familiárisok sokaságával együtt. László megörökölte továbbá a család tekintélyét, nemzetközi elismertségét, jó hírnevét, amelyet illetett tovább öregbítenie, de megörökölte a Hunyadival szembehelyezkedő magyar arisztokraták táborát is, amely

V. László visszatérte óta egyre csak nőtt. Ekkora örökség láttán jogosan merül fel a kérdés: meg tudott-e felelni László az új kihívásoknak?

Az újdonsült családfő még Nándorfehérváron tartózkodott, amikor a törökellenes hadjárat folytatása címén V. László, Cilleivel az oldalán, megérkezett a déli végekre, nemzetközinek mondható hadsereg kíséretében. Az uralkodó természetesen nem a török miatt tette meg ezt az utat: a hadszíntér megtekintése ürügyén tisztázni akarta Hunyadi László szerepét az ország kormányzásában. Futakon vert táborát, itt rendelte el a tanács megtartását. László kisebb hadsereg élén megérkezett csak ide, ahol a két félnek látszólag sikerült kiegyeznie. Az uralkodóval való találkozás tétje a királyi jövedelmek és várak visszaszolgáltatása volt, illetve az elszámolás bemutatása. Futakon végül kompromisszum született: Hunyadi László lemondott a királyi jövedelmekről, Nándorfehérvár-

ról és a többi királyi várról, cserébe viszont nem kellett beszámolnia arról, hogyan gazdálkodott ezekkel korábban. Mindenki elégedettnek tűnt, sőt Cilleivel atyai szövetséget is kötött. Végül abban maradtak, hogy a király és kísérete átmegy Nándorfehérvárra megtekinteni a hadizsákmányt. A Hunyadi család számára azonban nagy ér-

Hunyadi László a ravatalon, 1457

Madarász Viktor festménye után Rohn Alajos litográfiája.

Madarász Viktor a Hunyadi László siratása című képét az 1859. évi történelmifestmény-pályázatra küldte haza Párizsból. A tragikus téma az itthoni közönség számára azonnal érthető és egyértelmű célzást jelentett az egy évtizeddel korábbi eseményre, a szabadságharc eltiprására. A kevés alakot, drámai fény-árnyék hatást alkalmazó kompozíció forradalmian újszerűnek hatott a korábbi elbeszélő, színpadias történelmi képekkel összehasonlítva.

vágás volt a várak visszaszolgáltatása, és úgy tűnt, László nem lesz képes egyben tartani apja szerzeményeit. Ez a helyzet vihette rá, hogy merényletet hajtson végre V. László legfontosabb tanácsadója és rokona, Cillei Ulrik ellen.

A merényletre a nándorfehérvári látogatás bizonyult a legjobb alkalomnak. A király október 8-án érkezett meg népes kíséretével, és a terveknek megfelelően csak a király és főurakból álló kísérete jutott be a várba, a hadsereg kint rekedt, sőt a kíséret fegyverzetét is elvették. Mindez a király tekintélyének komoly megsértését jelentette, és előrevetítette a következő nap tragédiáját. Ahány forrás, annyiféleképpen adja elő az eseményeket. Thuróczi szerint Hunyadi László kereste fel Cilleit a szállásán. Beszélgetésük vitába torkollott, ami tettelegességig fajult. Bonfini szerint a főurak tanácskozásán alakult ki vita kettejük között, Hunyadi László pedig egy levelet mutatott fel, amely azt bizonyította, hogy Ulrik a két Hunyadi fiú meggyilkolását tervezte.

A vita végül Ulrik meggyilkolásához vezetett. V. Lászlónak a Hunyadiak „bűneit” felsoroló oklevele szerint László *„jelenlétünkben, egynéhány cinkostársával együtt [...] váratlanul, kardjával megölte”* a főurat. A legfontosabb forrás talán V. László titkárának beszámolója, amelyet november 21-én írt Aeneas Silvius Piccolomini bíborosnak. Összevetve az adatokat, a merényletre a következőképpen került sor. A király megérkezését követő nap reggelén az uralkodó Cillei társaságában misén vett részt. Ezalatt a Hunyadi-párt jeles képviselői Cillei szobájában gyűltek össze, hogy tárgyaljanak vele, a szomszédos szobába pedig katonákat rendeltek. Nem akarták megvárni a mise végét, így kétszer is üzentek neki, hogy siesen tárgyalni velük, Cillei azonban csak a mise után sietett fel a szobájába. Itt kölcsönös vádaskodásba bocsátkoztak, mire Cillei kardot rántott és megsebesítette Hunyadi Lászlót. Ekkor László és emberei valósággal lemészárolták a stájer grófot, majd levágták a fejét, hogy Törökországba küldjék. Ezt többen helytelenítették, így a fejet visszahelyezték a holttest mellé. Az eseményt Piccolomini is megértéssel nyugtázta: *„Azt hiszik, hogy Cillei gróf megölésével a fiú nem csekélyebb szolgálatot tett a kereszténységnek, mint atyja Mohamed leverésével.”*

Hunyadi László igencsak gyűlölhette Ulrikot, ugyanis a tetemet öt

napig hagyta vérében temetetlenül. Az a tény, hogy V. László sem tudott gondoskodni nagybátyja eltemetéséről, egyértelműen bizonyítja a király kiszolgáltatott helyzetét Hunyadi Lászlóval szemben. Sőt a király ez alatt az öt nap alatt nem hagyhatta el a várat, lényegében fogoly volt. Hunyadi László innen Temesvárra kísérte a királyt, ahol Szilágyi Erzsébet és Mátyás is tartózkodott. Itt eskü alatti ígéretet és írásos kötelezvényt csikart ki a királytól, hogy nem lesz bántódásuk.

Hunyadi Lászlónak nem volt könnyű helyzete a családon belül sem. A Hunyadi János halála után egyre nagyobb befolyásra szert tevő Szilágyi Mihály megpróbált hasznot húzni unokaöccse kiszolgáltatott helyzetéből, és még Temesváron kapott tőle birtokokat. Lászlónak azonban jelentős mértékben megromlott a viszonya olyan főurakkal is, akik korábban Hunyadi János fő támaszai voltak, például Újlaki Miklóssal.

A királyi bosszú több hónapig várta magát, de ez csak lappangó oka volt annak, hogy végül 1457 márciusában letartóztatták a Hunyadi fiúkat. Úgy tűnik, összeesküvést szőttek a király ellen, ami sokkal aktuálisabb és aggasztóbb volt V. László számára. Ez éppen akkor derült ki, amikor tanácskozásra gyűltek össze a bárók, hogy a törökellenes hadjárat ügyét megbeszéljék az uralkodóval. Március 14-én tartóztatták le az összeesküvőket, elsősorban a Hunyadi fiúkat párhíveikkel, Vitéz János váradi püspökkel, Rozgonyi Sebestyénnel, Kanizsai Lászlóval és másokkal egyetemben.

Hunyadi Lászlót főbenjáró bűnök miatt még március 16-án a budai várban kivégezték. A kivégzéshez asszisztáló notabilitások listája hosszú és szomorú volt: Garai László nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda és szlavón bán, Pálóci László országbíró, Rozgonyi János erdélyi vajda, Rozgonyi Rénold és Osvát székely ispánok, Alsólendvai Bánfi Pál ajtónállómester, Buzlai László és Szomszédvári Czernin Henning lovászmesterek, Jan Giskra és még sokan mások. László holttestét a budai Mária Magdolna-templomba vitték, majd másnap az árulóknak szánt Krisztus teste-kápolnában temették el. Mátyás még uralkodásának első évében rehabilitálta bátyját, akinek temét átvitték Gyulafehérvárra, és nagy pompával temették el a székesegyházban a Hunyadi család tagjai mellé. ❀

Hunyadi János második fia a családban igen késői gyermeke. Bátyja után tíz évvel, 1443. február 23-án született. Nemcsak születésének ideje, hanem helye, sőt maga a ház is ismert, ahol világra jött. Kolozsvár azóta is őrzi az uralkodó emlékét.

Hunyadi János két fia mintha két külön családba született volna. Az apa csupán udvari lovas, egy átlagos nemesember volt László születésekor, aki számára nem biztosíthatott olyan neveltetést, amilyenben majd Mátyás fog részesülni. Mire felcseperedett, az apának nagy szüksége volt rá, így korán az országos politikai élet vérkeringésébe került. Mátyással egészen más volt a helyzet. Amikor megszületett, Hunyadi már az ország legbefolyásosabb bárói köréhez tartozott, erdélyi vajda volt. Bátyja árnyékában Mátyás nem került annyira exponált helyzetbe, kiváló nevelői voltak, bár nem tudjuk pontosan, mi is volt az apa szándéka vele.

Gyerekkorának első éveit többnyire Kolozsváron töltötte. A család itt hosszú távra rendezkedett be, s csak Heltai Gáspárnak köszönhetjük azt a történelmi toposzt, mely szerint Szilágyi Erzsébet átutazóban volt a városban, amikor a gyerek megszületett. Mátyást egészen biztosan Kolozsváron keresztelték meg, és talán itt foglalkoztak először a nevelésével. Később ebben Vitéz János vállalt felügyeleti szerepet, a tényleges nevelés feladata azonban I. Ulászló király udvari papjára és tanácsosára, Szánócki Gergelyre hárult.

Mátyás egyéves korában, 1444-ben jelenik meg először az írott forrásokban, bátyjával együtt. Nevével legközelebb a Brankovics és Cillei családok sárjával kötendő politikai házasság kapcsán találkozunk. Ennek gondolata 1448 nyarán merült fel először, amikor Hunyadi Lászlót és Cillei Erzsébetet akarták összeházasítani. A rigómezei vereség utáni események egymás ellen fordították a két tábornokot, s csak hároméves konfliktus után, 1451. augusztus 7-én kötöttek békét, Garai László nádor közvetítésével. A béke részét képezte az eljegyzés is, azonban László helyét ezúttal Mátyás foglalta el. Mátyás ekkor nyolc-, Cillei Erzsébet tízéves volt. Az esküvő idejét 1453. december 6-ra tűzték ki.

Időközben a Cillei Erzsébettel való házasságnak igen komoly lett a tétje, ugyanis 1452-ben meghalt az egyedüli Cillei fiúörökös, IV. Hermann. A két gyermek lényegében a szülők politikai

TRINGLI ISTVÁN

MÁTYÁS ORSZÁGAI

MIRŐL ÁRULKODIK
A THURÓCZI-KRÓNIKA
CÍMERKOSZORÚJA?

A politika mindig változó világában voltak, és vannak mai is állandó vagy csak nagyon lassan változó elemek: vallások, egyházak, országok, népek, nemzetek és a társadalom rendjei, osztályai. Rájuk hivatkoztak a közélet gyorsan cserélődő szereplői, az uralkodóktól kezdve a hatalom nyelvén beszélő legutolsó jegyzőig. Így volt ez a külpolitikában is.

Magyarországon – miként a korabeli Európa számos más országában – általában a kancellárok irányították a külkapcsolatokat, de nekik emellett az ország határain belül is akadtak fontos feladataik. A kül- és belpolitika mindig szorosan összefügg egymással, mégis, az idegen uralkodókkal fenntartott kapcsolat más volt, mint az ország alattvalóinak irányítása.

A követekre és a katonákra különböző feladatok hárultak ugyan, mégis ugyanazt a célt szolgálták: uralkodójuk és országuk érdekeit képviselték külföldön. Miként a magyar udvarban is.

Mátyás király uralkodásának vége felé, két évvel a halála előtt, 1488-ban immáron a második, Magyarország történetével foglalkozó mű került ki a nyomdából. Az első másfél évtizeddel korábban, 1473-ban jelent meg, az volt a legrégebb magyarországi nyomtatvány, a rövid ideig Budán működő Hess András-féle nyomda terméke. Mindkét mű ugyanazt a címet viselte: *A magyarok krónikája*. A két könyvnek mégsem volt sok köze egymáshoz: a Hess-féle nyomtatvány – melynek csak a 19. században adták a *Budai krónika* nevet – a magyar krónikák rövidebb változatát tartalmazta, még azt sem tudjuk, hogy ki állította össze a tartalmát. Az 1488-ban kinyomtatott mű szerzője Thuróczi János, a királyi kúria egyik bíróságának vezető bírása, ahogy akkor mondták, ítélmestere volt. Thuróczi összedolgozta a hosszabb és rövidebb krónikákat, és megírta a Zsigmond király trónra léptével kezdődő utolsó évszázad történetét is. E rész alig szól másról, mint a Hunyadi család dicsőségéről, ennek érdekében még Zsigmond király emlékét is elhalványította.

Thuróczi krónikáját néhány hónapon belül kétszer is kiadták, először Brünben, másodjára pedig Augsburgban. Magyarországon ugyanis nem működött nyomda. Miután Hess András a *Budai krónika* – és egy vallásos tartamú mű – kinyomtatása után elköltözött Budáról, hosszú ideig nem akadt olyan nyomdász vállalkozó, aki Magyarországon telepedett volna le. Morvaország fővárosa, Brünn ekkor Mátyás uralma alá tartozott, Augsburg pedig a Német-római Birodalom egyik szabad városa volt.

A Thuróczi-féle krónika egyik legelső lapján egy kísérő szöveg nélküli, színezett fametszet, úgynevezett címerkoszorú látható. A címereknek ilyen típusú elrendezése nem volt újdonság, pecséteken és érmeiken is találkozhatunk vele. A középkori olvasó néhány egyszerű szabály ismeretében könnyedén tudta értelmezni őket. A címert mindig úgy kell szemlélnünk, mintha a pajzsot karunkon viselnénk, azaz a jobb és a bal oldal felcserélődik. Ami az ábrázoláson jobb oldalon és felül áll, mindig előkelőbb helyet foglal el annál, ami bal oldalon és alul helyezkedik el. A koszorúba rendezett címerek esetében a rangosabb felül foglal helyet, ezt követi a tőle jobbra eső, majd a vele szemben a bal oldalon álló, egy sorral lejjebb a jobb oldali, majd

újra a szemközti bal oldali. A legtekintélyesebb címerek pedig a kompozíció közepén találhatók.

Koszorúnk közepén a királyi házaspár, Mátyás és Beatrix címerét láthatjuk. Mindkettejüké negyedelt pajzs. Mátyásén felül a magyar címer két régi motívumát, a kettős keresztet és a vágásokat, alul pedig Csehország címerállatát, a kettős farkú oroszlánt, végül a Hunyadiak régi címerét, a hollót helyezte el a fametszet készítője. Uralkodócsalád és országok címerei lettek tehát egyesítve, ahogy az a korabeli európai címerábrázolásoknál megszokott volt. Tegyük hozzá, hogy amit ekkor már országcímernek értelmeztek, évszázadokkal korábban dinasztikus címer volt. Legjobb példa az itt is látható vágásos címer, melyet jó ideig a „szent királyok”, az Árpádok címerének tartottak.

Mátyás 1458-ban lett magyar király, igaz, akkor még koronázás nélkül, hiszen a Szent Korona Frigyes császárnál volt. A cseh királyság megszerzésére egy évtizeddel később került sor. Hunyadi Mátyás ekkorra már stabilizálta magyarországi uralmát, és leszámolt az erdélyi nemesek összeesküvésével. 1468 tavaszán Frigyes császár és a katolikus cseh rendek kérésére támadta meg egykori apósát, a huszita Podjebrád György cseh királyt. A háború félsikereket hozott: a katolikus tartományok, Morvaország, Szilézia és Lausitz meghódoltak Mátyásnak, a huszita többségű Csehországban azonban szilárdan tartotta magát Podjebrád. 1469. május 3-án a morvaországi Olmücs – a magyarok Alamócnak hívták a várost – dómjában összegyűlt Mátyás-párti cseh országgyűlés választotta királlyá Hunyadi Mátyást. A választás utáni koronázás azonban ezúttal is elmaradt. Míg a magyar korona 1464-ben Mátyás fejére kerülhetett, a cseh korona soha, sőt Mátyás cseh királyként nem is tette be a lábát Prágába. Ha a cseh fővárosra gondolt, legfeljebb ifjúkorának nem éppen kellemes emlékeit idézhette fel magában, amikor V. László foglyaként hónapokat töltött ott. Mátyás egy megosztott Csehország ura lett: időközben Podjebrád

volt, ahol Thuróczi krónikájának megjelenésekor a vár kaputornyát már egy hatalmas szobordísz ékesítette, amely Mátyás hatalmának állított emléket. Az alkotást a király hűséges lausitzi és sziléziai kormányzója, Georg von Stein készítette. Szilézia nem volt egységes: különböző jogállású területek összességét jelentette. Lausitz és Szilézia kormányzata – elsősorban a helyi eredetű konfliktusok miatt – feszültségekkel volt terhes. Jól mutatta ezt a bautzeni emlékművet állíttató Stein sorsa, akinek Mátyás halála után el kellett menekülnie a tartományokból.

● Sokáig rosszul értelmezték a két aranykoronás címet, melyet ma már helyesen tudunk azonosítani: Bosznia címeréről van szó. A 16. századtól kezdve ezt a címet tartották Halics címerének, mely azért volt fontos a magyar udvari címerhasználatban, mert a magyar királyok a Halics királya címet is viselték. Ezért gondolták sokan, hogy a címerkoszorúban is Halicsot jelenítette meg a rajzoló. Fel kellett volna azonban, hogy tűnjön nekik, hogy Mátyás a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatta az egykori Halics iránt, ez a terület ugyanis a könyv megjelenése előtt jó két évszázaddal örökre kikerült a magyar külpolitika érdekköréből, így a halicsi címernek sem lett volna semmi keresnivalója a képen.

A magyar királyi cím az Árpádok korában alakult ki, amikor Bosznia mint önálló ország még nem jött létre. A magyar királyok Ráma királyának nevezték és ezen az alapon Bosznia hűbérurának tekintették magukat. Teték ezt azután is, hogy a bosnyák királyok mind többször meghódítottak az oszmán szultánoknak. Szerbia bekebelezése után néhány évvel, 1463-ban Hódító Mehmed érkezettnek látta az időt arra, hogy ezt az országot is birodalmához csatolja. A királyságot elfoglalta, a bosnyák király pedig hóhérpalos alatt fejezte be életét.

Bosznia elvesztése súlyosan veszélyeztette a horvát és szlavón határt, ezért Mátyás nagy sereggel indult a frissen meghódított ország ellen. Bevette Jajcát, s az ország északi részét magyar megszállás alá helyezte. A magyar fegyverek árnyékában élő ország-

Mátyás király a Thuróczi-krónika augsburgi kiadásában, 1488

rész még saját királyt is kapott: Mátyás 1472-ben bosnyák királlyá koronázta Újlaki Miklóst, meghalálándó neki a Vitéz János-féle összeesküvéskor tanúsított hűségét. Az új király komolyan vette méltóságát, még saját pénzt is veretett. Az újjáélesztett bosnyák királyság azonban személyre szabott intézmény volt. Újlaki Miklós halála után fia, Lőrinc ugyan a hercegi címet viselte, de apja méltóságát nem örökölte meg. Észak-Boszniát ettől kezdve a Budáról bosnyák báni címmel felruházott jajcai kapitányok irányították.

● Az Augsburgban nyomtatott Thuróczi-krónikát a gondos kiadó két változatban készítette el. Az egyik verzióból hiányzott a Bécs elfoglalását leíró rész, ezeken a példányokon a címerkoszorú utolsó helye üresen maradt, más köteteken azonban látható volt Ausztria ezüstpólyás címere. A nyomdásznak gondolnia kellett a birodalom ama olvasóira is, akik politikai érzékenységét sértette Mátyás hódítása. A nagy osztrák háború a könyv megjelenése előtt hat esztendővel, 1482-ben kezdődött. A ki-

rály csapatai több várat hódoltattak Karintiában és Stájerországban, majd kemény harcok árán elfoglalták szinte teljes Alsó-Ausztriát. A kiéhezett Bécs 1485. május 22-én adta meg magát. Mátyás azonban még várt egy hetet az ünneplés bevonulással, akkor jött el ugyanis úrnappja, a hagyományos bécsi körmenet ideje. Az ünnep előnapján, június 1-jén fényes külsőségek közepette vonult be a városba. A tartomány meghódítása azonban ezzel még nem ért véget, Bécsújhely 1487-ben adta meg magát. Mátyás utolsó éveiben Bécsben rendezte be rezidenciáját, majd Bécsújhely elfoglalását követően minden különösebb ünnepélyesség mellőzésével felvette az Ausztria hercege címet.

Szerzett, meghódított és meghódított országok címerei sorakoztak egymás mellett a krónika címerkorszorújában örökölt családi jelképek kíséretében. Az olvasni tudó középkori ember a címerek világában is kiismerte magát, aki kinyitotta a könyvet, valószínűleg ismerte az elmúlt évek politikai eseményeit is. Anélkül, hogy végigolvasta volna a művet, tudta, kinek a kedvéért készült az előtte fekvő nyomtatvány. Az utolsó oldalakban már nem is kellett elmélyednie, a címerek szavak nélkül is elmondták a magyar király történetét. ♦

Bécs látképe az 1493-ban megjelent
Schedel-féle világkrónika lapjain

SZENDE KATALIN

„S NYÖGTE MÁTYÁS BÚS HADÁT...”

HUNYADI MÁTYÁS ÉS BÉCS

Bécs a 15. század elejére mintegy 20 000 lakosával a Közép-Duna-medence vezető kereskedelmi központjává nőtte ki magát, sőt az addigra már fényéből sokat veszített Regensburg mellett a Duna teljes hosszán a legfontosabb város volt, lakosságának lélekszáma Buda, Pest és Óbuda együttes népességét is meghaladta. Nem meglepő tehát, hogy egy uralkodó, aki közép-európai hegemoniára tört, meg akarta itt vetni a lábát. Ezért fordított Hunyadi Mátyás az Osztrák Hercegség meghódítására irányuló törekvései során kiemelt figyelmet Bécs megszerzésére és megtartására.

1457

Mátyás először 1457 júniusa és szeptembere között töltött hosszabb időt Bécsben – fogolyként. A nagy hatalmú nagybátyja, III. Frigyes császár gyám-sága alól kikerült V. (Utószülött) László király ugyanis Hunyadi László lefejeztetése után a Burgban őriztette ellenfelének öccsét, amíg végzetesnek bizonyult prágai útjára nem indult. A fogoly Mátyás számára viszont a Bécsbe, majd Prágába vezető út a királlyá választás hírével és dicsőséges hazatéréssel zárult. Koronázására mégsem kerülhetett sor, mert a Szent Koronát III. Frigyes tartotta kezében, akinek még V. László édesanyja, a korán megözvegyült, majd 1442-ben fiatalon elhunyt Erzsébet királyné zálogosította el. Sopron városa és további nyugat-

III. Frigyes császár felségpecsétje, 1459

magyarországi területek szintén Frigyes zálogbirtokában voltak.

Uralkodása első éveiben Mátyás minden politikai lépését a korona, valamint az elzálogosított területek visszaszerzésének rendelte alá. Ez egyúttal elhúzódó konfliktussorozatot jelentett Frigyes császárral, aki az időnként szívélyesebbé váló viszony ellenére gyakorlatilag élete végéig Mátyás legfőbb riválisa, politikai és katonai ellenfele maradt. Keresve sem lehetett volna két különbözőbb jellemet találni: Mátyás lobbanékony, dinamikus, impreszív természetével szemben Frigyes a kivárás, a megfontoltság, a szívós kitartás jellemezte. Az első tárgyalásokra kettőjük között a legújabb kutatások tanúsága szerint már 1458 őszén sor került, ekkor azonban Mátyás nem személyesen kereste fel a magyar királyi címre szintén jogot formáló Frigyeset, hanem Vitéz János esztergomi érsek

közvetített a két uralkodó között – egyelőre eredménytelenül.

Mátyás végül csak budai trónra lépése után több mint öt évvel, az 1463 júliusában osztrák részről Frigyes rezidenciáján, Bécsújhelyen (Wiener Neustadt, Ausztria), magyar részről Sopronban aláírt békeszerződés után, igen kemény feltételek árán szerezte vissza a törvényes uralkodáshoz nélkülözhetetlen felségjelvényt. A békekötés előtörténetéhez tartozik, hogy 1461–62-ben Mátyás III. Frigyes ellenében annak fivérét, VI. Albert herceget támogatta az Alsó-Ausztria feletti uralom megszerzésében. Ezt követően, 1463 márciusában írta jelentésében a brandenburgi választófejedelem bécsi követe, hogy „a bécsieknek teljesen elégük van már Albert hercegből, és inkább egy másik urat szeretnének, nevezetesen a magyar királyt”. Az esemé-

nyek azonban más fordulatot vettek: Albert az év decemberében meghalt, a bécsiek pedig 1464. február 5-én Frigyes előtt tették le a hűségüket.

1470

Ezt követően további hat esztendő telt el, amíg Mátyás – királyként először – Bécsbe érkezett. Ünnepélyes bevonulását, amelyre 1470. február 11-én került sor 1500 lovas kíséretében, két éves harc előzte meg a cseh koronáért, amelynek során Frigyes hol Mátyást, hol ellenfelét, Podjebrád Györgyöt támogatta. A helyzet rendezésére jött létre a bécsi találkozó, amelyen látszólag szívélyes légkörben lovagi tornákat, bálákat és vadászatokot is rendeztek.

Ezek egyikén ismerte meg Mátyás Edelpöck Borbálát, a göttweigi apátság steini udvarbírájának leányát, aki később fia, Corvin János édesanyja lett.

A Frigyesrel folytatott tárgyalások során azonban sem Mátyás cseh királyságának elismertetését nem érték el, sem a bécsújhelyi békének a Habsburg-dinasztia magyarországi trónigényére vonatkozó pontját nem módosították. Így a király március 11-én dolgvégezetlenül távozott, anélkül hogy Frigyesről elbúcsúzott volna.

1477

Legközelebb Mátyás már fegyverrel érkezett, 1477 nyarán. Az ürügyet továbbra is a cseh királyi cím kérdése szolgálta. Frigyes ugyanis elismerte a Mátyással szembeni trónkövetelő, Jagelló Ulászló trónigényét, aki cserébe hűségüket tett a császárnak. Mátyás támadását, amely egy sor kisebb osztrák város elfoglalását eredményezte, az osztrák nemesi ellenzék is támogatta. A király augusztus és december között Bécset is körülfalta, ezért a városnak drága pénzen a szokásos órség felüli zsoldosokat is fel kellett fogadnia. Ostromra azonban végül is nem került sor. A Bécstől kissé nyugatabbra, a Duna partján, Korneuburgban megkötött újabb békeszerződésben Mátyás Ulászló támogatásának visszavonását és 100 000 forint megfizetését szabta Frigyesnek feltételül csapatai kivonása fejében. Fenntartotta viszont, hogy amennyiben az összeget a kijelölt határidőre nem kapja meg, ismét fegyverrel szerez érvényt követelésének.

Fenyegetését az 1480-as évek elején váltotta be, miután helyzetét az oszmán birodalommal szemben és a cseh fronton is stabilizálta. A hivatalos hadüzenetet 1482 áprilisában küldte el Frigyes császárnak, és másfél év alatt jutott el odáig, hogy főerőit Bécs elfoglalására összpontosíthatta. A császár már 1483 tavaszán elhagyta az ostromlott várost, és ettől kezdve főként

A Mátyás utódának kijelölt Corvin Jánost

a Bécset elfoglaló magyar csapatok bevonulási ünnepén diadalszekéren ábrázolja a Philostratos-corvina címlapjának iniciáléja

Corvin Mátyás

Andrea Mantegna festménye alapján
Aliprando Caprioli rézmetszete,
16. század második fele.

Aliprando Caprioli 1575–1599 között működött Rómában, és az itáliai kiadók számára az ő Mátyás-portréja szolgált később mintául. Nem közvetlenül Andrea Mantegna képmását idézte, Cristofano dell'Altissimo firenzei festőnek a comói múzeumban őrzött Mátyás-arcmását használta forrásként.

Grazból és Linzből küldte üzeneteit a védők bátorítására. Mátyás stratégiája Bécs körülzárására és a környező fontosabb erősségek elfoglalásával az ostromgyűrű fokozatos szűkítésére irányult. Terve sikerrel járt: a Dobeš Černahora z Boskovic morva főúr, Mátyás egyik fő támogatója fővezérsége alatt álló csapatok nyomása alatt egymás után estek el a Bécset körülvevő kisebb városok: Klosterneuburg, Hainburg, Baden, Perchtoldsdorf, majd a bécsiek utánpótlási vonalát addig biztosító Korneuburg is.

A csaknem két évig körbezárt Bécs egyre nehezedő mindennapjairól drámai helyzetképet ad a városi tanács és a császár levelezése, a szemtanúk, mindenekelőtt a bécsi egyetemen tanító és a városban praktizáló Johannes Tichtel orvosdoktor naplója, valamint Jacob Unrest krónikája. A bécsieket leginkább nyomasztó probléma a lakosság élelemellátása volt, különösen miután Mátyás seregei mind a szárazföldi útvonalakat, mind a dunai vízi utat ellenőrzésük alá vonták. Ezzel szinte kielehették a város védőit. Óriási szenzációnak számított például, amikor 1484. május 7-én tíz felfegyverzett élelemszállító hajónak sikerült áttörnie az ostromzarat, és utánpótlást eljuttatnia a nélkülözhető osztrák lakossághoz.

Ilyen körülmények között érthető, hogy aki tehette, elmenekült. Bécs népessége igen lecsökkent, a külvárosokban a városi tanács 1484. november 15-i levele szerint mindössze 18 ház maradt lakott. Így viszont egyre kevesebb adózó között oszlott meg a zsoldosok fizetésének terhe. Ezt Frigyes a bécsieknek tett engedményekkel próbálta ellensúlyozni. Egyebek mellett a városi pénzváltók testülete számára engedélyezte a pénzverést, s több vám- és sóhivatal bevételét is a védelem költségeire csoportosította át. Az általános hadi helyzetben azonban egyre

nehezebb volt ezeket a pénzüsszegeket mobilizálni. Komoly csapás volt a bécsieknek, akik számára a bortermelés jelentette az egyik fő bevételt, hogy 1484 őszén már a város határában lévő szőlőikből sem tudták a termést betakarítani.

1485

Bécs végül 1485 májusának közepén megadta magát. Az eseményt 13-án egy utolsó ágyúzás előzte meg. Másnap az egyetem küldöttsége tárgyalásokat kezdett a magyar uralkodóval, majd a város vezető polgárai, Niklas

Teschler, Ulrich Perman és Wolfgang Zeller folytatták az egyezkedést. Mátyás végül is 1485. június 1-jén vette át a Stubentor előtti hídnál a város kulcsait. Ezután a királyság összes püspöke és 4000 lovas, valamint 2400 gyalogos kíséretében ünnepélyesen bevonult. A jelenetet megörökítő miniatúra szerint, amely az egyik Corvinában (a *Philostratos-kódex*ben) maradt fenn, a díszhelyen, egy felékesített, kerekeken gördülő talapzaton a páncélba öltözött 12 éves Corvin János herceg állt, kezében lobogóval. Ekkorra már nyilvánvaló volt, hogy Mátyás őt szánta utódjául a királyi méltóságban, és a bécsi bevonulással is fia jövődöbéli szerepét akarta kidomborítani. A menet elején és végén a kielehett lakosság el-

keseredésének csillapítására 32, élelemmel megrakott szekér, illetve 200 ökör haladt.

Mátyás a város elfoglalása után feltűnően sokat tartózkodott Bécsben. Kubinyi András számításai szerint a király hátralevő életéből 665 napot töltött itt, illetve a város környéki táborokban, míg Budán 366 napig időzött. Ennek legalábbis részben gyakorlati okai lehettek: Bécsből a teljes elfoglalt osztrák területet irányítani tudta, kü-

Mátyás király képmásai

A Bonfini, illetve Galeotto Marzio által leírt és a művészek által megfestett, illetve megformázott Mátyás-képtől igencsak eltérő a portrék egy sajátos csoportja, amelyeken az antik hadvezérideálnak megfelelően jelenik meg az uralkodó, páncélban, fehér gyolcsingben, bíbor palástban, rövid fűrtjein babérkoszorúval, szakállasan. A képek a Jankovich-gyűjtemény részeként kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. A 19. században hosszú ideig szerepeltek az állandó kiállításon, így meghatározták a korszak Mátyásról alkotott képét.

lönösen azután, hogy 1487 márciusától az osztrák hercegi címet is birtokolta, és a cseh tartományokhoz is közelebb volt. Úgy tűnik, legalább annyira fontos volt számára, hogy Frigyes ne legyen Bécs ura, mint az, hogy ő maga ott berendezkedhessen. Négyyszer osztrák tartománygyűlést tartott, és itt működtette az osztrák tartományi kormányzat hivatalait is, a helytartó Szapolyai Istvánon kívül jó részt helybeli tisztségviselőkkel. A budai és a visegrádi palota fényes átépítése, valamint könyvtárának Budán tartása azonban arra utal, hogy Bécsset legfeljebb mellékrezidenciának tekintette.

Bécs elfoglalása után Mátyás a város földesura is volt, a belső ügyekbe azonban – egyes házak lefoglalását és híveinek adományozását, valamint bizonyos ünnepségek városi költségen történő megrendezését leszámítva – kevéssé avatkozott be. Képviselét a tanács ülésén az ún. Stadtanwalt (városi ügyvivő) látta el, ezt a tisztséget először a kapitulációs tárgyalásokat vezető Niklas Teschler, majd 1485 novemberétől a bécsi egyetem előljárójaként is tevékenykedő Virgilius Schrutauer látta el. Ez utóbbi már III. Frigyes alatt fontos tisztségeket töltött be, így

– az irányítása alatt álló egyetemmel együtt – a folytonosságot képviselte, illetve alkalmazkodott a mindenkori hatalmi viszonyokhoz.

A város idővel láthatólag megbékélt a helyzettel, és igyekezett ugyanazon az alapon modus vivendit kialakítani új urával, ahogyan azt korábban a Habsburgokkal tette. Bár a polgárság egy része nyíltan vagy titokban továbbra is Frigyesel rokonszenvezett, a városi vezetésben már az ostrom ideje alatt volt egy kisebb, de befolyásos csoport, amelyik szívesen látta Mátyást – sőt, amint fentebb láttuk, ez a gondolat már két évtizeddel korábban is felmerült egysesekben.

Bécs és Buda elitje amúgy is szoros kapcsolatot tartott egymással, házassági, rokoni kapcsolatok is kialakultak, és budai polgárfiúk tucatjával iratkoztak be minden évben a bécsi egyetemre. A magyar uralommal különösen a Magyarországgal folytatott kereskedelemben érdekelt bécsi és budai kereskedők jártak jól, köztük is leginkább azok a budaiak, akiknek szoros kapcsolatuk volt a magyar kincstárhoz és a bécsi üzleti élethez is. Ezek a kapcsolatok egyúttal a nagypolitikai fordulatok ellenére helyi szinten biztosították a stabilitást.

Mindezek ellenére csaknem három évbe telt, amíg Mátyás 1488. május 19-én megerősítette az elfoglalt város kiváltságlevelét. A fokozatos konszolidációt jól jelképezi az időszak legrészletesebben író „krónikása”, a már említett Johannes Tichtel orvosprofesszor személyes hozzáállása: 1485 őszén még keserű szavakkal panaszolta Ausztria esetét, 1486 szeptemberében viszont már Mátyást élte, 1488-ban pedig a török stájerországi betörésének hírére őszintén kívánta Mátyás győzelmét – azét az uralkodót, akinek családját és udvartartását maga is többször kezelte. Mátyás is igyekezett megnyerni a bécsi polgárság tetszését, egyebek mellett azzal, hogy részt vett a népünnepélyszámba menő ún. skarlátfutáson: a sienai palióhoz hasonlítható lóversenyen. (Ez a vetélkedés arról kapta a nevét, hogy a győztes lovas egy vég különösen értékes, skarlátszínű szövetet vihetett haza.)

A király a legnagyobb hangsúlyal mégis a város és környéke egyházi életébe kapcsolódott be. Már az ostrom idején, különösen az ereklyéket őrző Klosterneuburg elfoglalása után hathatósan támogatta az 1136-ban elhunyt Lipót őrgróf szentté avatását, és ké-

NAGY BALÁZS

DINASZTIKUS POLITIKA A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

A modern demokráciák arra épülnek, hogy a kormányzat az állampolgárok egyetértésére és támogatására alapozva működteti az államot. De mire támaszkodhatott egy középkori uralkodó, hogy alattvalói ne kérdőjelezhessék meg a hatalmát? A kereszténység felvétele előtt például a mitikus őstől származás tudata, utána pedig a dinasztikus szentek kultusza erősíthette az uralkodócsalád hatalmát. A dinasztikus származás és az uralkodói jelvények, köztük a szokásoknak megfelelő szertartás során megkapott korona erősíthette az uralkodó legitimitását. Közép-Európában az államalapító dinasztiák kihalása után, a 14. század folyamán új uralkodócsaládok jelentek meg. Ezek természetszerű-

leg másféle legitimációs gyakorlatot honosítottak meg. Az új dinasztiák gyakran több országra is kiterjesztették hatalmukat, így lett Magyarországnak több esetben is közös uralkodója Csehországgal vagy Lengyelországgal. Új helyzet adódott, amikor 1439-ben Albert, 1457-ben pedig V. László király is utód nélkül halt meg. Az 1458-ban trónra lépő Mátyás több okból is szembesült azzal, hogy nem felel meg a dinasztikus hatalomgyakorlás késő középkori elvárásainak. Nem uralkodói családból származott és egyik házasságából sem született törvényes utóda. Milyen eszközökkel tudta mégis elfogadtatni hatalmát, hogyan igyekezett pótolni a hiányzó legitimációs eszközöket?

—
**Mátyás király emlékműve a felső-sziléziai
Bautzen kaputornyán, 1486**

Ezt tekintik a legélethűbb Mátyás-ábrázolásnak, mivel a szobor fejét háromszor is levették s Budára szállították, hogy a mester munkáját ellenőrizhessék. Ennek alapján készült 1927-ben a budavári dominikánus kolostor tornyának falán ma is látható másolat.

—

A dinasztikus elv a középkori hatalomgyakorlás meghatározó keretét jelenti. A dinasztikus származás nemcsak a hatalom megszerzésének eszköze volt, hanem egyszerűen annak legitimálását szolgálta. A középkori Európa története dinasztiai történeteként is felvázolható. Ezek jelentősége messze túlmutat egy-egy család történetén, hiszen államok sorsa függhetett egy dinasztia felemelkedésétől vagy bukásától. Ahogyan a középkori magyar állam megszerveződése elválaszthatatlan az Árpádoktól, úgy Csehországban a Přemysl-, a lengyel területeken a Piast-családnak volt hasonló szerepe, az osztrák tartományok kialakulásának története pedig a Babenberg-dinasztiával kapcsolódott össze. Az „államalapító” uralkodóházaknak a kereszténység terjesztésében is nagy szerepük volt, erre utalnak az uralom legitimitását erősítő korai dinasztikus szentkultuszok is.

ÚJ DINASZTIÁK – LUXEMBURGOK, HABSBURGOK, JAGELLÓK

A közép-európai államok alapító dinasztiáinak kihalása után helyüket új trónkövetelők foglalták el, akik a trónigényüket gyakran a korábbi dinasztia női leszármazóival kötött házassággal erősítették meg. Így kerültek hatalomra az osztrák tartományokban a Habsburgok, Magyarországon az Anjouk, Csehországban a Luxemburgok, Lengyelországban a Piast-

Habsburg Albert magyar király
(1437–1439)

ház kihalása után rövid időre az Anjouk magyarországi ága, majd – szintén dinasztikus házasság révén – a Jagellók.

Az új közép-európai dinasztiai jellemzően nem csupán egy-egy királyságban igyekeztek megvetni a lábukat, hanem többször előfordult, hogy dinasztikus házasság vagy öröklés révén más országok trónját is megszerezték. A Luxemburgok VII. Henrik, majd IV. Károly és az utóbbi fiai, Vencel és Zsigmond személyében Csehország mellett a Német-római Birodalomnak is több uralkodót adtak. Emellett megszerzték Brandenburg örgrófságát, s Zsig-

mond I. (Nagy) Lajos magyar király lányával, Máriával kötött házassága révén a magyar trónt is.

Az Anjou-házból származó I. (Nagy) Lajos a magyarországi hatalmi bázisról kiindulva kapta meg a lengyel trónt, és örököltette tovább lánya, Hedvig számára. A több közép-európai országnak is uralkodót adó dinasztiaiak közül legkésebb a Litvániából származó Jagellók kerültek be a dinasztikus házasságok körforgásába. Jogaila litván nagyfejedelem 1386-ban megkeresztelkedett, felvette az Ulászló nevet, feleségül vette Hedviget, majd lengyel királlyá koronázták. Ezzel létrejött az a lengyel–litván unió, amely hosszú időre meghatározta Közép-Európa politikai térképét.

Habsburg Albert osztrák herceg a fiú utód nélkül meghalt Zsigmond király lányát, Erzsébetet vette feleségül, megszerezve ezzel Zsigmond országainak, Magyarországnak és Csehországnak a trónját. Azonban Habsburg Albert váratlan halálával törés következett be a közép-európai dinasztikus hatalomgyakorlás „bejárattott” rendszerében. Albert ugyanis 1439-ben úgy halt meg, hogy nem hagyott uralkodásra alkalmas örököst maga után. Albert két országában, Csehországban és Magyarországon más-más válaszok születtek erre a helyzetre.

A cseh területeken a huszitizmus okozta megosztottság következtében a rendek nem választottak utódot a trónra, hanem egy békelevél elfogadásával a királyválasztás elhalasztását pécsettették meg, és ezzel az uralkodó nélküli interregnum állapotát tartósították.

MAGYARORSZÁG KIRÁLYAI • 1301–1526

		Élt	Uralkodott	Trónra lépett	Uralkodott
CSEH VENCEL	1289–1306	17 év	1301–1305	12 évesen	4 évet
BAJOR OTTÓ	1261–1312	51 év	1305–1307	44 évesen	2 évet
ANJOU I. KÁROLY RÓBERT	1288–1342	54 év	1301/1308–1342	20 évesen	34 évet
ANJOU I. (NAGY) LAJOS	1326–1382	56 év	1342–1382	16 évesen	40 évet
ANJOU MÁRIA	1371–1395	24 év	1382–1385	11 évesen	3 évet
II. (KIS) KÁROLY	1345–1386	41 év	1385–1386	40 évesen	1 évet
LUXEMBURGI ZSIGMOND	1368–1437	69 év	1387–1437	19 évesen	50 évet
HABSBURG ALBERT	1397–1439	42 év	1437–1439	41 évesen	2 évet
JAGELLÓ I. ULÁSZLÓ	1424–1444	20 év	1440–1444	16 évesen	4 évet
HABSBURG V. LÁSZLÓ	1440–1457	17 év	1440/1453–1457	13 évesen	4 évet
HUNYADI I. MÁTYÁS	1443–1490	47 év	1458–1490	15 évesen	32 évet
JAGELLÓ II. ULÁSZLÓ	1456–1516	60 év	1490–1516	34 évesen	26 évet
JAGELLÓ II. LAJOS	1506–1526	20 év	1516–1526	10 évesen	10 évet

Ezt a dokumentumot a katolikus és a huszitizmus kelyhes irányzatát képviselő előkelők egyaránt aláírták. A katolikus párt Albert utószülött fiát, Habsburg Lászlót akarta uralkodóként elismertetni. A különböző felekezetekhez tartozó táborok közötti átmeneti egyensúly egészen 1453-ig fennmaradt, amikor a rendek végül elfogadták László trónutódlási igényét. Az interregnum időszaka nem múlt el nyom nélkül. A huszitizmus kelyhes irányzatához tartozó Podjebrád György 1448-ban bevonult Prágába, majd 1452-ben régensként ismertette el hatalmát, és ezzel kétségtelenül megerősödött az uralkodói családból való származás legitimáló erejét nélkülöző főúr hatalma.

TRÓNUTÓDLÁS: VISZÁLYOK ÉS VÁLASZTÁSOK

Magyarország trónjára az országnagyok Albert halála után Jagelló Ulászló fiát, az 1434-től Lengyelországban III. Ulászló néven uralkodó királyt kívánták megválasztani, aki 1440 márciusában Krakóban el is fogadta a meghívást. Ezzel szemben a gyermekszülés előtt álló Erzsébet királynénak, Albert özvegyének hívei a megszületendő gyermeket szerették volna a trónon látni. A rendek által támogatott Ulászlóval olyan király került a magyar trónra, aki a korábbi magyarországi uralkodói dinasztiáknak nem volt se leszármazottja, se rokona. Édesanyja ugyanis nem apja első felesége, magyarországi Anjou Hedvig, Nagy Lajos leánya volt, hanem Jagelló Ulászló negyedik felesége, Holszański Zsófia. Megválasztása után Ulászló felajánlotta ugyan, hogy feleségül veszi Erzsébetet, elődje, Albert özvegyét, hogy ezzel a magyarországi uralkodóházhoz kapcsolódó rokonságot demonstrálni tudja, de erre a házasságra végül nem került sor.

Az udvari párt májusban megkoronáztatta Lászlót, Erzsébet 1440 februárjában született fiát, és bár a szertartás az ország szokásai szerint ment végbe, azaz a csecsemőt az esztergomi érsek Székesfehérváron a Szent Koronával koronázta meg, Ulászló trónra lépését ezzel már nem tudták megakadályozni. Így a következő négy évben Ulászló gyakorolta a hatalmat, ám a dinasztikus legitimáció megszakadásának messze ható következményei lettek. Egyrészt tartóssá vált a hatalmi elit megosztottsága, az ország Jagelló Ulászló és Habsburg László hívei között két pártra sza-

Az imádkozó Mátyás a vatikáni ferences missalében, 1469

III. Frigyes német-római király portréja

Benedetto Bonfiglinek tulajdonított miniatúra, 1452. A portré valószínűleg eljegyzési ajándék lehetett leendő hitvese, Portugáliai Eleonóra számára. Az effajta házassághoz előtti portréknak az volt a funkciójuk, hogy megbízható képet adjanak a jövőendő házastársról, ezért láthatjuk az arcot kissé túlhangsúlyozottnak.

kadt, másrészt épp a korábbi magyar uralkodóktól való leszármazás hiányában Ulászló már nem a legitim trónöröklésre, hanem csak a rendek támogatására alapozhatta a hatalmát.

A szemben álló felek természetesen nem nélkülözték a külföldi támogatást

sem. Ulászló lengyel királyként hatalma stabilizálása érdekében támaszkodhatott anyaországára, míg László ügyét a Habsburg-család legtekintélyesebb tagja, László távoli rokona, III. Frigyes segítette. III. Frigyes osztrák herceg 1440-től német király, majd 1452-től császár is lett. Rendkívül hosszú, 1493-ig tartó uralkodása rányomta a bélyegét a 15. század derekának és második felének közép-európai hatalmi viszonyaira.

Az 1440 utáni megosztott, szinte polgárháborús helyzetben lehetőség nyílt a hazai politikában korábban fontos szerepet nem játszó személyek és családok felemelkedésére. Az egyik ilyen meghatározó befolyású szereplő az Erzsébet királyné és fia, László pártján fellépő, cseh származású Jan Jiskra lett. Jiskra a Felvidék nagy területeit és ezek jelentős jövedelmeit, köztük a bányavárosok adóit vonta befolyása alá, és ő lett az Ulászló-ellenes párt leghatékonyabb katonai vezetője. Jiskra a következő évtizedekben a Felvidéken szinte önálló hatalmi bázist hozott létre, szövetségeseit pillanatnyi érdekei szerint váltogatva, és egészen 1462-ig meg tudta őrizni befolyását az uralma alá vont területeken. Ekkor kénytelen volt várait az uralkodónak – már Mátyásnak – átadni, de tekintélyét és vagyonát még ezután is meg tudta tartani.

A László- és Ulászló-párti erők összecsapása az 1441. január elején vívott bítaszéki ütközetben Ulászló egyértelmű győelmét hozta. Az összecsapás során tűnt ki az új hatalmi elit két feltörekvő alakja, az Ulászló-párt két legbefolyásosabb katonai vezetője, Újlaki Miklós macsói és Hunyadi János szörényi bán. Ezzel két olyan család jelent meg a politikai színtéren, amelyek tagjai a következő évtizedek turbulens politikai viszonyai közepette fokozni tudták befolyásukat. Hatalmuk és szerepük csak növekedett az általuk támogatott uralkodó, Ulászló 1444-es halála után.

Ulászló mindössze húszéves volt, amikor elesett a várnai csatában, örököse nem maradt. Lengyelországban öccse, IV. Kázmér vette át a hatalmat, de Magyarországon az egyre növekvő török veszély közepette szinte anarchikus helyzet alakult ki. Habsburg László még mindig csak ötéves volt, és idősebb rokona, III. Frigyes gyámsága alatt élt, érthető tehát, hogy a tényleges uralkodást nem tudta átvenni. Ilyen körülmények között először a rendek által megválasztott főkapitányok gyakorolták a hatalmat, majd 1446-ban Hunyadi Jánost választották kormányzóvá. Ő már

a megválasztása előtt is az ország leghatalmasabb földbirtokosa volt, kormányzói tisztsége szinte csak a már meglévő befolyása elismerésére szolgált.

Hunyadi 1452-ig tartó kormányzósága idején, majd pedig V. László uralkodásának tényleges megkezdésétől formailag a rendi állam működésének jelei mutatkoznak, valójában a döntéshozatal néhány bárói család kezébe került. A legbefolyásosabb maga Hunyadi János volt, aki egyre inkább a saját családi hatalmát, a Hunyadi-ház pozícióját igyekezett erősíteni. Ez tette lehetővé, hogy családja megkerülhetetlen maradjon Hunyadi Jánosnak a nándorfehérvári ostromot követő halála (1456) és idősebb fiának, Lászlónak a Cillei Ulrik elleni merénylet miatt elégtételt vevő kivégzése után is.

A KIRÁLYI HATALOM LEGITIMÁCIÓJA: KIHÍVÁSOK ÉS VESZÉLYEK

V. László mindössze 17 éves volt, amikor 1457 novemberében Prágában váratlanul meghalt, és ebben a helyzetben Hunyadi János kisebbik fiát, Mátyást a rendek ellenállás nélkül választották királlyá 1458. január 24-én. V. László halálával nemcsak a magyar, hanem a cseh

V. (Utószülött) László és Franciaországi Magdolna eljegyzési portréja, 1480-as évek

A házasságra azonban nem kerülhetett sor, mert az eljegyzési ajándékok átadásának másnapján megérkezett Tours-ba az ifjú királyi vőlegény halálának híre Prágából.

trón is megürült. Csehországban a korábban már kormányzói méltóságot betöltő Podjebrád György foglalta el a trónt 1458. március 2-án. Így Magyarországon és Csehországban trónjára egyaránt olyan személy került, aki nélkülözte a dinasztikus származást, azaz őseik között nem volt egyetlen uralkodó sem.

Látni kell ugyanakkor a két új uralkodó helyzetében meglévő különbségeket is. Míg Podjebrád meglelt férfikorban volt, trónra lépésekor 38. életévében járt, addig Mátyás 15 évesen, szinte az uralkodásra alkalmas kor alsó határán került hatalomra. Podjebrád a morva területeken birtokos és ott jól ismert Kunštát családból származott, amelynek eredete a 13. század közepére nyúlik vissza. György nagyapja, Boček volt a család Podjebrádnak nevezett ágának alapítója. Ezzel szemben Mátyás családja a 15. század elejénél korábbra nem tudta visszavezetni a származását, Zsig-

mond uralkodása idején említik a család első ismert tagját. Hunyadi János apja minden bizonnyal a havasalföldi származású Serba fia Vajk volt. Neki nyilvánvalóan szembe kellett néznie felemelkedése során a nem magyar származás hátráltató tényezőjével is.

A 15. század derekának európai uralkodói között Mátyás tehát szinte fehér holló volt, aki királyi származás nélkül, *homo novus*ként került a trónra. A középkorban nagyon ritkán fordult elő, hogy nem uralkodói családból származó király lépett trónra, és mégis el tudta ismertetni hatalmát a környezettel. A dinasztikus legitimitáció szinte nélkülözhetetlen eleme volt az uralkodói hatalomgyakorlásnak. A Podjebrád Györggyel való párhuzam is csak részben áll meg, a két uralkodó családja közti különbségek szembeötlőek. Mátyás kapcsolatrendszerének megerősítése érdekében is fogadhatta el azt a házassági tervet, mely szerint feleségül veszi a cseh uralkodó lányát, Podjebrád Katalint. A házasságkötésre végül csak 1461-ben került sor, és Katalin még mindig csak tizenöt éves volt, amikor 1464-ben gyerekszülés során meghalt.

Mátyás számára több szempontból is kihívást jelentett uralkodói rangjának elismertetése. Uralkodása megkezdésekor a magyar korona III. Frigyes kezé-

ben volt, és így Mátyást nem koronázhatták meg az ország hagyományai szerint a Szent Koronával. Frigyes végül a Mátyással kötött bécsújhelyi békekötés után, 1463-ban juttatta vissza a koronát Magyarországra. Mátyás több engedményt is tett ebben a megállapodásban, és a korona kiváltása fejében nyolcvanezer aranyforintot fizetett a császárnak.

Az összeg nagyságrendjének felmérését segítheti a korabeli árakkal való összevetés. Egy ökör ára 2–5 forint között volt, a magyar uralkodói jövedelmek egésze pedig évi mintegy 800 ezer forint lehetett. Tehát a III. Frigyesnek kifizetett koronaváltás kirívóan magas összegnek számított, Mátyás egyéves kincstári jövedelmeinek tizedét fordította erre a célra. Ezt a hatalmas anyagi áldozatot érhetőbbé teszi, ha tudjuk, hogy egy nem uralkodói családból származó királyról volt szó, aki számára a koronázási szertartás megkérdőjelezhetetlen lebonyolítása különösen fontos volt.

A megözevgyülése utáni évtizedben – egészen Beatrix 1474-ben történt eljegyzéséig – Mátyás több diplomáciai kísérletet is tett arra, hogy egy újabb házasságkötéssel ismertesse el uralmát a kortárs uralkodókkal. Próbálkozásai kudarcához bizonyára hozzájárult a dinasz-

tikus származás hiánya miatti lenézése is. A legtöbb kísérlete a Magyarországgal közvetlenül szomszédos Habsburg- vagy Jagelló-családból származó menyasszony megszerzésére irányult. Felmerült III. Frigyes öt éves lányának, sőt mindössze öt éves lányának, Kunigundának a feleségül vétele is. IV. Kázmér lengyel király sértő módon utasította vissza Mátyás ez irányú próbálkozásait.

Amikor végül Aragóniai Ferdinánd nápolyi király lányával, Beatrixszal létrejött a házasság, Mátyás hamarosan az uralomgyakorlás dinasztikus elve által támasztott másik korlátba ütközött. Törvényes fiú utódról kellett volna gondoskodnia, elsősorban azért, mert megfelelő örökös nélküli halála esetére az

1463-ban létrejött bécsújhelyi békekötés III. Frigyes vagy utódai magyarországi trónöröklési jogát tartalmazta. Márpedig Mátyás egyik házasságából sem született legitim örökös. Az uralkodó ezért is tett annyi erőfeszítést házasságon kívül született fia, Corvin János trónöröklési jogának elismertetése érdekében. 1485 körül már egyértelmű volt, hogy a Beatrixszal kötött házasság gyermektelen marad. Ezután Mátyás szinte minden lépését természetes fia utódlási joga biztosításának rendelte alá. A Sziléziában lévő Opava (Troppau) és Glogów (Glogau) hercegségének megszerzése és Corvin Jánosnak adományozása, régi hívének, Szapolyai Imrének nádorrá emelése, valamint számos más intézkedése is azt a célt szolgálta, hogy Corvin János trónöröklését biztosítsa. Mindez azonban sikertelen maradt. A törvényes származást nélkülöző herceg nem követhette apját a trónon.

Mátyás király tudósai körében

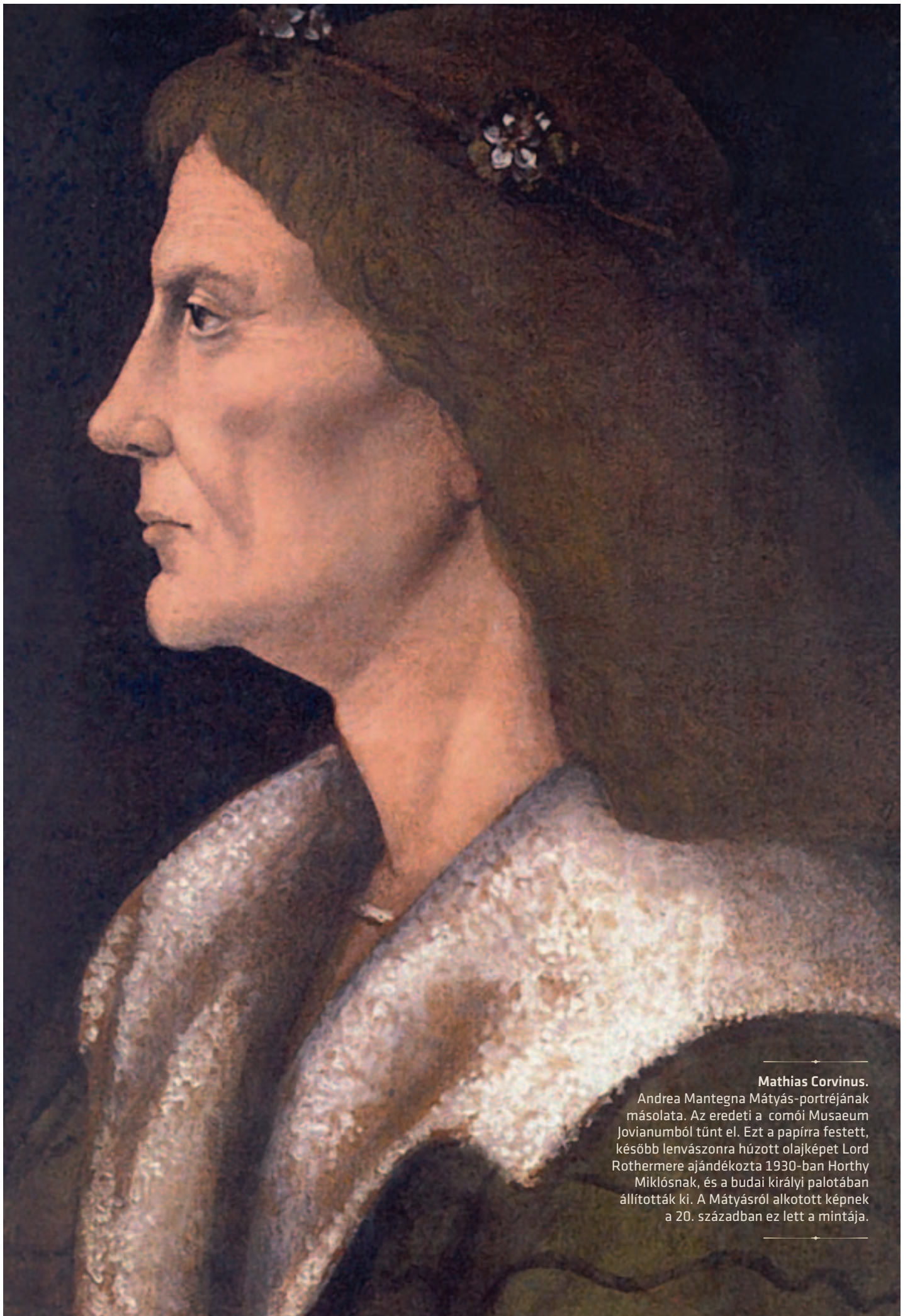
Jeges Ernő festménye. Az uralkodót tudósai körében ábrázoló nagyméretű olajkép egyszerre archaizáló-múltidéző, ugyanakkor nagyon is kortárs, hiszen az uralkodóval szemben ülő Galeotto Marzio arcvonásai a római Magyar Intézet igazgatóját, Gerevich Tibort idézik.

Ferenczy Múzeum, Szentendre

URALKODÓI REPRESENTÁCIÓ

A Mátyás udvarában élő itáliai humanisták a dinasztikus származás pótlására fiktív genealógiát alkottak. A Hunyadiak címerállata, a holló latin nevéből (*cor-*

Mathias Corvinus.

Andrea Mantegna Mátvás-portréjának másolata. Az eredeti a comói Musaeum Jovianumból tűnt el. Ezt a papírra festett, később lenvászatra húzott olajképet Lord Rothermere ajándékozta 1930-ban Horthy Miklósnak, és a budai királyi palotában állították ki. A Mátvásról alkotott képnek a 20. században ez lett a mintája.

us) kiindulva született meg a család latinított elnevezése (Corvinus), és innen már csak egy lépés volt a Valerius Messala Corvinus római consul és hadvezér családjától való származtatás. Ő egyébként épp a Római Birodalom daciai határvidékén volt birtokos, így jól össze lehetett kapcsolni a havasalföldi eredetű Hunyadi családdal. Mátyás ugyan sohasem használta a Corvinus nevet, de fiának, Corvin Jánosnak a nevéként ő is alkalmazta. Ransanus és Bonfini, Mátyás két itáliai származású udvari embere műveikben egyaránt utaltak a Hunyadi család római eredetére. Mátyás képi ábrázolásai között is feltűnik a babérkoszorúval övezett, szinte a római császárokéra emlékeztető megjelenítés. A valódi uralkodói származás hiányának pótlására született meg tehát a fiktív római császári kapcsolat motívuma mind a Mátyás iránt természetszerűleg elfogult udvari irodalomban, mind az ikonográfiában.

Mátyás korában az udvari reprezentáció nagy átalakuláson ment át. A Beatrixszal 1476-ban kötött házasság hatására a korábban patriarchális jegyeket mutató udvari élet formalizálódott, és ezután erősödtek meg az itáliai mintákat követő reneszánsz jellegzetességek. Az udvari pompa kiépítésének kétségtelen célja volt az udvar presztízsének növelése mind a király környezetét felkereső látogatók, mind az arról csak hírből értesülő külföldiek szemében. Mátyás számára fontos volt, hogy legalább olyan fényes udvart tudhasson magának, mint korának más uralkodói. Ezt szolgálták az építkezések Budán és a többi rezidencián, így Visegrádon is. A királyi udvar hírnevének elterjesztésében nagy szerepük volt a külföldi követeknek, így az ő megnyerésük, adott esetben az általuk képviselt uralkodóknak küldött gazdag ajándékok ugyanezt a célt szolgálták.

Az udvar fényének és elismertségének növelését segítette a budai uralkodói könyvtár költséges, elsősorban presztízssokkal magyarázható létrehozatala is. A budai vár két termében elhelyezett könyvtárnak inkább a reprezentatív, mint a használati funkciója dominált. A könyvek tényleges használatáról, olvasóiról keveset tudunk. Az 1472–73-ban, tehát Mátyás uralkodása alatt működő és Hess András által alapított nyomda természetesen jobban szolgálhatta volna a műveltség terjesztését, de a nyomda és az udvar kapcsolatáról nincs tudomása az utókornak. Bécsbe vezető utolsó útja előtt, 1490 elején Má-

tyás a könyvtárat a kincstárral együtt fiára, Corvin Jánosra bízta. Ebből is látszik, hogy a könyvgyűjtemény szerepe inkább a kincstárhoz volt hasonlítható, létrehozása és fenntartása a hatalom presztízsének, az udvar fényének emelését szolgálta.

Az utókor kedvelt fordulata Mátyás államát reneszánsz államnak, kormányzatát reneszánsz vonásokat viselő hatalomnak nevezni. Azonban a valóság nem pontosan ez. A reneszánsz jegyek főleg a Beatrixszal kötött házasság után, tehát Mátyás harminkét évig tartó uralkodásának utolsó tizenégy évében jelentkeztek, és akkor sem a kormányzat lényegét, hanem inkább a hatalom reprezentációját jellemezték.

Ludovicus Tubero, a raguzai születésű humanista feltehetően hitelesen foglalta össze a kortársak egy részének véleményét Mátyásról: „*Ő amellett, hogy új ember volt, és nem a királyi tanács engedélyével, hanem fegyveres erőszakkal szerezte meg a királyságot, nemcsak hogy egyetlen törvényes örökös sem hagyott hátra, de egyetlen királlyal sem volt még a legtávolabbi rokonságban sem.*”

Több szempontból sem felelt meg tehát Mátyás a késő középkori európai politikai rendszer elvárásainak. Igen, csak erős ellenszélben kellett megszilárdítania hatalmát, és bár nem felelt meg a dinasztikus uralomgyakorlás elvárásainak, nem is függetleníthette magát azoktól. Az uralkodói családi hátteret nélkülöző származása és törvényes fiú utód nélkül bekövetkezett halála számos olyan nehézséget támasztott, melyeket minden erőfeszítése ellenére sem tudott kikerülni sem uralkodása alatt, sem a trónutódlás előkészítése során. Még a késő középkori uralkodói hatalomgyakorlás sem nélkülözhetette tehát a dinasztikus származás évszázadok alatt megszilárdult legitimáló erejét.

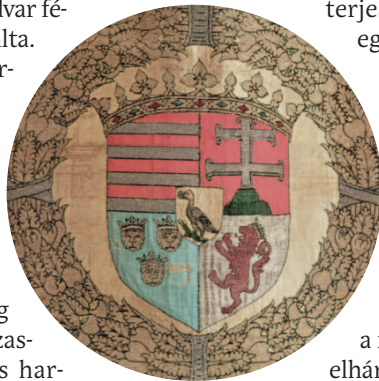
DINASZTIKUS TERJESZKEDÉSI KÍSÉRLETEK: CÉLOK ÉS ESZKÖZÖK

Érdemes felvetni a kérdést, hogy milyen célt szolgáltak a dinasztikus terjeszkedési kísérletek a késő középkori Közép-Európában. Regionális közép-európai sajátosságként tekinthetünk erre a jelen-

ségre? Kétségtelen, hogy Európa más részein kevésbé találunk olyan példákat ebben az időben, hogy egy-egy uralkodócsalád alapvetően a dinasztikus házasságok eszközét igénybe véve terjesztette ki befolyását egy másik területre. Milyen célt szolgálhatott mindez? Szükség volt a nagyobb, több országra kiterjedő hatalmi centrumok létrejöttére akár a Német-római Birodalom befolyásának visszaszorítására, akár a növekvő török veszély elhárítására?

A 15. század első felére és derekára gondolva egyik magyarázat sem meggyőző. III. Frigyes császár kísérletet tett éppen például a magyar trón megszerzésére, de az esetleges dinasztikus szövetségek nem jelentettek tényleges védelmet ezen törekvések ellen. A török veszély ugyan Zsigmond nikápolyi veresége (1396) után egyre kézzelfoghatóbbá vált, de ennek a körülménynek se látjuk hatalmi koncentrációt kiváltó hatását a 15. században. Ellenben kétségtelenül megfigyelhető a törekvés, hogy egyik vagy másik dinasztia a maga égíse alatt egyesítse hosszabb időre a közép-európai országokat. A kérdés az volt, hogy melyik uralkodócsalád fog sikerrel járni. Ez nemcsak a nagyobb nemzetközi dinasztikiak, a Luxemburgok, a Habsburgok és a Jagellók ambíciója volt, hanem látható például Mátyásnak a cseh trónra irányuló törekvéseiben is.

Mátyás leghosszabban elhúzódó háborúit épp Csehország megszerzése érdekében folytatta. Részeredményeket kétségtelenül elért, hiszen Olmützben 1469-ben cseh királlyá választották, de a cseh uralkodói székvárost, Prágát sosem tudta hatalma alá hajtani, Mátyás fennhatósága lényegében Morvaországra, Lausitzra és Sziléziára korlátozódott. Gyakran idézett feltételezés szerint Mátyás azért folytatott hosszú háborúkat a cseh korona megszerzéséért, mert az együtt járt a német választófejedelmi címmel, és így az első lépcsőt jelenthette volna a császári méltóság felé. A császári korona Mátyás általi megszerzésének lehetősége azonban messze volt a realitásoktól. Így a magyar uralkodó csehországi terjeszkedési kísérletét nem is ennek fényében, hanem inkább a kortárs közép-európai dinasztikiak hasonló törekvéseivel összevetve érdemes értékelni. ♦

A Mátyás-kori visegrádi palota madártávlati rekonstrukciója

A visegrádi palota a Várhegy lábánál épült. Szabályos négyzetes alaprajzú tömbjét két oldalt a királyi kertek és a Zsigmond király által alapított obszerváns ferences kolostor épülete vették körül. A Duna mentén futó országútra néző homlokzata előtt lovastornapálya terült el.

Mátyás király és a visegrádi palota neve szorosan összeforrott a magyar történelmi tudatban. Sokat tettek ezért a reneszánsz kor humanistái, élükön Antonio Bonfinivel és Oláh Miklóssal, akik

Mátyás műveként írták le a visegrádi palotát, valamint a 20. század kutatói is: Schulek János, Héjj Miklós, Meller Péter és Balogh Jolán, akik feltárták a palota maradványait és tudományosan értékelték.

BUZÁS GERGELY

MÁTYÁS KIRÁLY VISEGRÁDI PALOTÁJA

ték műkincseit. Ám a visegrádi palota valójában nem Mátyás király műve volt, sőt rezidenciájának sem tekintette soha. Valójában egy évszázaddal korábban élt elődei, az Anjou királyok emelték, és ők

rendezték be falai között székhelyüket. Mátyásnak még visegrádi tartózkodásairól is alig van hiteles, korabeli adat. Mi a valós alapja mégis Mátyás király és a visegrádi palota kapcsolatának?

Az Anjouk, Károly Róbert és Nagy Lajos, majd egy ideig utóduk, Luxemburgi Zsigmond királyi székhelyeként Visegrádon kiépült és használt 14. századi palota 1458-ban, Mátyás trónra lépésekor már évtizedek óta üresen, elhagyatottan omladozott. A királyi udvar hosszú távolléte alatt Visegrád városa is lassan elnéptelenedett. Az ifjú Mátyást nem túlzottan izgatta ez a hely, úgy tűnik, hamarosan meg is vált tőle: a visegrádi királyi uradalmat feleségének, Podjebrád Katalinnak ajándékozta. A fiatal királyné tragikus halálával ugyan Visegrád hamarosan újra királyi tulajdonba került, ám Mátyás figyelme csak jóval később, az 1470-es években fordult felé. Korábban egyetlen itteni tartózkodása sem igazolható, 1473-ban viszont a palota melletti ferences kolostort újjraalapította, 1474-ben pedig erdélyi szászokat telepített az elhagyott városba, végül 1476 után megindult a palota felújítása is.

FEJEDELMI REPREZENTÁCIÓ

Mátyásra nagy hatást gyakorolt új hitvese, a Nápolyból 1476 végén Magyarországra érkezett Beatrix királyné. Bonfini elsősorban neki tulajdonítja azt a változást, amely az 1470-es évek derekán a királyi reprezentáció terén bekövetkezett a magyar udvarban. Mátyás – akit ifjúkorában elsősorban katonakirálynak ismertek – ezután inkább a művészetek és a kultúra mecénásaként,

A Mátyás-kori palota a Duna felől

A palota főhomlokzata a Dunáról tárult fel a gyakran hajón érkező király és kísérete előtt

A palota utcai homlokzatát díszítő címerdíszes, zárt erkély

A palota homlokzata előtt rendezett lovagi tornák díspáholyaként is szolgált a főkapu mellett emelkedő, hatalmas díszerkély, amelyet a királyi pár szobra, valamint saját és országaik, illetve híveik címerei díszítettek.

fényűző és gazdag fejedelemként kívánt kitűnni Európa uralkodói közül. E program fontos elemei voltak a palotaépítkezések, amelyek Budán, Visegrádon, Tatán, Komáromban és Pozsonyban indultak meg ezekben az években.

Beatrix szerepe mindebben aligha vitatható, ugyanakkor világosan kimutatható a király magatartásában a helyi minták követése is: Mátyás elsősorban császári elődje, Luxemburgi Zsigmond példáját kívánta utánozni, amikor Zsigmond régi várait és palotáit felújította. Az építkezési program mögött olyan politikai célok húzódhattak meg, mint a császári címért folytatott diplomáciai küzdelem. Nem véletlen, hogy a felújított palotáiban felállított cserépkályhák – más, valóban Mátyás által uralt országok és tartományok címerei mellett – ott díszelget már a vágott császári címer is.

A fejedelmi reprezentáció azonban más szempontból is egyre fontosabbá vált Mátyás számára az 1470-es évek második felétől. A nem királyi házból származó uralkodó dinasztiát kívánt alapítani. Ezért volt lényeges számára az ősi aragóniai házból származó királyné is. Terveit akkor sem adta fel, amikor Beatrix meddősége nyilvánvalóvá vált: utódozul 1485-ben törvénytelen fiát, Corvin Jánost jelölte ki. Az ebben az évben elkészült visegrádi palota egyik fő mondanivalója éppen az új trónörökös dicsőítése volt. Nemcsak külön lakosztályt alakítottak ki számára a király termei mellett, de a palota belső udvarán felállított Herkules-

→

A palota királyi lakóépületének helyreállított díszudvara a Herkules-kúttal

A palota legbelső, legzártabb része volt az egykori királyi lakóépület négyzetes, belső udvaros tömbje. Az udvar eredeti, Anjou-kori árkádjait és díszkútját modernebb késő gótikus és reneszánsz szerkezetekre cserélték (balra).

→

A lernai hydrával küzdő gyermek Herkules szobra a Herkules-kútról

A palota díszudvarán álló Herkules-kút kútszobra egy mitológiai jeleneten keresztül aktuális, politikai mondanivalót közvetített: a király utódául kijelölt, törvénytelen származású fiát, Corvin Jánost dicsőítette (fent).

→

A díszudvar reneszánsz loggiaja

A díszudvar emeleti szintjén, a király és a herceg lakosztálya előtt futó, balusztrádos korláttal ellátott loggia a korabeli reneszánsz építészet egyik legmodernebb, később sok követőt vonzó megoldása volt. Építője valószínűleg a király Rómából érkezett szobrásza, Giovanni Dalmata lehetett (lent).

kút témája is a gyermek Herkules képeben megjelenő ifjú herceg győztes küzdelme volt a Habsburgokat megjelentető hétfejű Hydrával.

Építkezéseivel Mátyás azt kívánta mindenki számára igazolni, hogy ő is van olyan gazdag és művelt uralkodó, mint nagy császári elődje vagy bármelyik ősi európai királyi dinasztia sarja. A valóság azonban nem egészen így nézett ki. Mátyás jövedelmei, bár jelentősek voltak, mégis elmaradtak elődei, az Anjouk és Zsigmond bevételeitől és számos kortárs európai uralkodó gazdagságától is. Mátyás ezért arra kényszerült, hogy olcsóbb, de nem kevésbé látványos megoldásokat keressen hatalma fitogtatására. Nemcsak azért választotta építkezései színhelyéül Zsigmond egykori palotáit, hogy elődjét másolja, hanem azért is, mert olcsóbb volt egy régi palotát felújítani, mint egy teljesen újat építeni.

OLASZ MŰVÉSZEK ÉS KOLDULÓ SZERZETESEK

Mátyás építkezései a visegrádi palotában inkább látványosak voltak, mint nagy volumenűek. Új épületet – egy kis kerti villától és néhány terasztól eltekintve – nem is emelt, csak a régi épületeket újíttotta meg. Az új kutak, loggiák, erkélyek, ajtó- és ablakkeretek, boltozatok, padlóburkolatok, fűtőberendezések és tetőfedés, valamint a számos ponton elhelyezett címerek azonban éppen elegendőek voltak ahhoz, hogy a látogatók elhiggyék: mindaz, amit látnak, Mátyás műve. A gazdagság látszatát növelte a kor luxusművészetének, az itáliai reneszánsznak az alkalmazása is.

A Rómából 1480 körül Magyarországra érkezett dalmát szobrász, Giovanni Dalmata irányítása alatt dolgozó olasz és dalmát kőfaragók – köztük a már 1475 körül Magyarországra költöző firenzei szobrász, Gregorio di Lorenzo –, valamint az 1479-ben már szintén Mátyás alkalmazásában álló firen-

Hálószoba a palotában

A visegrádi palota berendezését már 1526-ban elmenekítették a török elől. A később romba dőlt épületben így csak a cseréptöredékek, vas- és üvegdarabok kerültek elő a régészeti feltárások során.

Ma a régészeti leletek és korabeli analógiák alapján készült rekonstrukciók idézik fel a visegrádi múzeumban a Mátyás-kori palota enteriőrjeit.

Balra látható a Mátyás-címeres kályha rekonstrukciója. A palotát fűtő és egyúttal díszítő cserépkályhák közül a legmonumentálisabb darabokat Mátyás országainak címerei borították. A címerek között több olyan tartományé is szerepelt, amit Mátyás valójában sohasem hódított meg. Ilyen igénycímer volt a kályhán szereplő császári címer is.

zei ácsmester, Chimenti Camicia vezetésével dolgozó olasz ácsok fontos szerepet játszottak a palota díszítésében: a palota két szökőkútja, a Herkuleskút és a Múzsák kútja, a királyi lakóépület belső udvarának emeleti, ba-

lusztrádos loggiája, a kápolna orgonaerkélye, továbbá a carrarai márványból Firenzében kifaragott szentségház felállítására és a Madonnát ábrázoló vörösmárvány lunettája, a palotaudvar és a kert toszkán jellegű teraszos átalakítása az ő művészetüket dicséri.

Ám az építkezés oroszlánrészével nem a drágán dolgozó olasz művészetet bízta meg a király, hanem a palota tőzsomszédságában álló ferences kolostor szakképzett kolduló szerzeteseit. A régészeti kutatások a visegrádi ferences kolostor gazdasági udvarán tárták fel azt a nagy kovácműhelyt és kőfaragószínt, ahol a palota építéséhez szükséges vaslatokat és kőfaragványokat előállították. Az itt működő, késő gótikus stílusban dolgozó kőfaragóműhely vezetője talán az a János testvér lehetett, akit Mátyás a palota építkezéseinek befejezése után, 1490-ben társaival együtt Visegrádról Kolozsvárra küldött az ottani obszerváns ferences kolostor építkezéseinek irányítására.

Nagy valószínűséggel hozzájuk köthető a palota királyi lakóépületének és

az azt övező kerteknek az 1483–84 körüli átalakítása a belső udvar kifejezetten kolostorkerengőt idéző földszinti, csillagboltozatos körfolyosójával, az Oroszlános udvar oszlopcsarnokával,

továbbá a kápolna és a délkeleti palotaépület kisebb léptékű felújítása is. Ugyanez a – stílusosan a bécsi Stephanskirche építőpályához kapcsolódó – kőfaragóműhely dolgozott a visegrádi

A hercegi lakosztály ebédlőterme

A palota egykori lakosztályaiból csak a legkisebb, feltehetően a trónörökös herceg, Corvin János részére épített szobasor maradt fenn (fent).

A királyi magánkonyha

A palotában a középkorban több konyha is működött, amelyek a több száz fős királyi udvar étkezéséről gondoskodtak. A királyi család ellátására fenntartott magánkonyha volt az egyik legkisebb. Ma ez látható rekonstruált berendezésével (balra).

fellegvár és természetesen a visegrádi ferences kolostor korabeli felújításán is.

A palota építkezéseiben azonban más hazai mesterek is szerepet kaphattak. Az Oroszlános udvar vörösmárvány falikútját feltehetően elsősorban a sírkőszobrászatban járatos budai márványfaragó mesterek készítették 1483-ban. Az építkezéseknek még a korábbi, 1476–1481 közötti fázisában készült el az alsó fogadóudvar késő gótikus oszlopcsarnoka és az utcai homlokzat

hatalmas, címerdíszes zárt erkélye, amelyek a későbbi királyi lakóépülettől eltérő stílust tükröznek. A kőfaragók, szobrászok, ácsok mellett egy János nevű visegrádi üvegesmesterről is tudunk, aki részt vehetett a palota felújításában. Ő 1491-ben, az itteni munkák végeztével visegrádi műhelyből már Beatrix özvegy királyné unokaöccse, Estei Hippolit érsek esztergomi építkezéseire szállított ablakszemeket. Nagy üveghutájának romjai Visegrád városának központjában kerültek elő a régészeti kutatások során.

A palotakápolna reneszánsz szentségházának romjai

Az Anjou-kori palotakápolna berendezését egyebek mellett egy reneszánsz szentségházzal egészítették ki Mátyás király korában. Mátyás halála után ennek a visegrádi szentségháznak a mintájára több hasonló készült az országban Pesten, Pécsen és Nyitrán is.

Puttófej töredéke a szentségháztól

A kápolna szentségházának középrésze Firenzében készült carrarai márványból, és készen szállították Visegrádra.

VISEGRÁD JELENTŐSÉGE

A középkorban az építőmesterek az építési munkák szakmai vezetését látták el, mellettük a építkezések adminisztratív irányítását egy tisztviselő végezte. A várak, paloták munkálatainál ez a tisztviselő általában az adott uradalmat vezető várnagy volt. A visegrádi palota esetében ezt a szerepet a visegrádi várnagy látta el. Az építkezés kezdetén ezt a tisztet Piber Benedek viselte, aki nem is mulasztotta el címerét elhelyezni a palota utcai homlokzatát díszítő erkély címersorában. Piber visegrádi várnagysága mellett a királyi udvar ellátásáért felelős budai udvarbíró is volt. 1480–81 között bekövetkezett halála után korábbi helyettese, Tankházi Bálint vette át a budai udvarbírói hivatalt, amely ettől kezdve már formálisan

is magába foglalta a visegrádi váruraldom feletti irányítás feladatát. Valószínűleg már Tankházi idején formálódott ki a visegrádi palota kettős építőműhelye Giovanni Dalmata és a ferences János testvér vezetése alatt. A visegrádi építkezéseket aztán Tankházi utóda, az 1484-ben hivatalba lépő Ráskai Balázs udvarbíró fejezte be, így a Jagelló-korban már elsősorban neki tulajdonították a visegrádi palota építését.

A visegrádi palota felújítása csaknem tíz év munka után, 1486 tavaszára fejeződhetett be teljesen. Rezidenciaként azonban Mátyás ezután sem használta Visegrádot. Az a néhány adat, amely itteni tartózkodásait igazolja 1484-ből, 1486-ból és 1490-ből, azt mutatja, hogy elsősorban Budáról néhány napra kiruccanva vagy Bécs felé tartva pihent meg visegrádi palotájában. Természetesen ilyen alkalmak máskor is lehettek, még ha azokról nem is maradt fenn írott forrás. A krónikás feljegyzések és az építkezések azért emellett szólnak, hogy Mátyásnak kedvelt, még ha nem is gyakori vidéki tartózkodási helye lehetett a visegrádi palota.

Mindemellett Visegrád mégis inkább annak köszönheti jelentőségét a Mátyás-kor történetében, hogy a nagy uralkodó építkezései közül ebből maradt fenn a legtöbb emlék, és ennek régészeti kutatása képes a legteljesebb képet nyújtani a Mátyás-kori királyi udvar építészeti, művészeti környezetéről, ezáltal magának

A Visegrádi Madonna

Eredetileg a szentségház oromzatdíszé volt a Madonnát ábrázoló lunettadombormű, amelyet Mátyás firenzei szobrásza, Gregorio di Lorenzo faragott már Magyarországon, a Gerecse hegységben bányászott vörösmárványból (fent).

A palotakert Anjou-kori kútjának rekonstrukciója és az egyik Mátyás-kori terasz

A palota mellett a Nagy Lajos király által kialakított gyümölcsös-kert is átrendezték 1479-ben Mátyás megbízásából. A kert közepén emelkedő, 14. századi csorgókutat meghagyták, de fölé, a hegy lábához két teraszt emeltek. Az egyiket egy részben faszerkezetű kerti villa, a másikon egy fagerendákból ácsolt pergola állt. Az ilyen teraszok a korabeli toszkán kertművészet jellegzetességei voltak, így elképzelhető, hogy tervezőjük Mátyás firenzei ácsmestere, Chimenti Camicia lehetett (lent).

a királynak a kultúráról és a hatalomról alkotott képéről is. A visegrádi pa-

lota Mátyás-kori története feltárja előttünk a király pragmatikus felfogását a

művészeti és építészeti reprezentáció politikai szerepéről, bőkezű, de mégsem pazarló, jó ízléssel megáldott mecénási tevékenységéről. Habár Mátyás nem volt kora leggazdagabb európai fejedelme, és kevés esélye volt arra, hogy a leghíresebb művészeket udvarába csábítsa, mégis elsőként honosította meg a reneszánsz művészetet Itália határain kívül, és a késő gótika új áramlatait is elhozatta hazájába. Ma Mátyás királynak – a művészet magyarországi és egyetemes történetében is oly fontos szerepet játszó – udvari művészetéről a visegrádi királyi palota falai között alkothatunk egyedül hiteles képet. ♦

A jeles kora újkori lengyel csillagász, Nikolausz Kopernikusz pénzverésről írott elméleti művében (*Monetae cudendae ratio*, 1526) tapasztalatai alapján fejtette ki, hogy a jó pénznek „méltósága” (dignitas) van: nemcsak a benne foglalt nemesfém értéke számít, hanem a pénzverési jog gyakorlójának (a kibocsátónak) a „hozzáadott értéke” is. Kopernikusz arra a később Gresham-törvénynek elnevezett közgazdasági jelenségre is felfigyelt, hogy a rossz minőségű pénz hamar kiszorítja a pénzforgalomból a jobb minőségűt. A 15. század második harmadában vert magyar pénzekről a legkevésbé sem volt elmondható, hogy bármilyen méltósággal rendelkeztek volna: kevés kivételtől eltekintve rezes külsejű érmék forogtak trónviszályok által sújtott hazánkban. Így érthető, hogy a rossz ezüstpénzek eluralták a pénzforgalmat, ez pedig ártott a gazdaságnak, a kereskedelmi kapcsolatoknak, és károsan hatott az adóbevételekre. Uralkodóink a 15. század közepén több kísérletet is tettek a pénzviszonyok rendezésére, de csak Hunyadi Mátyás tudott valódi „méltóságot” adni a magyar pénzeknek.

A pénzreform jogi alapját Mátyás fokoza-tosan teremtette meg: 1462 után több olyan törvény is született, amely lehetővé tette a reform gyakorlati megvalósítását. Jogi szempontból tehát minden feltétel adott volt a pénzreform végrehajtásához, ám a gazdasági és a politikai helyzet nem volt megfelelő e jelentős intézkedés azonnali és maradéktalan bevezetésére. A kincstári reformok – az egységesítés jegyében – 1464-ben kezdődtek meg. Ebben az évben egy budai polgárok alkotta érdekszövetség egyszerre töltött be az ország kulcsfontosságú helyein harmincadispáni (külkereskedelmi vámtiszt) és pénzverőkamara-ispáni tisztséget: Er-nuszt János Körmöcbányán, Kovács István Kassán és Bajoni Lőrinc Nagyszébenben.

A reform lényege

Ez – a névleges kincstári szervezettől füg-getlen – centralizációs kísérlet még nem volt sikeres, a tényleges pénzügy-igazga-tási reformra néhány év múlva, Er-nuszt János kincstartósága (1467–1476) idején került sor. Er-nuszt nyilván az 1460-as évek közepén ismerte fel, hogy mielőbb végre kell hajtani a pénzverés és a pénz-ügyigazgatás teljes körű reformját. A ki-rály 1465-ben ismét jelentős mértékű pénzrontásra kényszerült. Az ekkor kibo-csátott pénz a Mátyás-kori pénztörténet mélypontja, hiszen nem bizonyult értékál-lónak, sőt a pénzviszonyok mielőbbi, immár átfogó és gyakorlati rendezését kényszerítette ki.

A nagy pénzreform kezdetének hagyományosan az 1467-es dekrétumot tekint-jük. Er-nuszt János kincstartó javaslatára a király – az adórendszer reformját köve-

tően – újjászervezte a pénzügyigazgatást: az összes királyi jövedelem igazgatása a kincstartó kezébe került (a birtokokat ki-véve); tőle függték a bánya-, a pénzverő- és a sókamaraispánok, neki alárendelten működtek a harmincadispánok. A kincs-tartó nevezte ki a rendes és a rendkívüli adók beszedőit, emberei vették át a sza-bad királyi városok és a szászok egy ösz-szegben kivetett adóját. Mindez jelentős létszámú pénzügy-igazgatási szervezet kialakulásához vezetett (alkincstartó, tit-kár, jegyzők és számvevők, valamint a pénztár kezelője, a fizetőmester), amely-ben a familiaritás keretei között már sza-bályos hivatali karrierre nyílt lehetőség.

A reform lényegét tekintve a király vol-taképpen nem tett mást, mint a jó hírű Zsigmond-kori ezüstpénzt, a *moneta ma-ior*t mintául véve értékálló és jó minőségű ezüstpénzt veretett. Megszüntette a pénzrontást, és az ország valamennyi pénzverdéjében állandó értékű ezüst-pénzt vertek, amelynek árfolyama 1 arany-forint = 100 dénár lett. (Egy jobbágyporta évi rendes adója ekkor száz dénár volt.) Újra verték a súlyosabb ezüstpénzt, a ga-rast is, amelyből húsz darabot adtak egy aranyforintért.

Mátyás pénzreformja több mint ötven évre állandóvá tette a pénzértékviszonyo-kat, stabilizálta az aranyforint–ezüstdé-nár árfolyamot. Az arany és az ezüst ko-rabeli értékaránya 1:12 volt, a reform kö-vetkeztében viszont a pénzzé vert arany és a pénzzé vert ezüst értékaránya – a pénzzé vert réz értékét nem számítva – 1:8,38 lett. Tehát a kincstár fölértékelt az ezüstdénárt, illetve leértékelt az aranyforintot. A monetáris politika esz-

közrendszerét használva Er-nuszt János kincstartó és utódai a pénzkibocsátás mennyiségének szabályozásával igyekez-tek elérni a gazdaság és a pénzviszonyok stabilitását: például az 1480-as évek ele-jén tapasztalható válság – az értékviszo-nyok ingadozása – után megszüntették a nagybányai ezüstpénzverést.

A madonnás pénzek

A reform hatásait, persze, nem közvetle-nül és nem azonnal érezte meg a korabeli államháztartás: Mátyás rendes jövedel-meinek (500 ezer–750 ezer aranyforint évente) csak kicsi – de növekvő – hányadát tette ki a pénzverésből származó nye-reség (az 1470-es évek közepén kb. 34 ezer aranyforint évente és kb. 43 ezer aranyforint az 1480-as években).

Az új ezüstpénzek jó minőségűek vol-tak, legfontosabb jellemzőjük az érem-képben ismerhető fel: az ezüstpénzek hátlapjára és az aranyforintok előlapjára ugyanis Szűz Mária került. Szűz Mária alakja Mátyás király pénzreformjától egé-szen a 20. század közepéig szerepelt a magyar pénzveretek éremképében. Mária, – a garasok és a dénárok körirata szerint – „Magyarország védasszonya” iránt Má-tyás különös tisztelettel viseltetett. A ko-rábbi numizmatikai irodalom a Hunyadi család hagyományos Mária-tiszteletével, illetve a török és a tervezett cseh háború-val hozta összefüggésbe a madonnás pénzek megjelenését.

Mátyás Mária-tisztelete már 1458-as budai bevonulásakor is megmutakozott, később moldvai hadjáratának diadaljelvé-nyeit a Boldogasszonynak ajánlotta fel, egyik sebesülése alkalmával pedig foga-dalmat tett egy ősi Mária-templom meg-látogatására. Beltramo Costabili ferrarai követ jelentése (1489) szerint a király a Mária-ünnepeket fényesen ünnepelte meg; személyes vallásossága egyébként még ellentmondásos egyházpolitikájából is kiviláglik.

A madonnás pénzek bevezetése idején a magyar pénzverésnek még nem volt egyértelmű központja, viszont minden verde élén Er-nuszt János kincstartó bi-zalmi embere állt. Miközben Körmöcbá-nya főpénzverdei szerepe egyre nyilván-valóbb, az egyes verdek által kibocsátott pénzek éremképei mégis eltértek egymás-tól. Igazi egységesítési szándékról ráadá-sul csak a dénároknál és az obolusoknál beszélhetünk; az aranyforintok és a ga-rasok esetében – úgy tűnik – még csak nem

MÁTYÁS NAGY PÉNZREFORMJA

is törekedtek erre. Ez a többközpontúság nyilvánvalóan célszerűtlen volt, és a bevezetés idejének jelentős pénzkibocsátási mennyiségét sem volt értelme tovább fenntartani. A korszak végén ezért is zárták be a budai és a kassai pénzverdét, majd szüntették meg a nagyszebeni és a nagybányai ezüstpénzverést.

A számokból úgy tűnik, a reform után a kamarák hozama jelentősen visszaesett, majd egyetlen, lassan növekedő

által meghatározott árfolyama – II. Ulászló ugyanis 1505-ben előírta, hogy egy jó oszpora két magyar dénár ér –, hanem tényleges forgalma lett. Az oszporákkal azonban korántsem volt minden rendben. Bár alapvetően jó minőségűek lehettek, azért újból és újból felbukkantak gyenge minőségű veretek, sőt hamisítványok is.

Az ország pénzforgalmát kismértékben ugyan, de aquileiai pénzek is színesítették, amelyek vélhetően a fellendülő

deficitjét nemesfémtermeléssel, a jó minőségű magyar aranyforinttal egyenlítette ki.

Mályusz Elemér és Kubinyi András ugyanakkor arra mutatott rá, hogy a 15. század első és utolsó harmadában a magyar állatkivitel révén inkább aktívum mutatkozott. A század közepén a politikai helyzet valóban passzívvá tette a magyar külkereskedelmi mérleget, de ezt nem tekinthetjük általánosnak a késő középkor

Fátylas Madonna Mátyás ezüstdénárjának hátlapján, 1469

Fátylas Madonna Mátyás ezüstgarasának hátlapján, 1470-es évek

Koronás Madonna Mátyás aranyforintjának előlapján, 1480-as évek

és kiszámítható hasznot hoztak a kincstár számára, de az 1460-as évek eleji pénzrontásból származó jövedelmezőségi szintet nem sikerült többé elérniük.

Mátyás pénzreformja a pénzforgalom szempontjából is sikeresnek bizonyult, mert a középkor végi éremleletek túlnyomórészt magyar dénárokból állnak, tehát a korabeli Magyarország területének nagyobb részén szinte kizárólag magyar pénzek forogtak. Kivételként két leletcsoportot említhetünk, amelyeknél a magyar dénárak hányada elenyésző, illetve csekélyebb. Nyugat-Magyarországon a leletekben jelentősebb mennyiségű osztrák pénz bukkan fel, és ez meg is felel az írott forrásokból ismert jelenségeknek. Az osztrák pénzek rosszabb minőségűek voltak, mint a korabeli magyar veretek, de a határvidék számára a szomszédos osztrák tartományokkal folytatott kereskedelem közvetítő eszközét jelentették.

Az erdélyi Szászföldön ugyanakkor a leletekben a török oszpora (akcse) magas hányada mutatható ki. Adataink szerint a 16. század elején az erdélyi szászok az adót már (részben) oszporában fizették. Az oszporának nemcsak királyi rendelet

magyar szarvasmarha-kivitel révén jutottak hazánkba, hiszen az 1470-es évektől az egyik legfontosabb útvonal Aquileia térségében haladt. Itteni használatuk azért is érdekes, mert kibocsátásuk után fél évszázad elteltével jelentek meg Magyarországon.

A pénzreform jótékony hatása

A magyar gazdaságtörténet-írás legtöbb vitára okot adó kérdése, hogy a magyar aranyforint milyen szerepet játszott a középkori gazdaságban. Kováts Ferenc és Paulinyi Oszkár a 15. század közepi pozsonyi vámnaplók alapján külkereskedelmi deficitet mutatott ki. A korabeli Magyarország ugyanis a szükséges iparcikket és textilárut nyugati irányból szerezte be. Ez a vámnaplók bejegyzései alapján is megállapítható, ám az ellenérték, azaz a magyar kivitel értéke a behozatalhoz képest nagyon szerénynek mondható. Kováts és Paulinyi ezeket az adatokat országos szintre vetítette, és több százezer aranyforint mértékű passzívvá változott. Az általuk megalkotott „gazdag föld-szegény ország” elmélete szerint a középkori Magyarország külkereskedelmi

egésze; Mátyás idejében már mindenképpen külkereskedelmi fellendüléssel kell számolnunk. A pénzreform ugyanis jótékony hatást gyakorolt a korabeli magyar gazdaságra: 1470 után csökkentek a kamatok (10%-ról 4-5%-ra), és élesen váltak egymástól az importtal és az exporttal foglalkozó tőkéscsoportok: míg az előbbieket külföldiek voltak, az utóbbiak belső, akik a magyar állatkivitel révén jelentős vagyonokhoz jutottak, és kialakult a jellegzetesen magyar mezővárosi polgárság. A külföldiek is eredményesen kereskedhettek, hiszen árujukat csengő, külföldön jó ársíjű aranyforintokra cserélhették, s hazatérve a magyar aranyforintokat jelentős haszonnal válthatták be.

A külkereskedelem fejlődésével növekedhettek a király vámbevételei és a kereskedelemmel foglalkozó városok adója, könnyebb lett az adószedés és az adózás. Mindezek révén hosszabb távon az államháztartás is jól járt. A reformot követő mintegy ötven éven keresztül sikerült megőrizni az aranyforint-ezüstdénár árfolyamot, ez is bizonyítja, hogy Ernuszt János és utódai jól alkalmazták a monetáris politika eszközrendszerét. ♦

Az újkori éremművészet a 15. századi itáliai reneszánsz közegében született meg, amikor több jeles művész, köztük elsőként Pisanello készített portréérmekeket fémöntvényben. Hamarosan megjelentek Magyarországon is a portréérmekek, annak köszönhetően, hogy Mátyás király udvarában nagy hatása volt az itáliai reneszánsznak. Az uralkodó ábrázolásával ránk maradt portréérmekek legkorábbi darabjairól sem állíthatjuk ugyan biztosan, hogy a király életében készültek, de feltételezhetően a 15. század végéről származó érmekek utánőntött példányai. Ezt a feltevést erősíti egyrészt, hogy Mátyás király erőteljesen érdeklődött az éremészet iránt, másrészt a híres Corvina-kódexek illusztrációi között számos éremszerű portré található az uralkodóról.

A fennmaradt érmekek alapján háromféle típusát különíthetjük el a Mátyásról készült korai érmekeknek. Az első típus a viszonylag fiatal uralkodó jobbra néző profil mellportréja, amelyet a tarkóig érő hullámos haj, a fejet díszítő tölgyfakoszorú és a zsinóros ruha jellemez. A kutatás ennek a típusnak az eredetét a 15. század végére keltezi, és alkotó-

ként ismeretlen itáliai művészt feltételez.

A második típus egy ugyan-csak jobbra néző profil portré, amely az uralkodót az előzőnél valamelyest idősebb korban ábrázolja. A király haját babérokoszorú díszíti, vállát köpeny borítja, melle fedetlen. Ennek a típusnak korai darabjait a szakirodalom egyrészt Tobias Wolff 16. század végi német

éremművészhez, másrészt egy ismeretlen 17. századi itáliai mesterhez köti. Ugyanakkor a portrének megfelelő ábrázolás medallionként már megjelenik egy, a király által az 1480-as években megrendelt bőrkötésen, amely egy korábban készült *Biblia* borítójául szolgált. Ezt a könyvet az erlangenai (Németország) egyetemi könyvtár őrzi.

A harmadik típus egy szembenéző portré, amelynek első ismert darabját a német Severin Brachmann-nak tulajdonítja a kutatás, aki a 16. század második felében működött. Az éremkép nagyon hasonló a bautzeni Mátyás-émlékmű portréjához, amelyet 1486-ban emeltek. Azt a feltevést, hogy a művész erről az emlékműről mintázta az érmet, még valószínűbbé teszi, hogy az érem hátlapján az 1486-os évszám szerepel. A hátlap felirata szerint az érem a német császár és a török szultán felett aratott győzelem emlékére készült.

Mátyás király korai portréérmeinek mindhárom típusából a legtöbb példányt a Magyar Nemzeti Múzeum és a bécsi Kunsthistorisches Museum őrzi. ♦

GYÖNGYÖSSY MÁRTON | MÁTYÁS ÉS A TÖRÖK ROKON

1489-ben Magyarország királya, Hunyadi Mátyás személyesen erősítette meg a pápa követének, hogy nagyanyja nővérét a törökök elrabolták a szultán háremébe hurcolták, ahol az uralkodónak fiút szült, így ő rokonságban áll a szultáni családdal. Hogy nem pusztán a török trónkövetelő, Dzsem szultán megnyerése érdekében folytatott diplomáciai manőverről van szó, mutatja, hogy Mátyás több – a szultánoknak írt – levelében is előkerül a rokonság kérdése. Így 1480-ban a magyar király II. Mehmed szultánnak címzett levelében azt írta, hogy „*egy vér folyik ereinkben*”, 1483 áprilisában pedig Dzsem herceget levelében „*testvérünk és rokonunk*”-ként szólította meg.

A rokonság tényét a törökök is visszaigazolták: II. Mehmed szultán (1444–1446, 1451–1481) végrendeletében egy szablyát hagyott „kedves öccsére”, Mátyás királyra. A szablyát később Mátyás személyesen mutatta meg a ferrarai herceg követének. (A szablya valószínűleg azonos a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött „gótikus szablyával”.) Az 1488-ban kötött békeszerződésben II. Bajazid szultán (1481–1512) Mátyást „testvérenek és rokonának” nevezte.

II. Mehmed szultán édesanyja
A 15. század első felében uralkodó szultánok anyai felmenőit név szerint ismerjük, csak egyikük eredete vész homályba: II.

Mehmed édesanyjáié. A boldogtalan gyermekkorú II. Mehmed 1432. március 30-án született Drinápolyban. Édesanyja – Huma Khatún – török rableány volt, a későbbi legendák szerint előkelő „frank” hölgy. Olyan hagyomány is ismeretes, hogy az édesanya egy Stella (Estella) nevű olasz rableány lett volna, bár ez a név inkább az itáliai zsidó családoknál terjedt el (jelentése – csillag – megegyezik az Eszterével).

A korabeli forrásokból azonban csak annyi derül ki, hogy rableány volt. Apja nem törődött Mehmeddel, inkább az előkelőbb feleségeitől született fiaival foglalkozott. Mehmed édesanyja 1449 szeptemberének közepén Brüsszában hunyt el, és származásának titkát magával vitte a sírba (legalábbis sírfelirata nem tesz említést sem eredetéről, sem eredeti nevééről). Gyermekeinek születési évéből, valamint halálozása idejéből arra kell következtetnünk, hogy Mehmed szultán édesanyja 1415 előtt születhetett.

Konstantinápoly elfoglalása előtt a szultánok rendszerint politikai célból balkáni vagy anatóliai uralkodók lányait vették feleségül. Így I. Mehmed (1413–1421) Brankovics György szerb fejedelem lányát vette el: Carica Marának fontos szerep jutott a szegedi béke előkészítésében.

Igen korán ábrázolták a törökök által elhurcolt magyar lányok sorsát a korabeli magyar irodalomban. Így a Budán született Giovanni da Ravenna is elbeszéli egy magyar lány mártíromságát, akit elraboltak, megbecstelenítettek és megölték a törökök. A szászsebesi Georgius de Hungaria, aki húsz esztendőnt töltött török fogságban, arról számolt be, hogy a kereskedők a harctérre is elkísérték a katonákat, hogy rögtön megvásárolhassák a foglyokat.

Bonfini szerint Hunyadi János édesanyja görög származású volt, és a császári csap-

MÁTYÁS KIRÁLY KORAI PORTRÉÉRMEI

1. Mátyás király portréérme,
16–17. század

Ismeretlen művész.
Bronz. Öntött. 83 mm

2. Mátyás király keretelt portréérme,
17. század (?)

Ismeretlen művész.
Ezüst. Öntött. 50 mm (az érem)

3. Mátyás király portréérme,
1570-es évek

Severin Brachmann műve.
Arany. Öntött. 34 mm

„EGY VÉR FOLYIK EREINKBEN”

lábból származott. Valójában nem másról van szó, mint a szultáni – a török császári – családdal való rokonságról, amelyből Bonfini kreálta a – számára nyilván sokkal szalonképesebb – görög rokonságot.

Ha II. Mehmed édesanyja valóban Hunyadi János édesanyjának testvére volt, kilétének felfedése révén tisztázható lenne az évszázados rejtély: ki volt, melyik családból származott a kormányzó édesanyja. Oszmán-török forrásaink azonban nem segítenek ennek eldöntésében.

Hunyadi Mátyás apai nagyanyja
Engel Pál egy 1429-es oklevelet úgy értelmezett, hogy Hunyadi Vajk később a László nevet vette föl, és özvegye volt Barancskai Ankó. A Barancskaiak Hunyad vármegye hátszegi eredetű, tehetős román nemesi családjai közé tartoztak. Ha az azonosítás megfelel a valóságnak, Ankó talán Hunyadi János édesanyja volt.

Bármennyire is spekulatívnak, bizonytalanoknak tűnik az 1429-es adat értékelése, egy Hunyadi–Barancskai-házasságról mindenképpen tudomásunk van. Ha pedig Engel Pál értelmezését mégis elfogadjuk, akkor Hunyadi János és Mehmed szultán édesanyját is a Barancskai lányok között

kell keresnünk. Ankónak ismereteink szerint legalább két nővére is volt: 1429-ben vele együtt említik Ilonát, aki Halmágyi Móga felesége volt, és férj nélkül Mártát. Márta esetében férjezetlen volta miatt felmerülhet, hogy még fiatal leány lehetett, tehát nem kizárt, hogy Györgynek voltak 1415 körül született, fiatalabb lányai is.

Másod-unokatestvérek

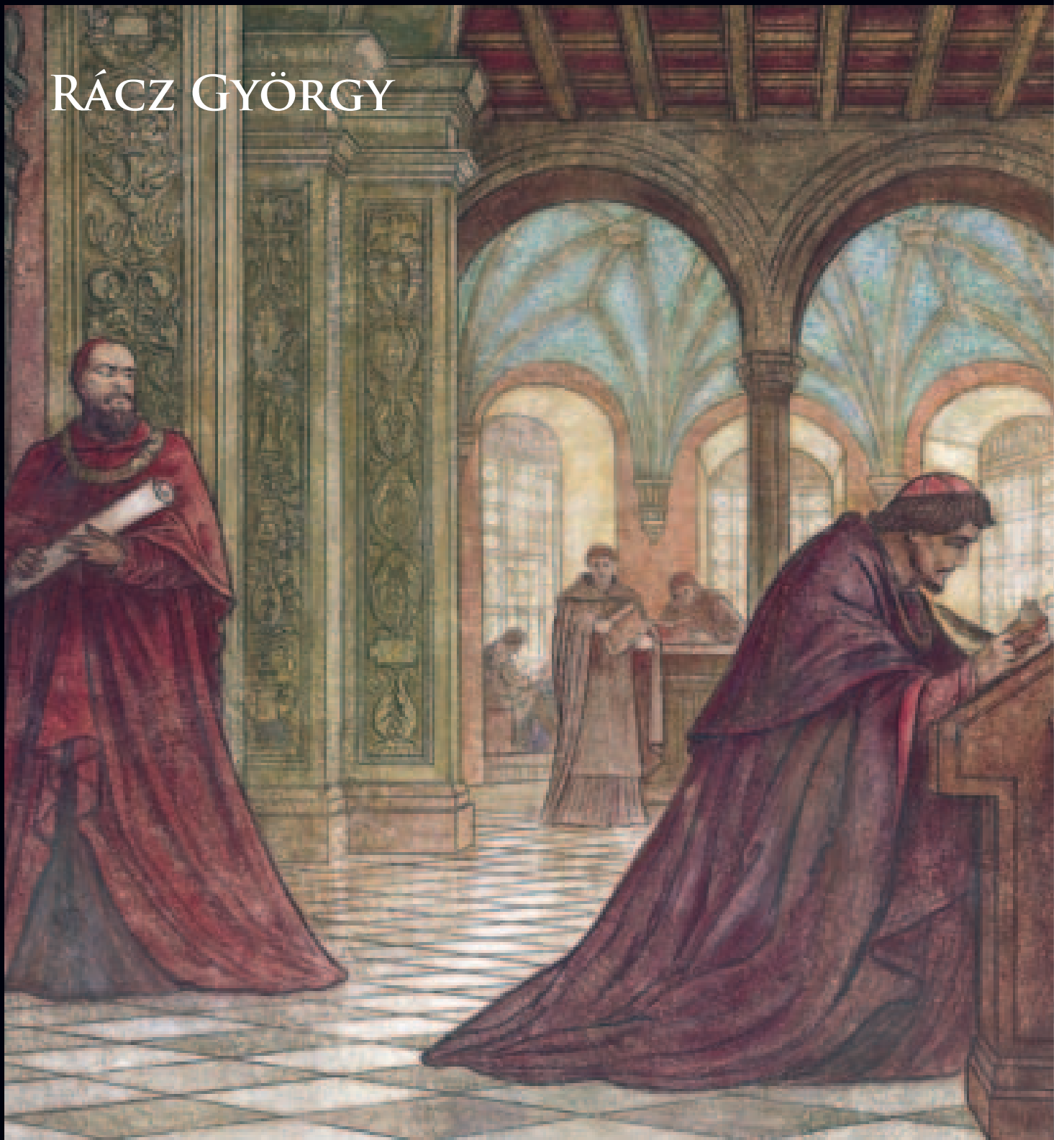
A török hadjáratra – Mátyás elmondására hagyatkozva – az 1420-as években kerülhetett sor. Az évtized kezdetén, 1420-ban több török támadás is érte Dél-Erdélyt. Szeptember 20-án egy török sereg az ellenállásba bocsátkozó Csáki Miklós vajda seregét Hátszegnél legyőzte, két nappal később pedig elpusztította Szászvárost. Hunyad vármegye és a nyugati szász területek számos lakosát fogságba hurcolták. A török had a Vaskapu-szorosnál tört be Erdélybe, és a Bánát felé távozott. Csáki Miklós Hátszeg melletti küzdelmét több korabeli forrás is megemlíti.

Az 1430-as évekig tudomásunk szerint Hunyad vármegyét nem érte újabb török támadás, csak az általunk vizsgált időszakon kívül. Így Mátyás nagyanyjának nővé-

rét, ha Erdélyből hurcolták el, legvalószínűbben 1420 őszén ejthették fogságba a pusztító török hadak. Az 1420-as dél-erdélyi török betörést minden bizonnyal a Barancskai család is megszenvedte; talán nem túlzás feltételezni, hogy egyes családtagokat a törökök el is hurcolhattak közülük.

Az ismert tények és az előbb ismertetett feltételezések alapján kirajzolódó kép korántsem tűnik fikciónak. Ami biztosnak látszik: Mátyás királynak II. Mehmed szultán másodnagybátyja, II. Bajazid szultán és Dzsem herceg pedig másod-unokatestvérei voltak. A közös ős a fentiek alapján a tehetős hátszegi, elmagyarosodó román nemes, Barancskai György lehetett, akinek leányai közül az egyik Hunyadi János, a másik pedig II. Mehmed szultán édesanyja lett. Utóbbi leány legkésőbb 1431 júliusában már a szultáni háremben volt. Elrablására azonban minden valószínűség szerint 1420-ban kerülhetett sor, amikor is a törökök Hátszegnél legyőzték Csáki Miklós erdélyi vajda seregét, majd azt követően sokakat fogságba ejtettek és elhurcoltak. Mindezt persze kétséget kizáróan bizonyítani nem tudjuk, de talán többnek tekinthetjük pusztán hipotézisnél. ♦

RÁCZ GYÖRGY

MÁTYÁS KIRÁLY
(OK)LEVELEI

Mátyás levelet diktál
Dudits Andor szekciója
az Országos Levéltár
egyik falán

Kevésbé köztudott, hogy Hunyadi Mátyás az egyik legtöbbet levelező királyunk volt a középkorban. Természetesen elődei és utódai is elsősorban levélben tartották a kapcsolatot európai uralkodótársaikkal és a pápával, de Mátyás diplomáciai

levelezését vizsgálva abba is betekintést nyerhetünk, hogy milyen szerepe lehetett ezekben a politikai tartalmú levelekben magának az uralkodónak, azaz mennyiben volt személyesen jelen a levélírásban, illetve a levelek diktálásában.

Bármilyen hihetetlenül hangzik, a középkori királyoktól ránk maradt írásos emlékek, levelek, oklevelek túlnyomó többségével az uralkodónak nem volt közvetlen kapcsolata. Mátyás 33 éves uralmának idejéből mintegy 15 000 oklevél maradt fenn, amelyeket az ő nevében adtak ki (ebből mintegy 7900 eredetiben). Csak összehasonlításképpen: Zsigmond ötven év alatt 22 000 oklevelet bocsátott ki, II. Ulászló 27 év alatt mintegy 12 000-et (általában itt is a fele eredetiben maradt meg, a többit későbbi iratok tartották fenn átírásban).

TITKOS ÉS GYŰRŰS PECSÉTEK

Mátyás király a neve alatt kibocsátott iratok túlnyomó többségét sosem látta, sőt az ügyről sem volt tudomása, mert ezek a kancellária által elsősorban bírói rutinügyekben kibocsátott iratok voltak. Ezeket az okleveleket külön célra készített bírói pecséttel látták el, amelyet 1459-től uralkodása végéig használt és 1464-től ténylegesen a sze-

Matthias Corvinus

Pieter Paul Rubens festménye. Rubens (1577–1640) Mátyás-portréja az Andrea Mantegna-féle egykorú képmásról készült másolat Balthasar Moretus németalföldi nyomdász és könyvkiadó számára, egy tíz képből álló történelmi sorozat részeként festette a művész.

Mátyás bírói pecsétje

mélynök őrzött. A pecsét közepén kerék talpú, négyelt címerpajzs volt, első mezejében a magyar vágások (hétszer vágott mező), a másodikban a kettős kereszt, a harmadikban a három dalmát leopárdfej, a negyedikben a Hunyadiak hollója volt látható, csőrében gyűrűvel. Az ezzel megpecsételt iratok kancelláriai rutinmunka során születtek, politikai döntést nem tartalmaznak és jórészt hiteleshelyeknek küldött mandátumok voltak.

Az oklevelek egy másik, az előbbinél számban sokkal jelentéktelenebb csoportja kormányzati és adományozási ügyekkel foglalkozik: például Mátyás gyakran kérte a városokat, hogy katonai kiadásai fedezetéül küldjenek neki pénzt, illetve rendszeres feladata volt a királynak a birtokadományozás. Míg utóbbi királyi elhatározás után megszo-

Mátyás király oklevele 1473-ból, amelyben Orbán mester budai olvasókanonokot tudományos érdemei fejében kinevezi esztergomi préposttá

ges, többnyire városoknak adott – privilégiumokon használt arany kettős pecsétjének néhány példánya, amelynek előlapjára ülő, egész alakos képmását – lábánál a kettős keresztrel –, hátlapjára csak a magyar vágásokat vésette.

Mindkét típusú kettős pecsétes privilégium csupán már korábban adott kiváltságokat erősített meg örök időkre. Új döntést nem tartalmazott, kiállításához ezért nem volt szükség az uralkodó jelenlétére. Az arany- és a nagypecsétet a főúri és főpapi ellenőrzés alatt álló kancellária őrizte a titkos pecséttel együtt, ez utóbbit nemegyszer az „ország”, azaz a rendi ország pecsétjének is nevezték, tehát nem csak királyi pecsétnek számított. A királynak ezért is volt szüksége arra, hogy időről időre újabb gyűrűs pecsétet véssessen, hiszen közvetlenül

ezzel nyilváníthatta ki saját akaratát alattvalói előtt. Mátyás kancelláriai kiadványainak sajátossága, hogy az említettek kivül több, ún. kisebb, továbbá külföldi uralmát jelképező más pecsétet (cseh királyi, osztrák hercegi) is használt magyar ügyekben is, előfordult, hogy párhuzamosan többet is, ezért Mátyás pecséthasználatának minden részletre kiterjedő rendszere, törvényszerűségeinek felfedése több évtizede megnyugtató eredmény nélkül foglalkoztatja a kutatást.

KÜLÜGYI IRATOK

A kormányzati ügyekkel kapcsolatos oklevelek külön csoportját alkotják a diplomáciai ügyekben kelt, ún. külügyi iratok, amelyeket ténylegesen el is juttattak külföldi uralkodóknak, politikai személyiségeknek (elküldött levél, missilis, epistola). Tartalmuk napi politikai eseményekhez kötődött, ezért általában nem fűződött érdeklődés a megőrzésükhez, gyakran néhány évtized vagy évszázad múlva kiselejtezték őket vagy más módon kallódtak el. Ennek

ellenére külföldi levéltárakban így is maradtak fenn szép számban, és a hazai kutatás jelentős erővel tárta fel ezeket már a 18. századtól kezdődően.

Főként Fraknoi Vilmos szorgalmának köszönhetően a 19. század végén mintegy 650 darab, Mátyás által elküldött külügyi levél szövege jelent meg nyomtatásban. Ennek körülbelül egyharmada maradt fenn eredeti formában (főként itáliai és német levéltárakban), a többi korabeli vagy későbbi másolati könyvekben. De napjainkban is folyik a szervezett kutatás a milánói és modenai levéltárakban és könyvtárakban az 1300 és 1550 között keletkezett magyar vonatkozású anyagok után, és e projekt keretében eddig mintegy 20 Mátyás-levelet sikerült fellelni (<http://vestigia.hu/>). A Mátyás által elküldött eredeti darabok elégtelen változatos képet mutatnak. Íráskéjük mindig gondosan kimunkált, és általában a titkos vagy a gyűrűs pecséttel zárták le őket. A pápának írt leveleket a király minden esetben saját kezűleg (*manu propria*) aláírta, többségüket hártárára írták és függőpecséttel látták el. Más uralkodókat nem tüntetett ki

efféle külsőségekkel. Mátyás egyébként az első királyunk, akitől jelentős számú (86 db), saját aláírásával ellátott oklevél maradt az utókorra.

A Mátyás király által tollba mondott vagy kezdeményezésére valamelyik humanista levélírója által önállóan megfogalmazott, külpolitikai témájú levelekről – miután elküldték a címzettnek – a kancelláriában csak másodpéldányok vagy fogalmazványok maradtak. Évszázados szokás hatására a legjobban sikerült darabokat vagy azokat, amelyek tartalmuk miatt később is érdeklődésre tarthattak számot, ún. leveleskönyvbe másolták. Tették ezt egyrészt azért, hogy hasonló ügyekben a későbbiekben is mintául szolgáljon a kancelláriában, azaz formuláskönyv szerepét töltsse be, másrészt hogy a király nevében levelet író fogalmazók retorikai és stilisztikai bravúrjaikat megmutathassák munkatársaiknak. A levelek megfogalmazására ugyanis különös gondot fordítottak, rendkívül kínos volt, ha nem kellő cirkalmazással írott levél ment ki a kancelláriából.

A levélgyűjteményekben ugyanakkor általában az eredeti pontos keltezését elhagyták, és nem törekedtek a teljességre a levelek összegyűjtésekor. A ránk maradt másolati könyvek legnagyobb része a 17–18. században keletkezett, a legrégebbi azonban egykorú, azaz 15. századi. Ez az Országos Levéltárban őrzött, úgynevezett *Héderváry-kódex*. Az ebben lévő 110 levél legnagyobb része 1462–66 között keletkezett, később néhányat még hozzártak az 1480–83 közötti évekből. 69 db Mátyás nevében íródott, 15 Janus Pannonius pécsi, 10 Vitéz János váradi püspöké, a többi az ország főrendjeitől való, illetve a királynak szóló levél. A kódex jelentőségét emeli az a Rómába küldött kérvény, amelyben Mátyás IV. Béla király lánya, Margit hercegnő szentté avatását sürgeti.

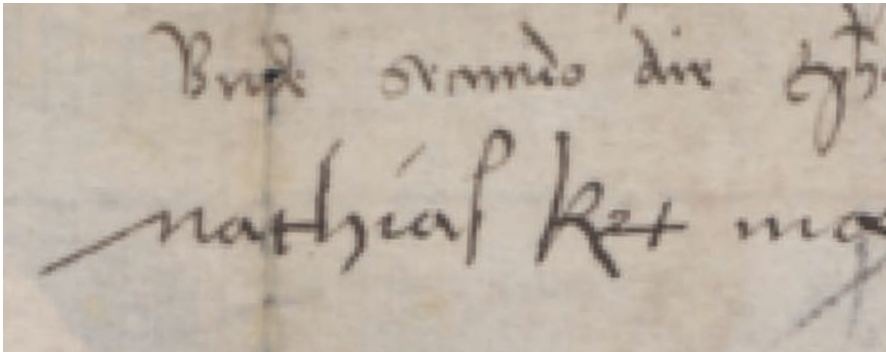
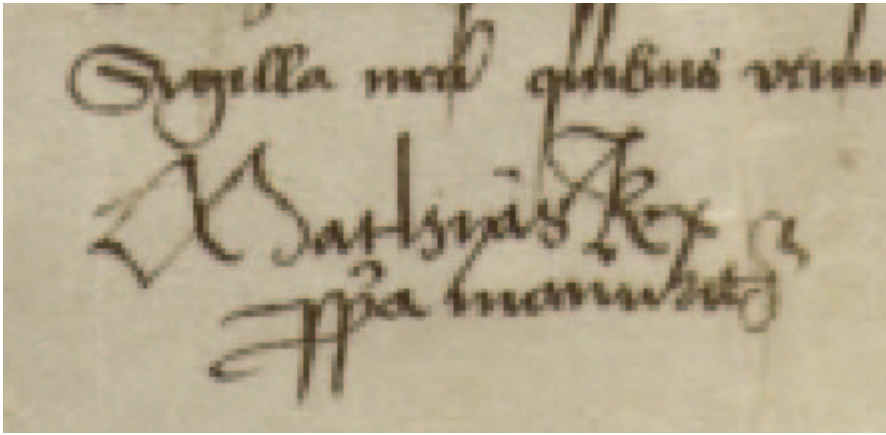
MIT ÍRT A KIRÁLY?

Joggal merül fel a kérdés, hogy mennyiben volt köze a királynak e levelek megfogalmazásához: mennyit írt ezekből ő maga, és mennyit a kancellárok? Szerencsére a kortárs írók és történétírók elég sokat feljegyeztek Mátyás levélírói szokásairól, sőt nyelvtudásáról is. Galeotto Marzio Mátyás kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyvében (1485) megemlíti, hogy a király „minden levélét, amit különféle helyekre

Mátyás király
felségi nagypecsétjének elő- és hátlapja

Mathias Rex
Mátyás király
alírásának
egy korai, illetve
egy kései
változata

küld, vagy maga mondja tollba, vagy átolvassa, ha más írta. Ugyanígy késelelem nélkül saját maga átfutja, amit hozzá intéznek, bárholnan érkezzen is. [...] Ha Mátyás király maga írja a levelet, igen röviden ír: Az írása na-

gyon szép, betűformái az új és régi fajtájú írás között a középben állnak. Benő barátainak szokott maga írni, mint azt mi is tanúsíthatjuk. János esztergomi érseket, akit a király akkor nagyon szeretett, többnyire saját kezű írásával hívta magához.” Sajnos ezekből nem maradt fenn egyetlenegy darab sem.

Utóda, II. Ulászló az első királyunk, akitől ismerünk két saját kezű oklevélzáradékat, és Szapolyai János az első, akitől saját kézzel írott levél maradt fenn, természetesen latin nyelven. Galeotto megjegyzése – a magyarok nyelvén nem könnyű írni – ugyanakkor megengedi annak feltételezését, hogy esetleg magyar nyelvű levél is kikerülhetett Mátyás kezé alól. Fiától, Corvin Jánostól maradt fenn ugyanis az ötödik magyar nyelvű levél 1502-ből, és a korábbiak írói is kapcsolatba hozhatók a családdal.

A király nyelvtudásáról is értékes információink vannak. Szintén Galeottót idézzük: „Több nyelven beszél: tud lati-

nul, mint már mondtam, nagyon jól tud bolgár nyelven, amelyen a törökök küldik az irataikat, mivel nem sokban különbözik a szlávtól. Igen elterjedt, és sok változata van. Mátyás ismeri ezt a nyelvet, és ezért a csehekkel, lengyelekkel, ruténokkal, dalmátokkal, bolgárokkal, krétaiakkal, szerbekkel, szlovénekekkel, európai tatárokkal és más, igen sokfajta néppel tolmács nélkül tud beszélni; ugyanis mindezeknek a nyelveknek a szláv nyelv az anyjuk. A németek nyelvét még gyermekkorában tanulta meg a börtönben, és felnőttkorában a német fejedelmekkel való állandó kapcsolat jóvoltából csak növelte tudását. A németek, csehek, lengyelek néha hazai nyelvükön, többnyire azonban latinul írnak levelet.”

Máshol Galeotto elmesél egy esetet, amikor a lengyel követek által anyanyelvükön elmondott beszédet megértve Mátyás latinul válaszolt nekik: „Csupán egyszer vétett nyelvbotlással a grammatika ellen, ordinem quamot mondott, vagyis nőnemben, ordinem quem helyett, de nyomban hozzáfűzte: »quemet akartam mondani, himnemenben.«” A latint csak rövid ideig, gyermekkorában tanulta, de a gyakorlatban alapos kiképzésben részesült, mert, mivel apja nem tudott latinul, „a legfőbb államügyekben a pápai követekkel való tárgyalások alkalmával soha más tol-

mácsot nem használt, csak a fiát”. Az 1443-ban született Mátyás ezek szerint 8-10 éves korában már professzionális tolmács volt Hunyadi János mellett. Galeotto azt is elárulja, hogy Mátyás nem könyvből tanult, hanem társalgás útján: „Beszédében mindig talpraesett, fortélyos értelmű, csiszolt beszédű, jó emlékezettel bíró volt, de mindezekre a tulajdonságaira úgy tett szert, hogy sokat beszélgetett tanult és ékesszóló férfiakkal, hiszen csak 14 éves volt, amikor királlyá választották.”

ÁRULKODÓ JELEK

És itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, amely lehetőséget adott a kutatóknak arra, hogy közelebbről megvizsgálják a Mátyás nevében írt diplomáciai leveleket, és feltárják a király személyes részesedését ezekből. Mivel autográf (saját kézzel írt) latin levele nem maradt fenn Mátyásnak – valamennyit diktálta –, a stílus és a nyelvhasználat azok az árulkodó jelek, amelyek megmutatják írójukat. Az említett Héderváry-kódexben fennmaradt korai diplomáciai levelek alapos és díszes stílusa, kiváló latinsága, valamint a kódex készítésének és használatának körülményei alapján a kutatás joggal köti a kódexet Janus Pannoniushoz és a pécsi püspökséghez. A mára elveszett, de korábbi publikációból ismert utolsó oldal feljegyzése szerint a kézirat Janus Pannonius utolsó éveiben egy, a pécsi püspökséghez közel álló személyé lehetett és később is pécsi püspöki tulajdonban volt.

Nem kizárt, hogy a kötet még Tegledi Miklós pécsi püspök hagyatékával került a nagyszombati jezsuitákhoz 1586-ban, majd onnan a pozsonyi jezsuiták könyvtárába. A rend feloszlatása után a Pozsonytól nem messze fekvő Héderváron kötött ki, ahol a 19. század végén Khuen-Héderváry Károly bán könyvtárának 54. számú darabja lett. A kódexben megőrzött levelek írója gyakorlott humanista volt, bizonyosan Janus Pannonius, aki 13 évesen ment Itáliába tanulni, és nemzetközileg elismert költőként tért haza. Az 1460-as években keletkezett külpolitikai levelek többségét ő írhatta Vitéz Jánossal együtt, természetesen a király gondolatai és politikai útmutatása szerint. Ezek a cicerói retorika szabályai szerint íródtak, alakzatokkal, néha mesterkéltné hasonlatokkal és ellentétekkel, fokozásokkal.

A stílus eleganciája kiemeli ezeket a darabokat azok közül, amelyek kevésbé megformáltak, ezeknél sokkal egyszerűbbek. Mátyás ugyanis nem volt olyan tökéletes humanista, mint Janus és Vitéz. És épp ez az, amiről felismerhetők az általa diktált levelek. Nem nyelvtani hibákat vét, hanem olykor a latin nyelv szellemétől idegenül fogalmaz. Például akkor, amikor megtartja a magyar „egy” határozatlan névelőt (unum grande incendium, vagyis egy nagy tűz). Az általa diktált levelekben hemzsegnék a nyelvi hungarizmusok, és ennek az az oka, hogy magyar volt az anyanyelve. Amikor latinul írt vagy diktált, magyarul gondolkodott,

gondolatait sokszor szó szerint fordította le latinra – ezt egy igazi humanista sosem tette volna.

Másik ismertetőjege a személyes felháborodás írásbeli megnyilvánulása. Amikor apósát kioktatja, amiért spanyol lóidomárt küldött neki, holott tudhatná, hogy magyar lovakon hódította meg fél Európát, joggal gondolhatjuk, hogy ezt a stílust egy kancellár vagy notárius nem engedhette volna meg magának.

A levelek alapos vizsgálata alapján azt mondhatjuk, hogy az 1458–1471 közötti levelek negyede lehet Mátyásé, azaz saját diktálású, az 1472–1490 közötti időből fennmaradtaknak pedig a

háromnegyede. Tudjuk, hogy az 1471-es, Vitéz János–Janus Pannonius-féle lázadás után a külpolitikai levelezést teljesen saját hatáskörbe vonta, nem bízott senkiben, így ezután önmaga titkára lett. Ezt a jelenetet örökíti meg az 1920-as években Dudits Andor által készített, nagyon kifejező szekké az Országos Levéltár egyik falán. A jelenet a levelet diktáló királyt ábrázolja – talán a külügyi levelek ismeretében –, aki határozottan mondja a szöveget a behúzott nyakú kancellárnak. A szöveget szinte leolvashatjuk a képről: Igen, ezt mondtam, írja csak, kancellár úr, ez a véleményem a császár magatartásáról... ♦

Mátyás második cseh királyi titkos pecsétje

PÉTERFI BENCE

A FEKETE SEREG

MÁTYÁS KIRÁLY SZILÉZIAI ZSOLDOSAI

A magyar közvéleményt – részben a történészeket is – mindig is sokat foglalkoztatta és foglalkoztatja a késő középkori hadtörténet, azon belül is Mátyás király zsoldosseregének, a „fekete seregnek” a kérdésköre. Bármennyire az érdeklődés homlokterében áll e téma, meglepő módon még mindig rengeteg dolog vár tisztázásra. Az alábbiakban egyrészt rövid áttekintést adok a Mátyás-kori hadszervezetről, másrészt arra térek ki, hogy Mátyás király, vagy ahogy a cseh zsoldosok nevezték, „Mátyáska” halála után a „fekete sereg” katonáinak miféle sors jutott osztályrészül.

Páncélos vitéz a II. Ulászló által 1504. február 29-én Budán Márkusfalvi Máriássy Istvánnak adományozott címerben

A „fekete sereg” elnevezés – ahogy arra már 1925-ben rámutatott a kérdéskört monografikus igényrel feldolgozó Tóth Zoltán – Mátyás király halála után bukkant fel. Pontosán nem tudjuk, hogy eredetileg kiket – a zsoldosok összességét vagy csak bizonyos egységeket – jelöltek ezzel a névvel. Az elnevezéssel először 1492 januárjában találkozunk egy Bécsben kelt oklevélben, amelyben kifejezetten a Sziléziából elvonuló csapatokat nevezték így. Bécs környékén valóban megfordult a sziléziai csapatok egy része, azonban nem ekkor, hanem jó másfél évvel korábban, még 1490 nyarán–őszén.

Legkésőbb e csapatokkal hagyta el Sziléziát Jan Haugwitz – Mátyás király egyik legkiválóbb és igen sokat foglalkoztatott zsoldoskapitánya –, aki az egyik sziléziai hercegségért, Glogauért kitört háborúban (1488) vitte sikerre a magyar királyért küzdő zsoldoshadakat. Tóth Zoltán véleménye szerint Haugwitz fekete melléneve nyomán ragadt át a jelző a csapatokra. Bár azt sem zárhatjuk ki külföldi példák alapján, hogy egyszerű véletlenről van szó, hiszen máshonnan is ismerünk fekete vagy fehér jelzőkkel illetett vagy éppen Szent Györgyről elnevezett zsoldoscsapatokat.

EGY ZSOLDOSSEREG SZÍNE ÉS FONÁKJA

Az elnevezés hirtelen jött népszerűsége megdöbbentő, ám egyúttal óvatosságra int. Hiszen meglehetősen kétséges, hogy a jól-rosszul értesült kortársak vagy éppen az évtizedekkel, majd évszázadokkal későbből visszatekintő személyek mennyire ismerték ki magukat a korabeli csapatmozgásokban, és kapcsoltak össze, vetítettek egymásra nem összetartozó információkat.

Először is azt a szakirodalomban sívósan tovább élő és nyilvánvalóan a későbbi korok visszavetítéséből fakadó vélekedést érdemes elfelejteni, mely szerint Mátyás király idejében már – modern értelemben vett – állandó (zsoldos)hadserege lett volna a Magyar Királyságnak. Valójában mindig az éppen aktuális kihíváshoz igazodott a felfogadott katonák köre. A Magyar Királyságnak az állandó éberséget kívánó déli végein is folyton változó létszámmal kell számolnunk. Nem véletlenül: a zsoldosok – legyen szó hazai vagy éppen a határon túlról érkező katonákról – igen sokba kerültek, ezért a fizetésüket mindenki igyekezett határok közé szorítani.

Olykor persze jókora sérelmeket okozva, mivel a „munkaadó” a rövid idő alatt óriásira növekvő fizetési kötelezettségét csak nehezen tudta teljesíteni, így a kifizetést állandóan halogatta. A fizetetlen katonák ezért olykor erőszakkal kívánták behajtani az ártatlan lakosságon az elmaradt fizetésüket. A költségek miatt megszokott volt, hogy valakit csak egy-két hónapra vettek zsoldba. Mivel a zsoldosok kizárólag a katonaszkodásért kaptak fizetésből éltek, különösen idegen földön harcoló alakulatoknál fordult elő, hogy ha az addigi ellenség kínált munkát a szerződésük lejártá után, akkor odaát folytatták a hadakozást.

Az elmondottakkal szorosan összefügg a létszámadatok megbízhatatlansága. Hiszen krónikák és más elbeszélő források nyomán hajlamosak vagyunk több tízezres seregek vonulásáról beszélni. Ezek az adatok azonban a zsoldosok drágasága vagy a horribilis logisztikai költségek miatt jókora óvatossággal kezelendők. Mértékadó becslések szerint a magyar király udvari katonasága ritkán haladhatta meg az ötezer főt, amelybe beleértendő az uralkodó által alkalmazott zsoldosok is, akiket a korabeli források árulkodó módon összefoglalóan udvari emberként, udvari katonaként szoktak említeni. Létszámuk legfeljebb Mátyás király uralkodásának utolsó esztendeire érhetett el a 8-10 ezer főt. Elképzelhető, hogy törvénytelen fia, Corvin János saját pozícióinak erősítésére kívánta megtartani a zsoldoshadat, mert a meghódított, többé-kevésbé pacifikált területek kormányzására felesleges lett volna ennyi katonát fizetnie.

A Mátyás-féle ausztriai hadműveletek – különös tekintettel az 1480-as években a Habsburgok keleti tartományaiban folyó háborúira – alig néhány ezer, olykor azonban csak néhány száz fős seregek szembenállását jelentették. Finanziális és hadszervezési okokból következőleg ritkán fordult elő, hogy ennél nagyobb erőkoncentrációra került volna sor. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a nyugati hadjáratokban nemcsak közvetlenül a magyar király zsoldjában szolgáló katonák forgolódtak. A magyar hadtörténet régi adóssága, hogy a nem csak magyarországi hadszíntereken, hanem olykor külföldön is feltűnő főúri, egyházi bandériumok és városi katonaság szerepét újraértékelje. Soraikban sokakkal, akik kenyerüket zsoldosként keresték meg, és akiknek harcértékét nem érdemes lebecsülni. Gondoljunk csak az 1479. évi

kenyérmezei csatára, amelyben Kinizsi Pál nehézlovasai élén gyűrte le a betörő oszmán hadakat. De arról sem szabad megfeledkezni, hogy Mátyás nyugati, északnyugati hadműveleteinek finanszírozásában az általa meghódított területek lakosai is részt vettek: mind adózással, mind katonaaállítással.

A zsoldoscsapatok – eredetüket tekintve – igen sokfélék voltak: csehek, morvák, németek, magyarok, lengyelek és még sok mindenki más állt soraikba. Különösképp csehek és morvák katonaszkodásáról hallani. Zsoldoskompaniákat sokszor testvérületnek is hívták – utalva ezzel huszita gyökereikre. A cseh korona országaiból éppen az 1410-es években kezdődő huszita háborúk miatt kiáramló, különböző társadalmi rétegekből, polgárokból, nemesekből, parasztokból zsoldossá váló személyek nagy tömege sok esetben sorsfordító eseményekben vállalt oroszlánrészt. A 15. század folyamán a Cseh Királyság Közép-Európa egyik legjelentősebb zsoldoskibocsátó országává, egyúttal pedig az úgynevezett huszita harcmodor és számos haditechnikai újítás elterjesztőjévé vált. Már Zsigmond király korától vannak adataink cseh–morva csapatok magyarországi jelenlétére.

A Magyar Királyságba eljutó cseh–morva katonák közül az 1440–1460-as évek folyamán komoly belpolitikai súlyjal rendelkező Jan Jiskra (Giskra) a legismertebb, aki Mátyás királlyal való kiegyezése után királyi zsoldba szegődött, és a király parancsára a Délvidéken állt hadrendbe. A déli végeken bevált harcmodor azonban sokban különbözött a cseh–morva katonák által megszokottól. Szabács sikeres ostromát leszámítva (1476) nem is tudunk olyan esetről, amikor komoly nagyságú zsoldosereg vállalkozott a déli határnál katonai akcióra. Az Oszmán Birodalommal szembeni mátyási politika egyébként is a nagyobb konfliktus elkerülésén alapult. A magyar király zsoldoseregét elsősorban tehát ausztriai, illetve cseh- és morvaországi, valamint sziléziai hadjáratai során vetette be. Valószínűleg legnagyobb számában Sziléziában tartózkodtak Mátyás király halálakor.

KISZORULÁS A MAGYAR KIRÁLYSÁGBÓL

Nem sokkal ezután komolyabb csapattöredékek történtek: Sziléziából – ellentétben a megszállt Habsburg-területekkel – egészen komoly csapatkivonást

vezényeltek le a katonai vezetők. Az átcsoportosítások mellett részben az szólhatott, hogy Sziléziában a király halálát követő időben fokozódott a feszültség, a helyi lakosság nem egy alkalommal igen ellenségesen viszonyult a magyar királyi hatalom képviselőihez. A zsoldoseregek előbb Morvaországba vonultak, majd egy részük visszatért a Magyar Királyságba. A Morvaországban tartózkodó csapatokat Ulászló cseh király megbízásából Filipec János váradi püspök nyerte meg. Minderre – Bonfini elbeszéléséből következtetve – 1490 kora nyarán kerülhetett sor.

Az itáliai történetíró szerint mindez olyan módon történt, hogy egy elképzelhetetlenül nagy, mintegy százezer aranyra rúgó összeg kifizetését vállalták a tárgyalások során. Tehették ezt részben attól is tartva, hogy kudarcos tárgyalások esetén a magyar koronáért folyó versenyben a vetélytársaikat is erősíthették volna a harcedzett katonák. Az ausztriai magyar helyőrségek közül néhány 1490 nyarán–őszén – részben az így nyert haderő-kiegészítéssel – ellen tudott állni az igen dinamikus előretörő Habsburg-csapatoknak. A Sziléziában állomásozó mezei hadak azonban – amikor III. Frigyes seregei 1490 szeptemberében a Morva folyó mellett felállított szekérvárat védő hétezer sziléziai katonára le akartak csapni – egyszerűen visszavonulót fújtak.

A Magyar Királyságba érkező zsoldosok felfogadásáról 1490 nyarán, illetve ugyanazon év őszén gondoskodtak. Eleinte néhány főúr jeleskedett ebben, utóbb, ősszel már az újonnan megkoronázott király, II. Ulászló jelenlétében folytak az egyeztetések. Arra azonban nem tudunk biztosan válaszolni, hogy a Sziléziából elvonuló szétszéledtek-e. Valószínűleg a szétforgácsolódás már ekkor elkezdődött, bár a többség együtt maradhatott, hiszen zsoldköveteléseiknek így tudtak leginkább hangot adni. A tapasztalt katonákra azért volt szerfelett szükség, mert a Magyar Királyságot fenyegető birodalmi csapatokon kívül a Jagelló király öccse, János Albert is beszállt a magyar trónért folyó küzdelembe, s az ország északi részén kezdett foglalásokba.

Az 1491. november 7-én Pozsonyban megkötött békeszerződés, amely a III. Frigyes német-római császár és fia, I. Miksa római király, valamint II. Ulászló magyar–cseh király között lezajlott harcokat zárta le, illetve az újból rövid időre feléledő lengyel front békéssé válása okafogyottá tette nagy létszámú

zsoldos haderő további fizetését. Megtartásuk óriási költsége nem hagyhatott kétséget afelől, hogy előbb-utóbb sort kell keríteni elbocsátásukra.

1492 tavaszán a hadiadót már nem sikerült teljes egészében beszedni, pedig annak életbevágóan fontos célja lett volna, miután joggal lehetett tartani oszmán betörésektől. Cseh zsoldosokat, valószínűleg a sziléziai katonák egy részét – ha nem az egészét – fogadták volna fel ezúttal délvidéki védekezésre. A zsold azonban sok esetben késett, így egyre-másra terjedtek a rémhírek, miféle visszaéléseket követtek el. Bonfini nyomán közhelyszerű a kutatásban, hogy a Délvidékre küldött és ott fosztogatásba kezdő csapatokat végül katonai erővel fékeztek meg, amiben Kinizsi Pál, a délvidéki határvédelem kulcsfigurája és egyben az odarendelt zsoldos csapatok parancsnoka játszotta a főszerepet. Mindennek 1492 augusztusának elején kellett megtörténnie.

A „fekete sereg” azon tagjainak, akiket nem vágtak le a csatatéren, hanem Kinizsi fogságába kerültek, el kellett hagyniuk a Magyar Királyságot, ám a Cseh Királyságba is csak a béke betartása mellett térhettek vissza. A tárgyalások aligha két, kölcsönös kompromisszumra törekvő fél közötti egyeztetések módjára, mint inkább ultimátumszerűen folyhattak, és a magyar–cseh király, valamint tanácsosai diktáltak. Kitűnő alkalom adódott, hogy a valóban botrányos visszaélések apropóján az uralkodó, valamint az egyházi és világi elit megszabadulhasson a fellázadt zsoldoscsapatokkal szemben fennálló adósságától. Ez volt az ára annak, hogy a fogságba esettek életét megkímélték.

AZ AUSZTRIAI VÉG

Az elvonuló csapatok az Osztrák Főhercegség északi határvidékére vonultak vissza valószínűleg több hullámban 1492 végén, de legkésőbb 1493 kora tavaszán. Helyválasztásukat az indokolta, hogy a morva–cseh–osztrák határvidék ausztriai oldalán még mindig voltak olyan uradalmak, amelyeken az 1491. évi pozsonyi béke egyértelmű rendelkezéseinek dacára nem állt helyre a rend. Bizonyos várak továbbra is a Mátyás király idejében kinevezett zsoldoskapitányok kezén maradtak, akik abban bíztak, hogy az elzalogosított uradalmak fejében egyszer majd viszontlátják zsoldhátralékukat.

A beáramló zsoldosok legfőbb vezére Przbik Weitschko lehetett, aki viszont biztosan nem a Magyar Királyságból átvonuló zsoldoscsapatok kötelékébe tartozott. Célja nem világos számunkra, hiszen III. Frigyes kegyéből helyi birtokosnak számított, jóllehet neve alapján egykoron ő is a mátyási hódítások révén vethette meg a lábát Ausztriában. Az egykori zsoldosok fegyveres ellenállását az vezérelhette, hogy sikerük esetén zsoldjuk egy részét végre megkaphatják vagy esetleg újra zsoldba veszik őket.

1493 márciusának vége felé a volt zsoldosok elleni hadi készülődés is megindult. A jelek arra utalnak, hogy a császár egyrészt adót vetett ki, másrészt ezenfelül alattvalóitól a tervezett hadjáratra katonaküldést vagy pénzübeli támogatást várt el. Így például a bécsiek négy rőtát, azaz zsoldoscsapatot fogadtak fel egyenként 50 gyalogossal két hónapra, azaz 200 emberrel járultak hozzá a hadjárat sikeréhez. Persze nem csupán ennyi kiadást jelentett a katonafogadás: a harcok után a felfogadottak általában kárigényt is bejelentettek, amit a „munkaadók” kötelesek voltak kifizetni. Az egész hadjáratnak két fővezére volt, két osztrák főúr. Az egyik Christoph von Liechtenstein, akinek nemcsak tartományi tisztségéből (landmarschall) fakadóan, hanem valószínűleg presztízszokból is részt kellett vállalnia a harcokból, hiszen az 1480-as évek második felében ő is meghódolt a magyar királynak. A másik vezér, a becsvágyó Heinrich von Prüschenk I. Miksa római király egyik kedvence volt, s talán további birtokvedvő befolyásszerzésre számított.

1493. május 7-én előbb Thaya, majd néhány nappal később Peigarten vára is elesett. Szó volt további erődítmények elfoglalásáról is, azonban erre talán már nem került sor. Nem kizárt, hogy a főhercegség háborúba belefáradt rendjeinek passzivitása is szerepet játszott ebben. Állítólag olyan nagy mértékű volt az újabb fegyverkezéssel szembeni ellenállás és közömbösség, hogy Liechtenstein csapatai gyengének bizonyultak a rendteremtésben. Nyilván világosan látták ezt a helybeli birtokosok is, és voltak, akik – némi botrányt okozva – öntörvényűen szolgáltattak igazságot, és foglalták vissza családi jussuknak számító várakat.

A csatatéren ejtett foglyokra persze bitófa várt. A főkolompos Weitschko és társai Bécsbe kerültek. Weitschko mint fővezér külön szekeret érdemelt, azon vitték a vesztőhelyre. Róla azt tartották, hogy még holtában is ártani tudna a

császárnak vagy a római királynak, ezért semmiféle kegyelemre nem számíthatott. Gyóntatójának minden próbálkozása süket fülekre talált a bécsi polgároknál és a bírónál, Weitschkot kihallgatás nélkül felakasztották – sokatmondóan – arccal Linz felé, ahol ez idő tájt III. Frigyes is tartózkodott.

Azokban nem mindenki végezte ilyen dicstelenül. Bizonyosan voltak az egyszerű zsoldosok között is olyanok, akik időnek előtte hátat fordítottak a Magyar Királyságnak, és valahol másutt kezdtek új életet. Vagy éppen ellenkezőleg – gondolok itt elsősorban a kapitányokra –, éppen a Magyar Királyságban találták meg számításaikat. A leglátványosabb és legjobban ismert kétségkívül Jan Haugwitz pályája, akinek nem egyszerűen csak adósságait térítették meg, hanem a későbbiekben is II. Ulászló hű emberének számított, ezáltal pedig további birtokokra és megbecsültségre tett szert.

A több évtizedes háborús múlt emléke persze továbbra is élénken élt a kortársak fejében. Jól tükrözi ezt egy 1500. évi diplomáciai hír: XII. Lajos francia király – állítólag – II. Ulászlóhoz küldte követésébe embereit, akiknek feladata az lett volna, hogy a „fekete sereget” feléleszessék. Akár igaz volt az értesülés, akár nem, és esetleg szántszándékkal terjesztette I. Miksa római király, bizonyosan rémülettel tölthette el tartományainak lakosait.

A „fekete sereg” egyrésztől rengeteg ember számára hozott szenvedést és nélkülözést, ugyanakkor a zsoldos haderő a Magyar Királyság mátyási prosperálását jelképezte. Ha a Francia Királyság követsége valóban az említett céllal kelt útra, akkor XII. Lajos és tanácsosai e sereget nyilván olyan ütőképes tényezőnek gondolták, amely a Habsburg uralmi törekvéseket – a francia király itáliai és egyéb érdekeinek kedvezve – megfelelő módon sakkban tudja tartani.

Egy forrás, de megannyi értelmezési lehetőség: a különféle előítéletek, hiedelmek és a nem mindig megbízható követségi jelentések mind-mind hozzájárulhattak ahhoz, hogy alig néhány évvel Mátyás király halála után egészen tekintélyesre hízott a „fekete sereg” mítosza. Talán nem lehetetlen, hogy e különböző rétegeket egymástól szétválasszuk és külön-külön megfelelő módon súlyozzuk, ám ennek a munkának még igen az elején tartunk. ♦

Tudjon meg még többet a történelemről!

Olvassa
a Rubicon
minden
hónapban!

Előfizetőinknek 2 szám ajándék: 10-et fizet, 12-t kap!

Egyenként is megvásárolható példányok

2003/3-4	Új világregd	699 Ft	☐	2011/9-10	Bethlen István	995 Ft	☐
2003/6	A történet mestersege	448 Ft	☐	2011/11	Az avarok	645 Ft	☐
2003/9-10	Deák Ferenc, a haza bölcse	699 Ft	☐	2011/12	Gulag	645 Ft	☐
2004/4	Bibó István, a nemzet lelkiismerete	448 Ft	☐	2011/1	különszám Dicsőséges dinasztia: Árpád-ház	645 Ft	☐
2004/7	Történelem az interneten	448 Ft	☐	2011/2	különszám Náci örökség	645 Ft	☐
2004/8-9	60-as évek	699 Ft	☐	2011/3	különszám Magyar középkor	645 Ft	☐
2004/10	IV. Károly	448 Ft	☐	2012/1-2	Magyarország a mérlegen	995 Ft	☐
2004/12	Az Andrások világa	448 Ft	☐	2012/3	Kitörés	645 Ft	☐
2005/1	A háború sötét arcai	498 Ft	☐	2012/4-5	Történelmi tévhitek - Krasznahorka büszke vára	995 Ft	☐
2005/8	Az NSDAP története	498 Ft	☐	2012/6	Adók és adófizetők - Hitler stílusa	645 Ft	☐
2006/2-3	Háború a modern korban	789 Ft	☐	2012/7	Újkori olimpiák - Lovagok világa	645 Ft	☐
2006/7	Terrorbombázások - Tortúra	545 Ft	☐	2012/8	Horthy István halála - Kádár arcai	645 Ft	☐
2006/8	Che Guevara - Keresztesek	545 Ft	☐	2012/9-10	Klebelsberg - Aktuális Horthy kép	995 Ft	☐
2007/1-2	Második Trianon	889 Ft	☐	2012/11	Volksbund kontra Hűségmozgalom	645 Ft	☐
2007/3	Állambiztonság - Titkosszolgálat	595 Ft	☐	2012/12	Sztálin - Nagy perek - A „Kossuth címer”	645 Ft	☐
2007/6-7	A magyar bor századai	889 Ft	☐	2012/1	különszám Boszorkányság	645 Ft	☐
2007/8	A 20. századi nő	595 Ft	☐	2012/2	különszám A Magyar nemesség	645 Ft	☐
2007/9	Személyi kultuszok	595 Ft	☐	2013/1	Híres merényletek - Gestapo	695 Ft	☐
2007/10	Horthy Miklós kultusza	595 Ft	☐	2013/2-3	Nagy Szulejmán - Pápák és a Pápválasztás	995 Ft	☐
2007/1	különszám AVO-AVH-III/III	595 Ft	☐	2013/4	Mozaikok az európai zsidóság történetéből	695 Ft	☐
2008/1	Emigrációk	595 Ft	☐	2013/5	Horthy Istvánné - Grófok, hercegek, bárók	695 Ft	☐
2008/2-3	Reform, modernizáció	595 Ft	☐	2013/6	Szent István nyomában - Fehérvár	695 Ft	☐
2008/4	Szlovákia + Híres asszonyok	595 Ft	☐	2013/7	Bethlen Gábor - Kis magyar lőtörténelem	695 Ft	☐
2008/5	A repülés úttörői + Edvard Beneš	595 Ft	☐	2013/8	A mohácsi csata - II. Lajos kontra Szulejmán	695 Ft	☐
2008/6	Ókori olimpiák + Katyn	595 Ft	☐	2013/9-10	Napoleon - A hatalom és a szélsőjobb a Horthy-korban	995 Ft	☐
2008/7-8	Fekete krónika	895 Ft	☐	2013/11	Hősök tere - Nemzet és emlékezet	695 Ft	☐
2008/9	Fekete-fehér Amerika	595 Ft	☐	2013/12	A Bethlen-korszak	695 Ft	☐
2008/10	A doni kálvária + '68 világa	595 Ft	☐	2013/1	különszám A borgiák - Firenze és a Mediciek	695 Ft	☐
2008/1	különszám Titokzatos ókor	595 Ft	☐	2013/2	különszám Mi történt Mohács után?	695 Ft	☐
2009/1-2	Magyar jobboldali hagyomány	895 Ft	☐	2014/1	A székelység története	695 Ft	☐
2009/3	A királysíroktól a 301-es parcelláig	595 Ft	☐	2014/2	Zrínyiek	695 Ft	☐
2009/4	Amiről a címerek mesélnek	595 Ft	☐	2014/3	Dózsa György, 1514 - Megszállás, 1944	695 Ft	☐
2009/5	Délvidéki tragédia	595 Ft	☐	2014/4-5	Seuzo-kincs - Az I. világháború	995 Ft	☐
2009/6	Út a háborúhoz	595 Ft	☐	2014/6	A béke kálváriútján - Apponyi Albert gróf	695 Ft	☐
2009/7-8	Vadászat Magyarországon	895 Ft	☐	2014/7	Egy magyar mítosz - Az aranycsapat	695 Ft	☐
2009/9	A téli háború	595 Ft	☐	2014/8	Sopron - A hűség városa	695 Ft	☐
2009/10	Egyenruha-történet - Középkori magyar királynék	595 Ft	☐	2014/9	Isonzó - Doberdó - Caporetto	695 Ft	☐
2009/11	Középkor	595 Ft	☐	2014/10	Az Oszmán Birodalom	695 Ft	☐
2010/1	A csendőrség története 1881-1945	645 Ft	☐	2014/11	A kiugrási kísérlet	695 Ft	☐
2010/2	Szabadkőművesek	645 Ft	☐	2014/12	Magyar béketörekvések - Szent-Györgyi Albert	695 Ft	☐
2010/3	Szélsőjobboldali radikalizmusok	645 Ft	☐	2014/1	különszám Európa	695 Ft	☐
2010/4-5	Trianon és 20-as évek Magyarországa	995 Ft	☐	2015/1	A nagy háború, 1914-1918	695 Ft	☐
2010/6	Kitelepítések - Ki volt Biszku Béla?	645 Ft	☐	2015/2	Islám radikalizmus - Vitriolos karikatúrák	695 Ft	☐
2010/7	A szex és erotika kultúrtörténete	645 Ft	☐	2015/3	Haditengerészet	695 Ft	☐
2010/8	Sikertörténetek a 19. században	645 Ft	☐	2015/4	1945, egy végzetes év - Hóman Bálint	695 Ft	☐
2010/9	1956-os sortűzek - Kulákok	645 Ft	☐	2015/5-6	Örmény genocídium 1915 - Német kapituláció 1945	995 Ft	☐
2010/10	Hitler és Sztálin tábornokai - Károlyi Mihály	645 Ft	☐	2015/7	Petőfi élete és halála	695 Ft	☐
2010/1	különszám Trianon és a revízió	645 Ft	☐	2015/8	Női szerepek a történelemben	695 Ft	☐
2010/2	különszám Ormos 80	595 Ft	☐	2015/9	A Nádásdyak - Málénkij Robot	695 Ft	☐
2011/1	A Szent Korona viszontagságai	645 Ft	☐	2015/10	Koncepciók perek	695 Ft	☐
2011/2	Vörös terror, fehér terror	645 Ft	☐	2015/11	Gróf Tisza István	695 Ft	☐
2011/3-4	A 19. század - Bethlenek	995 Ft	☐	2015/12	Koronás fők	695 Ft	☐
2011/5	Weimar arcai - Megszállások	645 Ft	☐	2016/1	Migráció	695 Ft	☐
2011/6	A Hitler-Sztálin paktum	645 Ft	☐	2016/2	Széll Kálmán	695 Ft	☐
2011/7	Háborús bűnösök	645 Ft	☐	2016/3	A Mein Kapf és a Hitler mítosz	695 Ft	☐
2011/8	Királykérdés Magyarországon	645 Ft	☐	2016/4	Mátyás király	695 Ft	☐

EGYÉVES ELŐFIZETÉS DÍJ | 2016/5-től 1 év (12 szám) 6950 Ft

Megrendelem
a Rubicon következő egy évben megjelenő számait o
A régi számokat tartalmazó egységcsomagok közül
kedvezményes áron megrendelem:

2007-es évfolyam (12 szám)*	- 4500 Ft o
2008-as évfolyam (11 szám)	- 4500 Ft o
2009-as évfolyam (11 szám)	- 4800 Ft o
2010-es évfolyam (12 szám)	- 5000 Ft o
2011-es évfolyam (15 szám)	- 6000 Ft o
2012-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2013-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2014-es évfolyam (13 szám)	- 6000 Ft o
2015-ös évfolyam (12 szám)	- 6000 Ft o

Új előfizetőinknek postaköltséget nem számítunk fel. Előfizetés nélkül a régi évfolyamokat 500 Ft egyszeri postaköltséggel postázzuk. A fent feltüntetett folyóiratszámaink egyenként is megrendelhetők.

NÉV: _____

INTÉZMÉNY
(KÖZLETTI MEGRENDELÉS ESETÉN)

CÍM / TELEPÜLÉS:

UTCA: _____

HÁZSZÁM / EMELET, AJTÓ: _____

TELEFONSZÁM: _____

E-MAIL: _____

OLVASHATÓ ALÍRÁS

Adja le megrendelését e-mailben: rubicon@online.hu | Rendelhet interneten: www.rubicon.hu
Vagy postai úton: Rubicon szerkesztősége (1161 Budapest, Sándor utca 60.). A megrendeléseket fénymásolva vagy kézirással is elfogadjuk.

Nr: 3 Der Vorhoff 2. Der Thurn Neboise genannt weiln der Johannes Hunniades darin gefangen gefessen als er von dem Banno Croatia aus der gefangenschaft befrejet worden. 3. Ein tieffer Graben in Felsen

LUPESCU RADU

VAJDAHUNYAD VÁRA

A vajdahunyadi vár elegáns sziluettjével mint gótikus ereklyetartó emelkedik ki szerény környezetéből. Ez a környezet szerény volt nemcsak a középkorban, amikor kis mezővárosi vályogházak vették körül, hanem a huszadik században is, amikor a vaskohászati kombinát szürkesége telepedett a városra, az új tömbházak rengetege és a bányák pedig szinte körbe-

ölelték a várat. A 19. század közepén egy tűzvész következtében szinte végzetes csapás érte. Kevésen múlt, hogy teljesen el nem bontották. Mindezen megpróbáltatások ellenére a várnak mindig akadtak támogatói, jótevői, pártolói, mondhatni nemzeti műemlékké nőtte ki magát. Ez a törődés mentette meg a várat, és lényegében ez élte a jelen pillanatban is.

ARuszka-havasok keleti lejtőjének egészen a Cserna folyóig benyúló lankás magaslatán, a Csernába torkolló Zalasd patak mentén fekszik a vár. Ebbe a szép, de nehezen védhető természeti környezetbe ültetett rezidenciából nemcsak a várost, de az uradalomhoz tartozó környező falvakat is jól szemmel lehetett tartani.

AZ ÉPÍTKEZÉS

Amikor 1409-ben Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) a Hunyadiaknak adományozta Vajdahunyadot – akkori nevén Hunyadot –, a birtok elég jelentéktelen volt, még mezővárosnak sem tekintették. Pedig az Árpád-korban a megye legfontosabb központjának számított, amelyről a királyi vármegyét is elnevezték. A királyi sáncvár kissé odébb, a Szent Péter-hegyen helyezkedett el. Jelentőségét a 13. században veszítette el, a megye új központi erődítése pedig Déva vára lett.

A közhiedelemmel ellentétben Zsigmond nem a várat adományozta a családnak, hanem Hunyad települését a hozzá tartozó földekkel. Eköré szervezte meg a család azt az uradalmat, amelynek központjába Hunyadi János impozáns várat emelt. Az építkezésekre az 1440-es években került sor, amikor Hunyadi az erdélyi vajdai tisztet töltötte be. Ez lehetett az oka annak, hogy 1443-ban Szilágyi Erzsébet nem a hatalmas építőteleggé alakított Vajdahunyadon szülte meg Mátyást, hanem a vajdával jó viszonyban lévő Kolozsváron.

A vár első periódusának meghatározó eleme egy hosszanti területet körbezáró, magas várfal volt, téglából rakott, látványos védőpártázattal. A várfalat négy, nagyjából egyenlő távolságra elhelyezett kerek toronnyal erősítették meg. A tornyokat később átalakították, mindössze az északi, ún. Hímes-torony őrizte meg eredeti alakját. A vár bejárata a városra tekintő délkeleti oldalon volt, ide épült a Régi-

kaputorony gyalogos- és szekérkapuval. A belső épületek közül az északi, emeletes szárny volt a legfontosabb, amely elé Hunyadi olaszos nyitott folyosót emelt.

Az emeleti folyosó falát címersorral díszítették, az alatta lévő mezőt pedig lombornamentikába bújtatott vadászjelenettel töltötték ki. A címersor I. Ulászló király címerével kezdődött, középre, kiemelt helyre a Hunyadi-címer került. Tőle jobbra sorakoztak a világi előkelők, balra pedig az egyházi előkelők címerei. Sajnos ezt a nemesi művészetpártolásban egyedi kompozíciót a 20. század elején leszedték, és azóta teljesen elpusztult. A vár saját kápolnával is rendelkezett, melynek létezéséről írott forrás tanúskodik, ugyanis 1443-ban Hunyadi János a Szűz Mária tiszteletére épített várkápolna látogatói számára bűnbocsánatot kért.

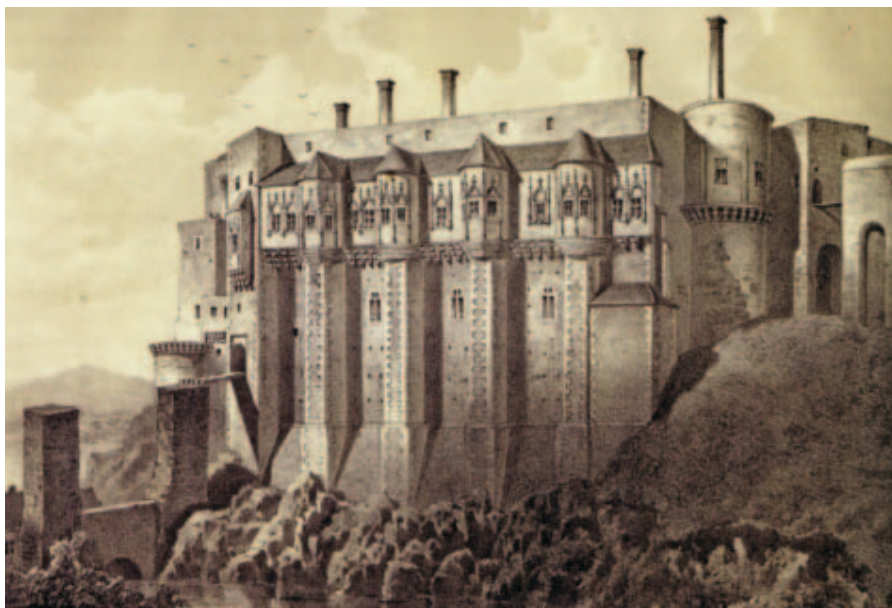
Az így körvonalazódó erődítményt a várépítészetben elég ritka, sajátos építménnyel egészítették ki. Hatalmas, szögletes tornyot emeltek a vár elé, és ezt látványosan szerkesztett, hosszú, fedett folyosóval kötötték össze a várral, kis felvonóhíd közvetítésével. A Nebojsza („ne félj”) nevet viselő torony végső menedékhelyként funkcionálhatott, de minden bizonytalannal egyéb feladatoknak is megfelelt, mint például a tulajdonos család vagyontárgyainak a megőrzése. Védett fekvését jól tükrözi az 1854-es tűzvész, amikor az egész vár lángok martaléka lett, azonban a Nebojsza-torony teljes mértékben érintetlenül maradt. Kétségtelenül a várépítészetben igen

jártas építész művéről van szó, ezért is foglal el a vár sajátos helyet a magyarországi várépítészetben.

Hunyadi 1446-ban érkezett el karrierjének újabb szakaszához, amikor Magyarország kormányzójának választották. A pályafutásában bekövetkezett látványos előrelépés, úgy tűnik, tovább fokozta reprezentációs igényét, amelynek megvalósítását immár az anyagiak sem gátolták, mivel a királyi jövedelmek is a kezébe kerültek. Mondhatni, a Zsigmond király után megszakadt udvari építkezés hagyományát támasztotta fel Hunyadi új vajdahunyadi építkezéseivel. Ekkor épült a ma is álló kápolna, gazdag heraldikai programmal. A kápolna – egy 1450-ben kelt irat értelmében – Keresztelő Szent János tiszteletére épült, aki minden bizonytalannal Hunyadi János védőszentje is lehetett. A kápolnával szemben, a nyugati oldalon hatalmas palota építésébe kezdett, áttörve a korábbi várfalat. Ez egyértelműen arról tanúskodik, hogy Hunyadi a várnak már nem tulajdonított különösebb védelmi szerepet.

A kétszintes palota alsó és felső termet öt-öt pillér két hajóra osztotta. Az emeleti, magasabb terem előkelőbb volt a földszintinél. A földszinti terem közvetlenül az udvarról lehetett megközelíteni, míg az emeletre csigalépcsőn lehetett feljutni. Az építményt látzólag a földszinti terem második pillérének szalagfelirata datálja: „Ezt a művet Hunyadi János, Magyarország kormányzója készítette az Úr megtestesülésének 1452-ik évében.” A dátum talán csak az alsó terem befejezésére utal, ugyanis néhány címeres zárókö és

Vajdahunyad várának látképe Arányi Lajos helyszíni rajza alapján, 1867. A vár nyugati homlokzatát ábrázolja az 1854. évi tűzvész utáni állapotban, a helyreállítási munkálatok megkezdése előtt. A Zalasd patakon átívelő hídnak csak a pillérei láthatók.

Vajdahunyad vára a tűzvész előtt
(balra) és után (jobbra)

kezések is teljesen leálltak. Szerepe akkor értékelődött fel ismét, amikor az 1470-es évek végén egyértelmű lett, hogy Mátyás fiúörökös nélkül marad, és a házasságon kívül született Corvin János került előtérbe. 1479-ben Mátyás – Magyarország történetében addig szokatlan módon – két örökös ispánságot adományozott fiának (Liptó és Hunyad), majd 1482-ben magát Vajdahunyad várát is neki juttatta. Ezzel Mátyás új birtokadományozási politika alapjait fektette le, amelynek célja Corvin János felemelése volt az ország legnagyobb mágnásai közé. A birtokok sorában Vajdahunyad kétségtelenül mélyebb üzenetet is hordozott: a Hunyadi család ősi fészkeinek átengedésével egyértelművé tette mindenki számára, hogy a király Corvin Jánost a család teljes jogú tagjának és örökösének tekinti.

Mátyás király nemcsak fiának adományozta a várat, hanem ismét építkezni kezdett, hogy a vár megfeleljen az uralkodói reprezentáció új követelményeinek. Ebben a periódusban épült ki a ma is főbejáratként szolgáló Új-kaputorony. Szépen faragott, zárt erkélyek egész sorával egészítették ki a korábbi tereket, amelyek ugyanakkor jelentős mértékben fokozták a vár ünnepélyes jellegét, arculatát. A „Mátyás-loggia” emeleti árkádjainak falképei szintén ebben a korban készültek. Ezek nem vallási témájúak, hanem az udvari szerelmi kultúra és játékok jeleneteit örökítik meg. A vár egyik restaurátora, Möller István a Hunyadi család eredettörténetét igyekezett belemagyarázni a falképek üzenetébe, ezzel kapcsolatban azonban számos kifogás merült fel. Végül ebben a korban fejezték be a palota erkélysorának boltozását, ahol Mátyás király uralkodásának utolsó szakaszára utaló címerek jelennek meg a záróköveken.

A Hunyadiak által támogatott építkezések végére a maga nemében egyedülálló vár jött létre, látványos és gazdagon tagolt építészeti formákkal, igényesen faragott épületplasztikával és olyan sajátos építményekkel, mint a Nebojsza-torony és a palota erkélysora. A családnak azonban nem adatott meg, hogy használhassa a várat. Hunyadi János korában még csak egy

a csigalépcsőtorony ajtajának igen szépen faragott címere a Hunyadi bővített címert ábrázolja. Ezt pedig Hunyadi János 1453-ban kapta V. Lászlótól.

A munkálatok minden bizonnyal hosszan elhúzódtak, és az sem zárható ki, hogy Hunyadi halálakor még nem is fejeződtek be. Szintén ebben a periódusban került sor a keleti és nyugati kerek torony átalakítására. Mára mindössze a nyugati, ún. Kapisztrán-torony őrizte meg az átépítés emlékét. Kis, boltozott, jól fűthető szobát alakítottak ki benne, szépen faragott Szilágyi-címeres zárókövel és a francia gótikára emlékeztető kandallóval.

A korszak legnagyobb építkezésére a palota külső homlokzatán került sor. Ezt a Zalasd patakra tekintő homlokzatot négy hatalmas támpillérrel tagolták, amelyre kecses, címerekkel gazdagon díszített erkélyeket emeltek, és keskeny folyosóval kötötték össze őket. Az új, látványos építmény a palota külső homlokzatának teljes hosz-

szát kitölti és jelentős mértékben emeli a vár nyugati homlokzatának ünnepélyes jellegét.

MÁTYÁS KORA

Hunyadi János 1456-ban hirtelen bekövetkezett halálával a vajdahunyadi vár átalakítása fokozatosan lelassult, majd megszűnt. A család igen bonyolult politikai helyzetbe sodródott, azonban az özvegy Szilágyi Erzsébet emberfeletti erőfeszítésének köszönhetően végül jól került ki belőle, és 1458 januárjában fiát, Mátyást választották meg Magyarország új királyának. Mátyás a még mindig óriási kiterjedésű családi birtokok egy részét anyjának engedte át (Munkács, Debrecen), nagyobbik részét azonban megtartotta magának. Ezek között volt Vajdahunyad is.

A vár Mátyás uralkodásának első szakaszában háttérbe szorult, az épít-

nagy építőtelep volt, Mátyás mindössze kétszer járt Erdélyben, és talán egyszer, ha meglátogatta a várat, Corvin János pedig a déli végeken tartózkodott, a várat elzálogosította.

A ROMLÁS SZÁZADAI

A hatalmas Hunyadi-vagyont a várral együtt Corvin János özvegye, Frangepán Beatrix örökölte meg. Beatrix második házassága országos ügy lett, amibe a magyar király is beleszólt. Így történhetett meg, hogy II. Ulászló rokona, gróf Brandenburgi György vette feleségül, a tiszteletre méltó Hunyadi-örökség pedig „idegen” kézbe került.

A mohácsi csatát követő polgárháborús korszakban a várat Szapolyai János emberei foglalták el 1534-ben. Alig két évig maradt a tulajdonában, amikor többek között ezzel a várral köszönte meg Török Bálint híres pártváltását. A Török család 1618-ig birtokolta a várat, amikor Bethlen Gábor fejedelem tulajdonába ment át. Mivel fiai nem voltak, a várat unokaöccsének, ifj. Bethlen Istvánnak engedte át, majd pedig ennek halála után öccse, Péter örökölte meg.

A Bethlenek birtoklása idején került sor az utolsó nagyszabású átalakítására, amely a vár szinte minden részét érintette. A Bethlenek 1646-ban bekövetkezett kihalásával beházasodás révén a Zólyomi család tulajdonába ment át. A 17. század második felében Thököly

Imre és Apafi Mihály fejedelem birtokolta a várat. Mint fejedelmi birtok II. Apafi Mihály halálát követően, 1725-ben kincstári tulajdon lett. Különböző hivataloknak adott otthont, mígnem 1854-ben egy tűzvész során teljesen leégett.

1854 fordulópont volt a vár történetében. Mivel a műemlékvédelemnek akkoriban még nem volt intézményes háttere, és az építészeti emlékek védelmének lehetősége is csak egy igen vékony értelmiségi réteg körében kezdett megfogalmazódni, az első években senki sem akadt, aki eredményesen fellépett volna a vajdahunyadi vár védelme érdekében. A következő években rohamos pusztulásnak indult és csak kevésen múltott, hogy a 20. század nem pusztán romként örökölte meg.

A VÁR MEGMENTÉSE

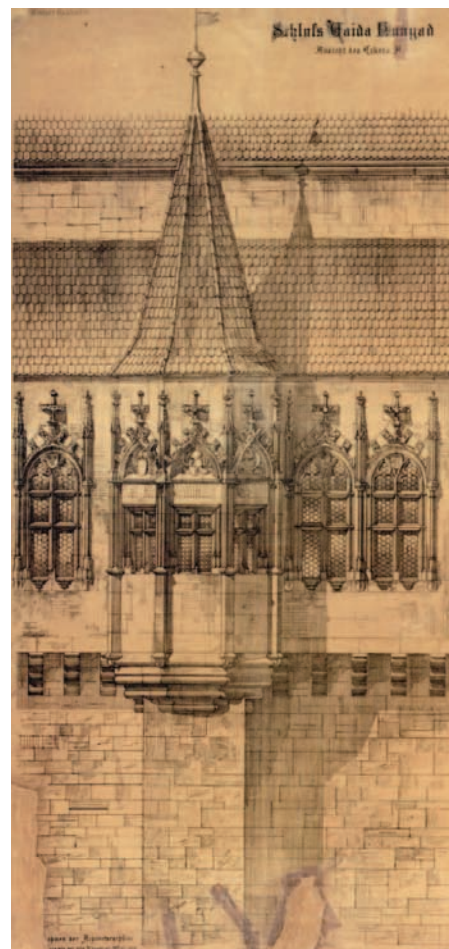
A vár megmentése lényegében egy budapesti orvosprofesszor, Arányi Lajos nevéhez kapcsolódik, aki 1863-ban a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének Marosvásárhelyen tartott vándorgyűlése alkalmával látogatta meg Vajdahunyadot, ahol a Hunyadiak építészeti gyöngyszeme helyett a romos vár lesújtó látványa fogadta. A következő évtizedekben gigászi agitációt fejtett ki a vár megmentése érdekében. Tárgyalt Budapesten és Bécsben építésszel, politikusokkal, a királyi udvarral, s minden követ megmozgatott, hogy felhívja a figyelmet a vár szomorú

állapotára. Nagyszerű monográfiában tette közzé az épület történetét, amelyben történelmi forrásokot, felmérési rajzokat sőt színes mellékleteket is közölt. Történt mindez azokban az években, amelyek végül a kiegyezéshez és az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéhez vezettek.

1867 új terveket nyitott Vajdahunyad számára. A vár új rendeltetésére vonatkozó elképzeléseket a történészek a Magyar Történelmi Társulat Kolozsváron tartott gyűlése alkalmával fogalmazták meg: „*Vajda-Hunyad várának sokáig semmiesetre sem halasztható helyreállítása ügyében Kolozsvárrt, társulatunk gyűlésekor azon eszme merült föl: óhajtható volna e szent emlékü várat országos költségen s oly módon felépíteni, hogy a magyar*

A vajdahunyadi vár egyik zárt erkélye, 1867

A bécsi Képzőművészeti Akadémia építész-hallgatóinak rajza a vár palotaszárnyának külső homlokzatához épített zárt erkély sor egyik erkélyét dokumentálja. Az erkélysort 1875-ben lebontották és az eredeti építészeti elemek mellőzésével építették újjá.

ZSUPÁN EDINA

A CORVINA KÖNYVTÁR

Hunyadi Mátyás magyar király világhíres könyvtára az első humanista fejedelmi bibliotéka volt Itálián kívül, Európának az Alpoktól északra elterülő részén. Méreteiről csupán feltevésekbe bocsátkozhatunk, talán kétezer kötetet számlált. Mindenesetre csupán a korabeli vatikáni könyvtár multa

felül nagyságban. A páratlan gyűjteményből – a kutatások jelenlegi állása szerint – körülbelül 210 kötet maradt fenn, ezek ma Európa és Amerika nagy könyvtárainak féltett kincsei. Magyarországon jelenleg 53 corvina található, közülük a legtöbb – 35 darab – a Magyar Nemzeti Könyvtárban.

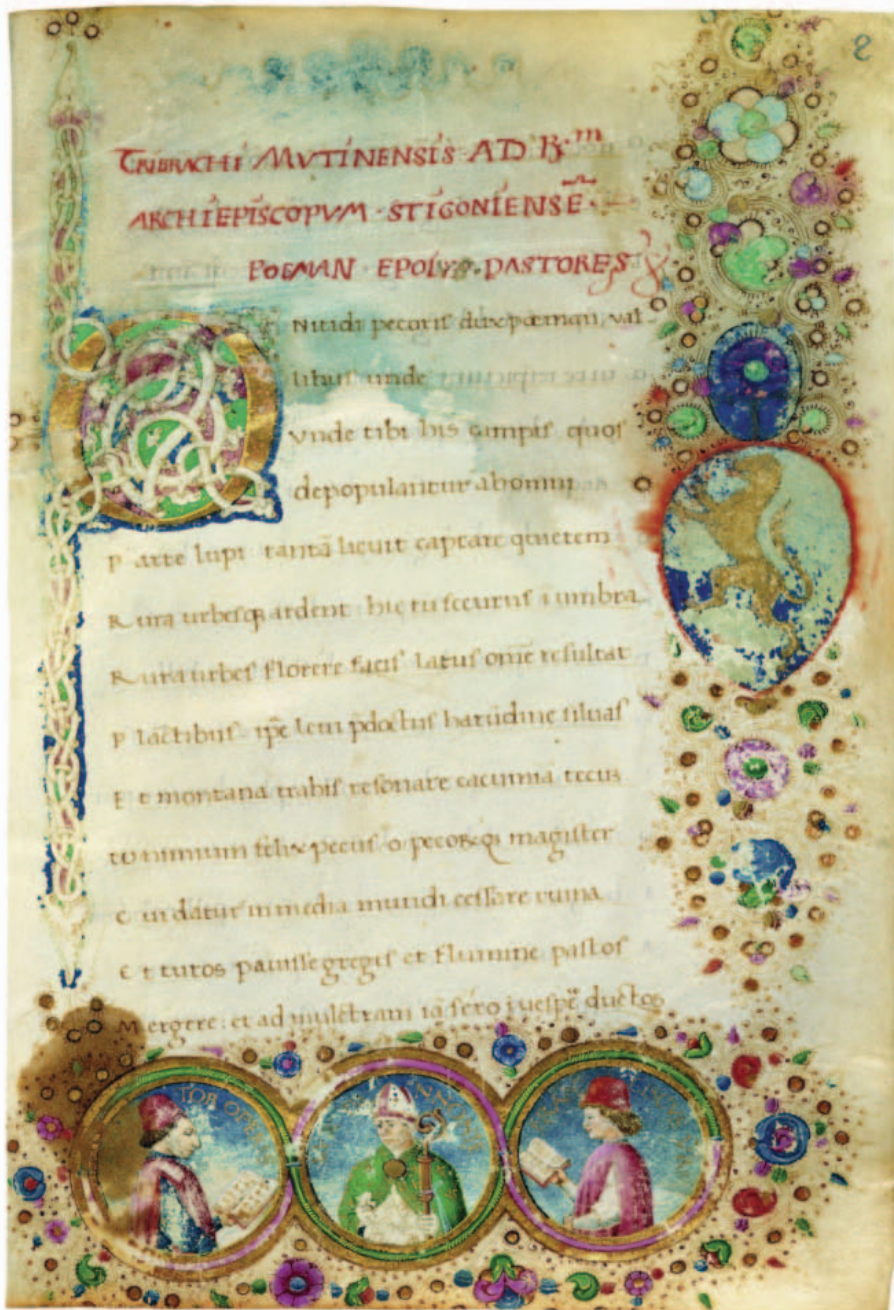
A humanizmus elveit és a reneszánsz fejedelmi reprezentációt egyaránt magába foglaló és visszatükröző könyvtár nem előzmények nélkül és nem előkészítetlenül jött létre a magyar király palotájában a 15. század második felében. Itália közelsége az államalapítástól kezdve meghatározó szerepet játszott a magyar kultúra fejlődésében, és ez a hatás még inkább felerősödött, amikor a nápolyi Anjou-ház tagjai foglalták el a magyar királyi trónt a 14. század elején. Hunyadi Mátyás könyvtára nem más, mint Itália évszázadok óta tartó szellemi hatásának következménye, a folyamat betetőzése, egyfajta csúcspontja. A nápolyi királylány, Beatrix és vele együtt az itáliai udvar érkezése 1476-ban csupán az utolsó állomást jelentette ebben a folyamatban.

AZ ALAPOK

A magyarországi közvetlen előzmények közül Vitéz János könyvtárát és szellemi hatását kell kiemelni. Vitéz János (ca. 1408–1472) szlavóniai családból származott, műveltségét minden bizonnyal már eleve meghatározta az olasz kultúrával átitatott Dalmácia közelsége. Zsigmond kancelláriájában közvetlenül ismerhette meg az itáliai kancelláriai humanizmust, de nagy hatást gyakorolhattak rá az udvarban tartózkodó tudós itáliaiak is, mindenekelőtt a híres humanista, Pier Paolo Vergerio (ca. 1369–1444). Közeli ismerősei közé tartozott Aeneas Sylvius Piccolomini (1405–1464) is, aki ekkor III. Frigyes (1415–1493) bécsi udvarában dolgozott.

Vitéz a Hunyadi család híveként pompás karriert futott be, váradi püspök,

majd esztergomi érsek lett. Személye számos szempontból meghatározó, mintaadó volt a magyar kulturális elit számára. Híres könyvtára igazi humanista gyűjtemény volt, ő maga filológusi, textológusi humanista tevékenységét haláláig folytatta. A Corvina Könyvtár közvetlen magyarországi előzménye Vitéz János könyvtára lehetett, példaértékét tekintve is, de fizikailag is, ugyanis a legfrissebb kutatások szerint a Corvina legkorábbi rétegét, központi magját a Vitéz könyvtárából, környezetéből származó kéziratok jelentették. Alapvető különbség azonban Vitéz János és Hunyadi Mátyás könyvtára között, hogy jóllehet a királyi gyűjtemény is – Vitéz könyvtárához hasonlóan – humanista elveken alapult, összetételét, díszítettségét messzemenően meghatározta az uralkodói reprezentáció.

A modenai költő, Tribrachus verseskötete, amelyet Vitéz Jánosnak ajánlott. A címlap alján, középen Vitéz János képmása látható, körirata: Lux Pannoniae (Pannónia fénye).

Beatrix érkezése kétségtelenül döntő jelentőségű volt a királyi könyvtár létrejötté szempontjából. Az udvarban tartózkodó tudós olaszok, így például Taddeo Ugoletto (1448–ca. 1513) vagy Francesco Bandini ösztönözhatték a királyt egyfajta reprezentatív könyvtár kialakítására. Ennek érdekében könyvkészítő műhelyt hoztak létre a budai palotában, melynek működése már 1480 körül kimutatható. Datált címerlevelek tanúsítják, hogy a milánói

miniátor, Francesco Castello ekkor már Budán tevékenykedett. A lombard miniatűr művészet hatása egyébként az 1480-as években mindvégig érzékelhető a budai műhely által készített kódexekben.

Úgy tűnik, hogy a királyi könyvtár tudatos, szisztematikus fejlesztése az évtized végén került ismét előtérbe, amikor a magyar királyi udvar Bécs (1485) és Bécsújhely (1487) elfoglalása után többnyire Bécsben tartózkodott és valamelyest nyugalmasabb éveket élt meg. A királyi könyvtáros és nevelő, a pármái Taddeo Ugoletto 1488-ban Firenzébe utazott, hogy ott megszervezze a magyar királyi könyvtárának Itáliából történő, átgondolt gyarapítását. Firenzében munkatársa lett a költő

Naldo Naldi (1436–1513), aki mellett, hogy felügyelte a Mátyás számára zajló kódexmásolást, dicsőítő epikus művet is alkotott a születőben lévő uralkodói könyvtárról, *De laudibus Augustae Bibliothecae* címmel. Megfordult ekkoriban Budán egy másik neves firenzei humanista is, Bartolomeo della Fonte (1446–1513), akit Mátyás szintén a könyvtár fejlesztésével bízott meg. A legkiválóbb firenzei scriptorok és miniátorok dolgoztak ekkoriban Mátyásnak, így Attavante degli Attavanti, Boccardino il Vecchio, Gherardo és Monte di Giovanni, hogy csak a legnevesebbeket említsük.

URALKODÓI REPREZENTÁCIÓ

Ezt a folyamatot, valamint a királyi könyvtárnak a magyar uralkodói reprezentációjában játszott szerepét a *Philostratos-corvina* (Bp, OSZK, Cod. Lat. 417.) kettős címlapja tükrözi legjobban. A kódex tartalmát az udvari történetíró, Antonio Bonfini fordította le görög-ről latinra, praefatióként pedig Bécsújhely elfoglalásának történetét írta le. A címlapok Mátyást olyan római császárok örököseként mutatják be, akik nem csupán a fortitudo, a bátorság, hanem a prudentia, a bölcsesség erényében is jeleskedtek s a kultúra barátai voltak. Az iniciálé a trónörököst, Corvin Jánost ábrázolja diadalszekéren, megtörtént esemény, a bécsújhelyi győzelem utáni diadalmenet emlékeként. A kódex műve mellett egyedül e kódex címlapján meglátjuk a királyi könyvtárat, ezúttal „Bibliotheca Corvina” formában.

A tudatos könyvtáralapítást a könyvtárterem díszes kialakítása és a könyvek látványának egységesítése is kifejezte. Naldo Naldi művéből tudjuk, hogy a könyvtártermet, amely a budai palota Dunára néző oldalán, a királyi kápolna mellett és a trónterem közelségében foglalt helyet, intarziás könyvszekrényekkel rendezték be, a nyitott polcokat nehéz vörös függönyök védték a portól, a terem kettős ablakát színes üveg fedte. A kódexek számára a feltehetőleg Itáliából érkezett könyvkötőmester egyedül kötéstervet dolgozott ki: az itáliai all'antica és a keleti, főként perzsa elemekből alkotott kompozíciót gazdag aranyozással díszítették, a kötéstáblák centrumába a király címerét préselték. Ez a kötéstípus új fejezetet nyitott az európai könyvkötészet történetében. Emellett voltak lila, vörös

és kék bársonyba, vörös és kék se-lyembe kötött darabok is.

A bőrkötéseket levélformájú rézcsa-tok, a textilkötéseket olykor zománche-rakással díszített, aranyozott ezüstcsa-tok egészítették ki. A kódexek metszé-sét is díszítették aranyozással, ponco-lással és speciális festéssel. A kódexek előlapjukon feküdtek a polcokon, hogy a belépő számára ne csak szellemi, de esztétikai élmény is nyújtsanak. Szin-tén a reprezentativitás érdekében fes-tették a kódexek címlapjára Budán a ki-rály címerét. Ez az 1480-as évek végén tudatosan kialakított, egységes látványt nyújtó, névvel megnevezett reprezen-tatív uralkodói könyvtár az, amelyet

ma Bibliotheca Corvinának nevezünk, és amelyet megőrzött az európai em-lékezet.

A Bibliotheca Corvinában klasszikus szerzők és egyházatyák művei, vala-mint kortárs szerzők sokszor az ural-kodónak ajánlott kötetei voltak meg-találhatók. Ez utóbbiak közül különös jelentőségűek Thuróczi János és Pietro Ransano magyar történelmet tárgyaló munkái. A könyvtár egyik külön-legessége abban áll, hogy nem csupán latin, hanem görög nyelvű művekkel is rendelkezett. Bíborbanszületett Konstantin (905–959) bizánci császár *De caeremoniis* című művét egyedül a Corvina Könyvtárban található pél-

A Victorinus későantik szerző Cicero egyik retorikai művéhez írott kommentárját tartalmazó kódex eredetileg Vitéz János könyvtárába tartozott, a margón is az ő bejegyzései láthatók. A kódex később a Corvina Könyvtárba került (balra fent).

A Szent Jeromos Szent Pál leveleihez írott kommentárját tartalmazó corvina a firenzei Gherardo és Monte di Giovanni munkája. Az oldalsó bordű-rökben Mátyás és Beatrix éremportréja látható, a címert egy-egy Mátyás-embléma (kút, kova és tapló) fogja közre (jobbra fent).

A milánói Francesco Castello egyik Budán készült főműve Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost breviáriuma volt. A részleten virágvásár-nap ünnepénél Krisztus jeruzsálemi bevonulása látható (lent).

A Bibliotheca Corvina elnevezés a Philostratos-corvina tartalommutatójában fordul elő egyetlen egyszer. A szélső bordúr közepén Mátyás római császárokat imitáló éremportréja látható (balra).

Ezt a kötéstípust kifejezette a budai királyi könyvtár számára fejlesztette ki az Itáliából érkezett könyvkötő. A kötet címét arannyomással a hátsó tábla felső részén tüntették fel (lent).

ápoló korszakokban, így Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem és Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek idején a könyvtár maradványait – amelyről azt hitték, hogy még mindig a budai várban található – újra és újra vissza szerették volna szerezni a törököktől. Erre azonban csak több száz évvel később került sor. Mindazt, ami az isztambuli Topkapi Palotában még fellelhető volt, a török szultánok 1869-ben, majd 1877-ben Magyarországnak adományozták. Magyarországon területén csupán néhány corvina maradt. A török ajándékozás mellett a Monarchia felbomlását követő velencei egyezmény (1933) biztosított jelentős gyarapodást e tekintetben az Országos Széchényi Könyvtárnak.

A Bibliotheca Corvina emlékezetének ápolása ma is folyik. Ez elsősorban kiállításokat és tudományos kutatást jelent, melynek központja az Országos Széchényi Könyvtár. A Bibliotheca Corvina Virtualis program keretében külön honlap született abból a célból, hogy a híres könyvtár fennmaradt darabjai legalább virtuálisan egyesüljenek. Hunyadi Mátyás könyvtárát az UNESCO 2006-ban a világörökség részévé választotta. ♦

dány őrizte meg az utókor számára. Nyomatott könyveket még alig találunk a corvinák között, minden bizonnyal azért, mert igazi, uralkodóhoz illő reprezentativitást ekkor még a kézzel írt és gazdagon díszített kézirat képviselt. Thuróczi János említett krónikája azonban nyomatott formában került be a Corvina Könyvtárba.

A KÖNYVTÁR SORSA

Mátyás halála után a könyvtár fejlesztése megállt, de továbbra is a palota ékköve maradt. Az uralkodók büszkén vezették végig vendégeiket a könyvtár-

termen, de ajándékoztak is el a kódexekből. A könyvtár sorsa az oszmán török hódítással pecsételődött meg, a királyi könyvtár feltehetőleg már 1526-ban, a mohácsi csatavesztést követően elpusztult, épen maradt köteteit pedig a törökök hadizsákmányként Isztambulba szállították. A fennmaradt állományt jórészt azok a kódexek alkotják, amelyek még 1526 előtt Nyugat-Európába kerültek.

A Bibliotheca Corvina emlékének megőrzésében fontos szerepet játszott Johann Alexander Brassicanus (1500–1539) bécsi humanista 1525-ös budai látogatásáról közzétett beszámolója. A Hunyadi Mátyás kultuszát különösen

ADDIVM MATTHIA M. VNGARIAE
BO. AVSTRIE. Q. REGEM. PRINCIN
VIC. ANTONII. BOTRADUCTIO. IN
PHILOSTRATVM LEMN. SOPHISTA.
PRAEST. ET PRIMIS. PFATIO FOELICIP

NON Eſt
beſcat ampli
u ipa poſte
ritas benefi
cio tuo Duce
Matthia: poſt
q̄ opera & vi
tute tua fac
tum eſt. Vt
cum glorio
ſa uetula te
certare iam
audeat: Qd̄
ceteris preter
miſſis. ex bel
lo tantum ſ
alammico
ne in caput

exercere uideamur planius attenditur. Nā
cum profuſi. Severitatis tue nomine ſuccen
ſi in Pannoniam iuaec. ſſemus: Compluraq;
uolumina Maieſtati tue ac Duce Beatiſſi ſi
lioq; Ioāni fauſte indolis adoleſcenti dedicaſſe
mus: Dum tranſ Iſtrum tua caſtra ſequimur
ea uictorie tue ſigna & perpetua quidem mo

A Philostratos-törvina jobb oldali címlapja.
Az iniciáléban i orvin lános látható diadalszekéren.
A jobb belső sarokban található portré telthetőleg
az udvari történetírót, Antonio Bonbinit ábrázolja

Pietro Ransano történetíró a magyar királyi pár előtt Magyarországról szóló történeti műve eredeti kéziratának címlapján. A kódex később Bakócz Tamás tulajdonába került, ezért látható rajta az ő címere is

RUBICON MEGRENDELÉS: www.rubicon.hu

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

